

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ DIŞ
TİCARETE ETKİSİ: MOĞOLİSTAN ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Amangul RAİ

BURSA – 2022

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ DIŞ TİCARETE ETKİSİ: MOĞOLİSTAN ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Amangul RAİ

**Danışman:
Doç. Dr. Derya HEKİM**

BURSA – 2022

.../.../ 20...

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Serbest Ticaret Anlaşmaların Dış Ticarete Etkisi: Moğolistan Örneği" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Amangul RAİ

Öğrenci No: 701811050

Anabilim Dalı: İktisat

Programı: Yüksek Lisans

Tezin Türü: Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar adı soyadı : Amangl Rai
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı : İktisat
Bilim dalı : İktisat
Tezin niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Mezuniyet tarihi :/...../20.....
Tez danışmanı : Doç. Dr. Derya HEKİM

SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ DIŞ TİCARETE ETKİSİ: MOĞOLİSTAN ÖRNEĞİ

Birinci dünya savaşının başlaması uluslararası ticaretin gelişimini yavaşlatmıştır. İkinci dünya savaşından sonra uluslararası ticaret canlanmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra her ülke ekonomisini toparlamaya başlamış ve bugünkü ticaretin yapısını oluşturmuştur. Günümüzde uluslararası ticaret çok hızlı gelişmektedir. Dış ticaret, ülkeler arasında hizmet ve mal varlığı değiştirme faaliyetidir. Dış ticaret tamamen ithalat ve ihracat ile ilgilidir. Dünyadaki bir çok ülkenin ekonomik büyümesi dış ticaretine bağlıdır. Bu nedenle her ülke çok taraflı anlaşmalar, serbest ticaret anlaşması ve bölgesel ticaret anlaşmaları imzalamayı hedeflemektedir. Ticaret anlaşmaları, dış ticaret politikasının önemli bir aracıdır. Çok taraflı ve serbest ticaret anlaşmaları gelişmiş ülkelerde daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak çoğu gelişmekte olan ülkede ise daha az kullanılmaktadır. Bunlardan biri Moğolistan'dır. Bu çalışmada Moğolistan'ın 2016 yılında Japonya ile imzaladığı serbest ticaret anlaşmasının Moğolistan ekonomisi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi (revealed comparative advantage) kullanılmıştır. Bu endekste 2016-2020 yılların verileri ve anlaşmadan önceki üç yılın ve sonraki üç yılın ortalaması alınarak karşılaştırmalı üstünlükler endeksi hesaplanmıştır. Sonuca göre bu anlaşmanın Moğolistan ekonomisi üzerinde etkisi kısa vadede olumlu etkilediği, uzun vade de ise zaman aralığı kısıtlı olması nedeniyle net şekilde ortaya çıkmamıştır.

Anahtar Sözcükler: Serbest Ticaret Anlaşması, Dış Ticaret, Moğolistan Dış Ticareti

ABSTRACT

Name and surname : Amangul Rai
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Economy
Subfield : Economy
Degree Awarded : Master
Date of degree awarded :/...../20.....
Supervizor : Doç. Dr. Derya HEKİM

THE EFFECT OF FREE TRADE AGREEMENTS ON FOREIGN TRADE: THE CASE OF MONGOLIA

The outbreak of World War I slowed the development of international trade. After world war II, International trade began to recover. Since then, each country economic recovery has shaped the current trade structure. Today, international trade is developing rapidly. Foreign trade is the exchange of goods and services between countries. Foreign trade is the process of import and export. In many parts of the world, economic growth depends on foreign trade. That is why every country seeks to sign multilateral agreements, free trade agreements and regional trade agreements. Trade agreements are an important tool of foreign trade policy. In developed countries, multilateral and free trade agreements are widely used. However, it is rarely used in most developing countries. One of them is Mongolia. This study investigated impact of Mongolia& 2016 free trade agreement with Japan on the Mongolian economy. The comparative advantage index was used in the study. The index is a comparative advantage index based on the 2016-2020 average of the three years before and after the contract was signed. The conclusion is that the impact of this agreement on the Mongolian economy is not clear, as it has had a positive impact in the short term and was limited in the long run.

Keywords: Free Trade Agreement, Foreign Trade, Mongolia Foreign Trade

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TABLolar DİZİNİ.....	ix
GRAFİKLER DİZİNİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: ULUSLARARASI TİCARET SİSTEMİ, SERBEST TİCARET ANLAŞMALARİ VE DİŞ TİCARET KAVRAMI

1.1 ULUSLARARASI TİCARET SİSTEMİ.....	4
1.2 DİŞ TİCARETİN TANIMI.....	6
1.3 DİŞ TİCARET TEORİLERİ.....	6
1.3.1 Merkantilizm.....	7
1.3.2 Mutlak Üstünlük.....	7
1.3.3 Karşılaştırmalı Üstünlük.....	7
1.3.4 Faktör Donatımı.....	8
1.3.5 Teknoloji Açığı Teorisi.....	8
1.3.6 Ürün Dönemleri Teorisi.....	8
1.3.7 Tercihlerde Benzerlik Teorisi.....	9
1.3.8 Nitelikli İş Gücü Teorisi.....	9
1.3.9 Ölçek Ekonomileri Teorisi.....	9
1.3.10 Monopolcu Rekabet Teorisi.....	10
1.4 DİŞ TİCARETİN BELİRLEYİCİLERİ.....	10
1.4.1 Birincil Faktörler.....	10
1.4.1.1 Yurtiçi Ve Yurtdışı Piyasasında Gelir Düzeyi.....	11
1.4.1.2 Görelî Fiyatlar.....	11
1.4.1.3 Döviz Kurları Oynaklıkları.....	11
1.4.2 İkicil Faktörler.....	12
1.4.2.1 Ticaret Reformları.....	12

1.4.2.2 Para ve Mali Politika Araçları	12
1.4.2.3 Firma Düzeyi Faktörler.....	12
1.4.2.3.1 Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge).....	13
1.4.2.3.2 Ölçek Ekonomisi	13
1.4.2.3.3 Doğal Kaynak Yoğunluğu	14
1.4.2.3.4 Rekabet Yeteneği.....	14
1.4.2.4 Dünya Ekonomisindeki Eğilimler	15
1.5 SERBEST TİCARET VE ÇOK TARAFLI TİCARET SİSTEMİ.....	15
1.6 EKONOMİK ENTEGRASYON	18
1.6.1 Ekonomik Entegrasyon Türleri.....	20
1.6.1.1 Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Areas - FTAs)	20
1.6.1.2 Gümrük Birliği (Customs Union - CU).....	21
1.6.1.3 Ortak Pazar (Common Markets).....	22
1.6.1.4 Ekonomik Birlik (Economic union)	22
1.6.2 Ekonomik Entegrasyonun Gelişimi: Bölgesel Ticaret Anlaşmaları 23	
1.7 SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ TEORİK TEMELLERİ.....	25
1.7.1 Serbest Ticaret Anlaşmasının Tarihçesi	26
1.7.2 Menşe Kuralları	27
1.7.2.1 Tercihli Olmayan Menşe Kuralı	28
1.7.2.2 Tercihli menşe kuralı	28
1.7.2.3 Menşe Kümülasyonu	29
1.8 DERİN TİCARET ANLAŞMALARI	30
1.9 SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ	33
1.10 SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ EKONOMİYE ETKİSİ.....	34
1.11 SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI	36

İKİNCİ BÖLÜM

MOĞOLİSTAN EKONOMİSİ VE DIŞ TİCARETTEKİ GELİŞMELER

2.1 MOĞOLİSTAN EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ	38
2.1.1 Makro Ekonomik Göstergeler	43
2.1.2 Moğolistan Dış Ticareti	53

2.2 MOĞOLİSTAN’IN SERBEST TİCARET ANLAŞMASI YAPTIĞI ÜLKELER	65
2.2.1 Moğolistan-Japonya Serbest Ticaret Anlaşması.....	65
2.2.2 Moğolistan – Asya Pasifik Ticaret Anlaşması (Asia Pacific Trade Agreement-APTA)	71
2.3 MOĞOLİSTAN’IN MUHTEMEL SERBEST TİCARET ANLAŞMA YAPACAĞI ÜLKELER.....	73
2.3.1 Rusya Federasyonu	75
2.3.2 Çin Halk Cumhuriyeti.....	78
2.3.4. Güney Kore.....	84
2.3.3 Avrasya Ekonomik Birliği (Eurasian Economic Union - EAEU)	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MOĞOLİSTAN VE JAPONYA’NIN STA ÖNCESİ VE SONRASI DIŞ TİCARET DURUMUNUN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1 LİTERATÜR TARAMASI.....	90
3.2 MOĞOLİSTAN VE JAPONYA ARASINDAKİ TİCARETİN GELİŞİMİ	93
3.3 SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ MOĞOLİSTAN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	96
3.4 VERİ VE YÖNTEM	100
3.4.1 AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER (RCA)	101
3.5 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME.....	102
SONUÇ.....	109
Ek 1. Moğolistan’ın İhracat Ürünlerinin RCA, 2013-2020.....	123
KAYNAKÇA	113

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1 Serbest Ticaretin Avantajı ve Dezavantajı.....	16
Tablo 1.2 Ekonomik Entegrasyon Aşamaları	20
Tablo 1.3. Ticaret Anlaşmalarının Derinlik Seviyelerindeki Hükümlerin Payı, (Yüzde).....	32
Tablo 2.1. Moğolistan'ın Uzun Vadeli Politika Belgesinde Ülkenin Vizyonunun Tanımlanması.....	41
Tablo 2.2. Uzun Vadeli Politika Belgelerinde Moğolistan'ın Ekonomik Kalkınma Politikasının Tanımı	42
Tablo 2.3. GSYİH, Sektörlere Göre, (GSYİH'ın Yüzdesi)	45
Tablo 2.4 Döviz Kurları	48
Tablo 2.5. Moğolistan'a DYY Girişleri Ülkelere Göre, (Milyon Dolar)	50
Tablo 2.6. Moğolistan'da Sektörlere Göre Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar, (Milyon Dolar)	51
Tablo 2.7. Moğolistan'ın İhracat ve İthalatı (Bölgelere Göre, Bin Dolar)	58
Tablo 2.8. En çok ithal ve ihraç edilen ürünler	62
Tablo 2.9. Moğolistan'ın DTÖ'ye Katılımdan Bu Yana Ticaretle İlgili İkili Anlaşmalar	64
Tablo 2.10. Moğolistan'ın Japonya'ya Yaptığı İhracat (Bin ABD Doları)	68
Tablo 2.11. Moğolistan'ın Japonya'dan Yaptığı İthalat (Bin ABD Doları)	70
Tablo 2.12. Moğolistan'ın Ortaklık İlişkisi Olan Ülkeler.....	74
Tablo 2.13. Moğolistan İthalatı Rusya Federasyonu'ndan (Bin USD\$)	76
Tablo 2.14. Moğolistan'ın Rusya Federasyonu'na İhracatı (Bin USD\$)	77
Tablo 2.15. Moğolistan'ın Çin'e ihracatı 2001-2019 (Bin USD\$)	81
Tablo 2.16. Moğolistan'ın Çin'den ithalatı, 2001-2019 (Bin USD\$)	82
Tablo 2.17. Moğolistan'ın Güney Kore ile ticareti, 2005–2020 (Milyon ABD Doları)	85
Tablo 3. 1. Moğolistan-Japonya Dış Ticareti (Bin USD\$)	95
Tablo 3. 2. Moğolistan - Japonya Dış Ticareti (Bin USD\$)	96
Tablo 3. 3. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeks Değerleri (RCA)	103
Tablo 3. 4. Moğolistan - Japonya STA Yapılmadan Önce Ve Sonraki RCA..	105

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1.1 1948-2021 Yıllar Arasında Yürürlükte Olan BTA'lar	24
Grafik 2.1. Gayri Safi Yurt İçi Hasla ve Büyüme.....	43
Grafik 2.2. Enflasyon 2000-2020, (%).....	46
Grafik 2.3. Doğrudan Yabancı Yatırım, Net Girişi (ABD doları)	49
Grafik 2.4. Toplam İşgücü Ve İşsizlik (İşgücünün Yüzdesi).....	53
Grafik 2.5. İhracat ve İthalat, Milyon Dolar	57
Grafik 2.7. İthalat, Ürün Grubuna Göre (Bin Dolar)	61
Grafik 2.8. İhracat, Ürün Grubuna Göre (Bin Dolar)	61
Grafik 2.9. Moğolistan Ve Japonya'nın Ticaret Dengesi (Bin ABD Doları)	70
Grafik 2.10. Moğolistan ve Çin'in Dış Ticareti, 2001-2019 (Bin USD\$)	83
Grafik 3. 1. Moğolistan'dan Japonya'ya En Çok İhraç Edilen Ürünler (Toplam İhracatın Yüzdesi)	98
Grafik 3. 2. Moğolistan'ın Japonya'dan En Çok İthal Ettiği Ürünler (Toplam İthalatın Yüzdesi).....	99

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Birliği
AFTA	: Asya Serbest Ticaret Bölgesi
APTA	: Asya-Pasifik Ticaret Anlaşması
Ar-Ge	: Araştırma ve Geliştirme
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BEE	: Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlara
BTA	: Bölgesel Ticaret Anlaşmaları
COVID-19	: Koronavirüs Hastalığı
CGE	: Heseplanabilir Genel Denge Modeli
CU	: Gümrük Birliği
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan yabancı yatırım
EAEU	: Avrasya Ekonomik Birliği
EAEU	: Avrasya Ekonomik Birliği
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EFF	: Genişletilmiş Fon İmkanı
EPA	: Ekonomik Ortaklık Anlaşması
ESCAP	: Birleşmiş Milletlerin Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu
FTAs	: Serbest Ticaret Bölgesi
GAFTA	: Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi
GATS	: Hizmet ticareti genel anlaşması
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkelerde
GPA	: Hükümet Alımları Anlaşmasına
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının
GTİP	: Gümrük Tarife İstatistik Pozisyon
GÜ	: Gelişmiş Ülkelerde

ITC	: Uluslararası Ticaret Merkezi
İMF	: Uluslararası Para Fonu
LAFTA	: Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
MNT	: Tugrug (Moğolistan Para Birimi)
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
ODA	: Japonya'nın Resmi Kalkınma Yardımı
RCA	: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi
RCEP	: Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık
SAFTA	: Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi
STA	: Serbest Ticaret Anlaşmaları
TFA	: Ticareti Kolaylaştırma Anlaşmasını
TRIPS	: Ticaretle İlgili Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
USMCA	: ABD-Meksika-Kanada Ticaret Anlaşması

GİRİŞ

19. yüz yılın başlarında uluslararası ticaret yaygınlaşmaya başlamış ve teknolojik gelişimin başlangıç dönemi olmuştur. Birinci dünya savaşının başlaması ile liberalizimin yerini milliyetçiliğin alması, uluslararası ticaretin gelişimini yavaşlatmıştır. Bu dönemlerde dünya toplam ihracatı dünya toplam üretiminin yüzde 10'undan fazla değildir. İkinci dünya savaşından sonra uluslararası ticaret tekrar canlanmıştır. Bu dönemden sonra her ülke ekonomisini toparlamaya başlamış ve bugünkü ticaretin yapısını oluşturmuştur. Günümüzde uluslararası ticaret çok hızlı gelişmektedir. Bu nedenle uluslararası ticareti yönlendirecek, düzenli olması için bir örgüt ve prensibe gerek duyulmuştur. Dolayısıyla 1947'de 23 ülke tarafından Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır. GATT'ın imzalanması uluslararası ticaret sistemini düzenli hale getirmiştir. Ayrıca GATT'ın imzalanmasından sonra ticaretin gelişimi daha da sağlamlaşmıştır. Ülkeler arası ticaret sürekli olarak artmaktadır. Bu nedenle tüm ülkeler piyasaya rahat ulaşma, mal alım satımı, pazarlara rahat girme ve rekabetçi olma fırsatını elde etmiştir. Ticaretin ülkeler arasında açık hale gelmesi bir ülkenin üretim, tüketim, talep, arz ve fiyatları her türlü etkilemektedir. GATT'tan sonra uluslararası ticaretin gelişimi çok taraflı ticaret anlaşmaları üzerinden ilerlemiştir.

20. yüz yılın önemli süreçlerinden biri ulusal ekonomileri dünya ekonomi sistemine dahil etmektir. Küreselleşme olarak bilinen bu entegrasyon, uluslararası ticaretin artışına yol açmıştır. Ekonomik entegrasyon, pazarlardaki mal ve hizmete ihtiyaç duyanlara rahat ulaşması için ve ticarete öne çıkan sorunları kaldırarak büyük bir ekonomi alanı ortaya çıkarmaktır. Her ülkenin gelirinin büyük bir kısmı dış ticaretten oluşmaktadır. Dolayısıyla dış ticaret, sanayileşme, küreselleşme, çok uluslu şirketler, dış kaynak kullanımı ve uluslararası ticaret sistemi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Soyvetler Birliğinin dağılmasından sonra Moğolistan ekonomisinde büyük değişim yaşanmıştır. Ülke piyasa ekonomisi sistemine geçmiştir. Devlet, kamu malları, firmalar ve bazı sanayileri özelleştirmiştir. Bu özelleştirme kararı

çoğu üretim yerinin kapanmasına yol açmıştır. Bunun nedeni ise mülkiyetini devir alan kişilerin, bilgi eksikliğinin yanı sıra üretim kabiliyeti ve işgücü eksikliğinden kaynaklanmıştır. Bunun sonucunda ülke içindeki üreticiler en çok zarara uğramış ve ekonomik krizler yaşanmıştır. Ülkenin Sovyetler Birliği'nden ayrılmasından sonra ekonomik krizden çıkma süreci uzun sürmüştür. Hükümet, 1953 yılından başlayıp Çin, Almanya, Polonya, Vietnam ve Güney Kore ülkeleri ile ticaret anlaşmaları yaparak ülke ticaretini geliştirmeye yönelik önemli adımlar atmıştır.

Moğolistan'ın günümüzdeki dış ticaretinin temellerini oluşturacak adımlar 1921 yılında atılmıştır. 1923 yılından itibaren Moğolistan'da Çin, ABD, Almanya ve İngiltere'ye ait firmalar faaliyete başlamıştır. Bu dönemlerde ülkenin toplam ihracatının yüzde 80'den fazlasını bu firmaların üretimi oluşturmaktaydı. 1994 Marakeş anlaşması ile GAAT düzenli bir kurumdan DTÖ'ne dönüşmüştür. Ülkemiz 1997 yılında Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) üye olmuştur. DTÖ'nün temel amacı ülkeler arasında yapılan ticareti desteklemek, gümrük tarifelerini azaltmak ve kaldırmak, serbest ticareti destekleyip ülkelerin ihracat ve ithalatında sorun yaşanmamasını sağlamak ve tam rekabet şartlarını korumaktır.

Günümüzde Moğolistan'ın ekonomisi tarım, hayvancılık ve madencilik sektörüne dayanmaktadır. Ülke mineral, bakır, kömür, kalay ve tungsten açısından zengindir. 2020 yılı toplam ihracatın yüzde 69'unu mineral ve maden ürünleri, yüzde 23'ünü değerli ve yarı değerli taşlar ve metal takılardan oluşmuştur. 2020 yılı toplam ithalatın yüzde 20'sini makineler, mekanik aletler, elektrikli ev aletleri, yüzde 19'u işlenmiş maden ürünleri ve yüzde 16'sı binek otomobil, kara, hava ve su araçlardan oluşmaktadır. 2020 yılında toplam ihracatın yüzde 72'sini Çin'e yüzde 22'si ise İsviçre'ye yapılmış ve toplam ithalatın yüzde 36'sı Çin'den, yüzde 26'si Rusya'dan ve yüzde 7.6'si da Japonya'dan sağlanmıştır.

Moğolistan'ın, Güney Kore, Rusya ve Çin ile STA yapmak için başlayan çalışmaları halen devam etmektedir. Japonya ile STA 2016'da imzalanarak

2017’de yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma ülkemizin ilk STA’sı olmuştur. STA, anlaşmayı imzalayan ülkeler arasında tarife ve tarife dışı engelleri kaldırarak serbest ticaret alanı oluşturmayı hedeflemektedir. Ayrıca üçüncü ülke ile ticaretlerinde mevcut ulusal düzenlemelerini sürdürmesine izin verir. Serbest ticaretin gelişmesine kıtalar arası ticari faaliyetler yapan ülkeler büyük bir katkı sağlamıştır. Bu anlaşma, Japonya ile ticaret ve yatırımın artması, ekonomik işbirliğinin genişlemesi ve stratejik ortaklığın güçlendirilmesi açısından önemlidir. Anlaşmaya göre yıllık toplam ticaret hacminin yaklaşık yüzde 90’ını ithalat gümrük tarifelerinden muaf olacaktır. Moğolistan 97 sınıflandırılmış üründen 5.700 tür üründe, Japon ise 97 sınıflandırılmış üründen 9.300 tür ürünü ithalat tarifelerini düşürmüştür.

Dünyada ticaretin artması liberalleşme sürecini hızlandırmaktadır. Dünyanın dört bir yanındaki ülkeler, STA ve gümrük birliği kurmak yoluyla ticaretin kolaylaşmasını sağlamaktadır. Böylelikle ülkeye doğrudan yabancı yatırım çekmek, üretim ekipmanı ve hammadde arzını artırmak, istihdam yaratmak ve ekonominin birçok sektörünü ileri teknoloji ile desteklemek için STA’ların önemi artmaktadır. Bu çalışmada da STA’ların dış ticarete etkisinin nasıl ve ne yönde olduğu Moğolistan örneği üzerinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde uluslararası ticaret sistemi ve dış ticaret kavramı üzerinde durulmuştur. Ardından dış ticaret teorileri ve dış ticaretin belirleyiciler ele alınmıştır. Ayrıca BTA ve STA’ların ekonomiye etkisi, avantaj veya dezavantajları anlatılmıştır. İkinci bölümde, Moğolistan ekonomisine genel bakış ve dış ticaret durumu ele alınmıştır. Moğolistan’ın yaptığı STA’ları ve muhtemel yapacağı STA hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde Moğolistan ve Japonya arasındaki ticaretin gelişimi ve Moğolistan’ın ihracat ürünlerinin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi hesaplanarak yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: ULUSLARARASI TİCARET SİSTEMİ, SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI VE DIŞ TİCARET KAVRAMI

1.1 ULUSLARARASI TİCARET SİSTEMİ

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) 1947'de 23 ülke tarafından imzalanmış ve 1 Ocak 1948'de de yürürlüğe girmiştir. GATT'ın kuruluş amacı, ithalat vergilerini azaltmak, uluslararası ticaretin önündeki tüm engelleri kaldırmak ve ticarete ayırıcı uygulamalara son vermek olarak belirlenmiştir. Arthur Dunkel bu kuruluşun mimarı olarak bilinmektedir. 23 kurucu üye, 45 bin kalem malın gümrük tarifesinde karşılıklı taviz vermiştir (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, 2021).

Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve artması için Uluslararası Ticaret Örgütü adı verilen bir uluslararası kurum organize edilmiştir. Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kurulamaması sebebi ile geçici nitelikteki Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması kalıcı olmuştur. GATT'tan sonra uluslararası kuralların, sıkı düzenlerin arttırılması ve sağlam hale gelmesi ile ticaretin çok taraflı serbestleşmesine doğru yeni anlaşmalar yapılmış ve her anlaşmada alınan kararlarla beraber günümüzdeki uluslararası ticaret sistemi şekillenmiştir (Gürlel & Alkin, 2010, s. 14).

1947 yılından sonra oluşturulan uluslararası ticaret sisteminin temelini ayırıcı olmama esası oluşturmaktadır. Bu esas GATT ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurallarının temelini oluşturmaktadır. Ayırıcı olmama esasına göre, DTÖ üyesi bir ülke herhangi bir ülkeye sunduğu avantajlı ticaret yönetim şekli şartsız olarak bütün üye ülkelere de sunması zorunludur. Bu anlaşmayı devralan Dünya Ticaret Örgütü ve GATT anlaşması üye ülkelerin serbest ticaret anlaşmalar akdetmelerine ve gümrük birlikleri kurmalarına ve DTÖ'nün diğer üye ülkelere kıyasla tercihli uygulama yapmasına fırsat vermektedir. Bu da

GATT ve DTÖ sisteminin aslını oluşturmakta olan ayrımcı olmama esası için en kritik noktayı belirtmektedir (Doğan & Uzun, 2014, s. 327).

DTÖ, Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) ve gümrük birliği ile diğer tercihli ticaret anlaşmalarını nitelendirmede ortak terim olarak bölgesel ticaret anlaşmaları terimini kullanmaktadır (Urata, 2002, s. 20). Tercihli ticaret, serbest ticaret, gümrük birliği ve ekonomik entegrasyon anlaşmalarını içeren BTA'larının sayısı artmakta ve dünya ticareti içindeki bölgesel ticaret anlaşmaları ile yapılan ticaretin oranı büyümektedir (Doğan & Uzun, 2014, s. 327). DTÖ kurallarının yeterli olmaması sonucunda çok taraflı ticaret ayarlaması yeni ticaretlere girmesinde başarısız olmakta ve bu ülkeleri ikili ve bölgesel ticaret anlaşmaları imzalamasına yol açmaktadır (Ataseven, 2019, s. 16).

Uluslararası ticaret, bir ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasının önemli bir bölümünü oluşturur. Aynı zamanda gelişmekte olan bir ülke için önemli gelir kaynaklarından biridir. Uluslararası ticaretin artması, küreselleşmenin devamı için çok önemlidir. Uluslararası ticaret, dünyada güçlü ekonomiye sahip olarak kabul edilen herhangi bir ülke için en önemli gelir kaynağıdır.

Uluslararası ticaretin yapılmasının nedenleri:

- Ülke içi pazar, ekonomik baskılar nedeniyle zorlanıyor olabilir, ancak küreselleşirse, daha büyük pazara anında erişebilir. İnsanların kültürel istek ve ihtiyaçlarının farklı olmasından yararlanarak ürünü çeşitlendirebilir.
- Başarıya ulaşmanın yolu: Fiyatlandırma doğru yapılırsa satılan ürünlerden elde edilecek kâr yüksek olur. Ayrıca uluslararası ticareti artırmanın bir yoludur.
- Verimliliği arttırmak: Malların ihracattan getirebileceği ölçek ekonomilerinden yararlanması, dünya pazarına girilmesi aynı zamanda işçileri ve faktörleri verimli şekilde kullanılması gerekmektedir.
- Üretkenliği arttırdığı tahmin edilmektedir.
- Ekonomik avantaj: Döviz dalgalanmalarından yararlanmak.

- Yenilikçilik: ÷lkelede işletmeler ihracatın yeniliğe yol açtığı ortaya çıktığı, sorunları çözmek ve daha geniş müşteri tabanının ihtiyaçlarını kaşılamak için ürün geliştirme artmaktadır.

1.2 DIŞ TİCARETİN TANIMI

Dış ticaret, ÷lkeler arasında mal ve hizmet değiştirme faaliyetidir. Dış ticaret dünyadaki tüm ÷lkelerin gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYİH) önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Sanayileşme, küreselleşme, çok uluslu şirketler ve dış kaynak kullanımı, uluslararası ticaret sistemi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Dış ticaret uluslararası ekonomilerin, para karşılığında mal ve hizmet satın alma ve verme işlemini ifade etmektedir. Bu satın alma ve verme işlemi ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, ihracat ve ithalattır (Kemer, 2005, s. 3). Dış ticaretin önemi yabancı ürünlere yönelik tavırları etkileyecek bir faktör olmasıdır.

Dış ticaret büyük ve küçük alanda anlatılabilir. Küçük alanı iki ÷lke arasında olan mal, ürün pazarı olarak tanımlanmaktadır. Buna görünen pazar denmektedir. Büyük alan ise hizmet pazarını da içermektedir ayrıca dış ticaret yatırım geliri ve çıktıyı da içerir. Buna görünmeyen pazar denmektedir (Yavuz, 2019, s. 4).

Dış ticaret tamamen ithalat ve ihracatla ilgilidir. Ülkeler arasındaki herhangi bir ticaretin önemli noktası, belirli bir ÷lkenin sınırları dışındaki başka bir yerde ticareti yapılan ürün ve hizmetlerdir. Bazı ÷lkeler, belirli ürünleri üretmekte avantajlıdır. Bu avantaja sahip olmanın nedeni, ihtiyaç duyulan hammaddeleri, işgücü veya bol doğal kaynaklara sahip olmalarıdır.

1.3 DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Dış ticaret üzerinde bir çok teori geliştirilmiş ve bazı teoriler belli ürün üzerinde “uzmanlaşma” üzerinde dururken bazı teoriler de “nitelikli işgücü” üzerinde durur (Yavuz, 2019, s. 8).

1.3.1 Merkantilizm

Merkantilizm için ekonomide milliyetçilik önemlidir. Merkantilistlere göre ihracat sürekli ithalattan daha fazla olmalıdır. Bu doğrultuda istihdam ve çıktı artmalıdır. Dış ticarete üretim ve ihracat yükselmelidir. Bu sebeple nüfus hızlı bir şekilde artmalı ve işgücü de buna göre yükselmelidir . Eğer ülkede işsizlik varsa merkantilistler bunun nedenini ithalatın artışında bulmakta ve ihracatı arttırmak için istihdam politikasının bu sorunu çözeceğini öne sürmektedirler (Barda & Alkin, 1978, s. 55-56).

1.3.2 Mutlak Üstünlük

David Ricardo bu teoriyi, Adam Smith'in mutlak üstünlük teorisine ilişkin araştırma ve analizlerini geliştirerek ortaya çıkarmıştır. Bu teori serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmanın faydalarını açıklamaktadır. Bu teoriye göre bir ülke ürettiği herhangi bir malı daha az maliyetle üretirse o ülke az maliyetle ürettiği mallarda uzmanlaşmalı ve bu malları diğer ülkelere ihraç etmelidir. Aynı zamanda yüksek maliyetle ürettiği malları ise düşük maliyetle üreten ülkelere ithal etmelidir (Seyidoğlu, 1998, s. 16).

1.3.3 Karşılaştırmalı Üstünlük

David Ricardo bu teoriyi, Adam Smith'in mutlak üstünlük teorisine ilişkin araştırma ve analizlerini geliştirerek ortaya çıkarmıştır. Bu teorisinin çok güçlü olduğu kabul edilmektedir. Karşılaştırmalı üstünlüklere göre, bir ülke bir başka ülkelerle karşılaştırıldığında hangi malların üretiminde daha fazla üstünlüğe sahipse o mallarda uzmanlaşmalıdır. Eğer bir ülke tüm malların üretiminde diğer ülkelere üstün ise mutlak üstünlük teorisine göre bu durumda herhangi bir ticaretin yapılması lazım değildir. Fakat bunu karşılaştırmalı üstünlük teorisi doğrulamamaktadır. Karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre bu durumda üstün olduğu malların üretiminde uzmanlaşarak ürettiği malları ihraç etmeli ve yüksek maliyetle üreten malları ithal etmelidir. Uluslararası ticaret için önemli olan ülkelerin, bazı ürünleri düşük maliyetle üretebilmeleri yani üretimde mutlak üstünlük sahibi olmaları değildir. Aksine üzerinde durulması gereken üstünlüklerin avantajı ve endeksidir (Seyidoğlu, 1998, s. 18).

1.3.4 Faktör Donatımı

Ricardo'nun açıklayamadığı, karşılaştırmalı üstünlüğün nedeni ve üretim faktörlerin kazançlarında uluslararası ticaretin etkisi gibi sorulara 1920 ve 1930'lu yıllarda Heckscher ve Ohlin cevap araştırmışlardır. Her ülkenin faktör yoğunluğu aynı değildir. Teoriye göre üretici ülkenin; hammadde ve ara mal yoğunluğu olan sektörde uzmanlaşması gerekmektedir. Heckscher ve Ohlin karşılaştırmalı üstünlük teorisinin emek faktörünün yanında sermaye faktörünü de eklemeyi ön görür. Karşılaştırmalı üstünlük modelinde üretim faktörü için sadece emeği almaktadır. Ayrıca Heckscher ve Ohlin modellerinde sermaye faktörünü de dahil ederek bu faktörün dış ticarete etkisini ortaya koymaktadır (Aslan & Terzi, 2006, s. 2).

1.3.5 Teknoloji Açığı Teorisi

1961 yılında M.V.Posner tarafından geliştirilmiştir. Bu teori "zaman" faktörünü önemsemektedir. Yeni bir ürünü ya da yeni bir teknolojiyi icat eden bir ülke ilk zamanlarda bu piyasanın monopolcusu olur. Fakat zaman geçtikçe bu ürün veya teknoloji taklitler ve diğer ülkelerin firmalarının ellerine geçmeye başlar. Dolayısıyla bu ürünü daha da ucuza üretebilir ve bunun sebebi de kaynak bolluğu ve işgücü bolluğudur. Böyle bir durumda ürünü ilk icat eden ülke ithalatçı olmaya başlar. Çünkü o ürün başkaları tarafından daha ucuz maliyetle üretilmeye ve ihraç edilmeye başlamıştır (Dura, 2000, s. 6-7).

1.3.6 Ürün Dönemleri Teorisi

1966 yılında Raymond Vernon tarafından ortaya atılmıştır. Teknoloji açığı teorisi taklit etme zamanındaki gecikme üzerinde dururken ürün dönemleri teorisi standartlaşma zamanı üzerinde durmaktadır (Deviren, 2004).

Bu teoride üretim ve ticari konular zamanla beraber değişmekte olan pazar söz konusudur. Yeni bir ürünün icat edilmesi ilk zamanlarda en önemli faktör olmasını, fakat zaman geçtikçe normal ürün haline dönüşmesini açıklar (Yavuz, 2019, s. 10).

1.3.7 Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Bu teoriyi Staffan Burenstam Linder 1961 yılında geliştirmiştir. Bu teori sanayi malları ticaretinin aynı zevk, aynı tercihli ve aynı gelir düzeyine sahip olan ülkelerde olduğunu açıklamaktadır. Ülkelerin seçimleri ne kadar aynı olursa ülkeler arasında sanayi malların ticareti de o kadar büyük olmaktadır (Atik, 2006, s. 34-35). Linder'e göre ithal ve ihraç mallarını belirleyen unsur yurtiçi talep olması gerekir. Üreticiler ülke içinde para kazandıran piyasaya girip malları üretmesi ve ülke içi talep sağlandıktan sonra o malı talep eden aynı tercihli olan ülkelere ihraç edilmesi ile sonuçlanmaktadır (Deviren, 2004).

1.3.8 Nitelikli İş Gücü Teorisi

Nitelikli işgücü teorisi D.B. Keesing tarafından ortaya konulmuştur. Bu teoriye göre sanayileşmiş, gelişmiş ülkeler aralarındaki dış ticaretin en önemli kısmı nitelikli iş gücünün aynı olmasıdır. Aynı olmasının nedeni faktör fiyatı, faktör karlılığı ve faktör miktarıdır. Nitelikli işgücüne sahip olan bir ülke belli malların üretiminde uzmanlaşmış olmalı ve bu malları ihraç etmelidir. Keesing nitelikli işgücünü, bir ülkenin dış ticareti için önemli olmakla beraber ekonomik büyümesi için de önemli olduğunu ileri sürmektedir (Özel, 2012, s. 10-11). Nitelikli işgücü teorisi, nitelikli işgücüne sahip bir ülke bu işgücünü gerektiren malın üretiminde uzmanlaşır. Fakat nitelikli işgücü az olan ve işgücünün çoğu niteliksiz olan ülke bu işgücünü gerektiren çalışma ve malın üretiminde uzmanlaşır (Bayraktutan, 2003, s. 180).

1.3.9 Ölçek Ekonomileri Teorisi

Ölçek ekonomisini anlamak için, “ölçeğe göre getiri” kavramını bilmek önemlidir. Ölçeğe göre getiri; üretim ölçeği arttığında maliyetin aynı hızda artmaması demektir. Böylece parça başına maliyet düşmektedir (Yaslıkaya, 2019, s. 166-167).

Ölçek ekonomileri teorisi, faktör donatım teorisinin “verimlilik” hipotezine karşı durur. Bu varsayım: Bir ülkede ürünün üretimi durağan verimli şartlarda yapılır. Fakat ölçek ekonomileri artan getirinin belirlendiği anda, ülkeler tüm yönden farklı olması da, dış ticareti verimli olabilir (Dura, 2000, s. 10).

Büyük iç piyasası olan ülkeler ölçek ekonomilerden yararlanmaktadır. Yani bu ülkeler, ölçek ekonomisinde etkisi olan ürünleri ihraç eder ve öteki ürünleri de ithal ederler (Deviren, 2004).

Ölçek ekonomileri iki gruba ayrılır: ilk olarak, İçsel Ölçek Ekonomileri; kendi firmasının üretim ölçeğini başka firmalardan ayrı biçimde yükselttiği zaman ortalama maliyetinin azalmasını ifade eder. İkincisi ise dışsal ölçek ekonomileri; firmanın ilgili olarak bağlandığı endüstrilerdeki üretim miktarı arttıkça her bir firmanın ortalama masraflarının azalmasıdır.

1.3.10 Monopolcu Rekabet Teorisi

Monopolcü Rekabet Teorisi, sanayi malları endüstri-içi ticaretini ürün farklılaştırması ve ölçek ekonomileri ile açıklamaktadır (Dura, 2000). 1933'te Edward H. Chamberlin Monopolcu rekabet teorisi ile ilgili çalışmasını yayınlamıştır. Bu teoride ürün farklılaştırma ve fiyat rekabeti önemlidir. Teoride, firma herhangi bir malın fiyatını belirlerken o mala eşdeğer malların fiyatını da dikkate alarak en çok kar etme güdüsünü dikkate almaktadır. Ayrıca başka firmaların ürünlerine ikame olmayacak ürün üretip ürün farklılaşmasını da sağlayabilmektedir (Rothschild, 2007, s. 35-36).

1.4 DIŞ TİCARETİN BELİRLEYİCİLERİ

Uluslararası ticaret her bir ülkede farklı sebeplerden dolayı ortaya çıkmıştır. Ayrıca belirleyici faktörler birincil ve ikincil olarak detaylı şekilde incelenebilir (Yücel, 2006, s. 49).

1.4.1 Birincil Faktörler

İthalat ve ihracatın taleplerine etki gösteren bir kaç faktör bulunmaktadır. Bunlar, yurtiçi ve yurtdışı piyasadaki gelir düzeyi ve görelî fiyattır (Yücel, 2006, s. 49). Bunlar dışında döviz kuru oynaklıkları, dünyada yaşanan son yıllardaki döviz kuru değişimleri dünya ekonomisine etkili olduğu için bu faktörü de dış ticaret talep fonksiyonlarına dahil olması gerektiği görülmüştür (Kibritçioğlu & Kibritçioğlu, 2004, s. 19).

1.4.1.1 Yurtiçi Ve Yurtdışı Piyasasında Gelir Düzeyi

Bu faktör dış ticaret talebini etkiler. Dolayısıyla bazı varsayımları ele alınmalıdır. İlk olarak fiyatın sabit olduğunu varsayarsak insanların geliri artarsa tüketim de artar. Yani dış ticaret faktörlerinin değişmesi o ülkenin gelirlerine bağlı olmaktadır. Bir diğer varsayım ise ithalat talebinin gelir esnekliği, yani ithalatın yüzde değişimi gelirin yüzde değişimine orantılıdır. Eğer ithalat ve gelirin artışı birden büyük ise büyük olanın bağımlılığı artacaktır. Ama aksine birden az olursa bağımlılığı az olacaktır. Eğer ikisi eşit olursa herhangi bir değişim olmayacaktır (Kibritçioğlu & Kibritçioğlu, 2004).

1.4.1.2 Göreli Fiyatlar

Dış ticaretin büyümesindeki değişimleri açıklamak için bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin sağlam ve sabit olması önemlidir. Bu yüzden ihracat ve ithalatın göreli fiyatları önemli bir faktördür (Çelgin, Gökücü, & Özel, 2019, s. 2).

Ticaretteki malların fiyatı üretim maliyetleri ve taşıma maliyetleri olarak iki ayrı biçimde ele alınabilir. Ülkeler arasında mal üretiminde, faktör dağılımı farklıdır. Bir ülkede bol bir ülkede ise az olabilir. Ülkelerdeki üretim faktörünün farklı olması üretim maliyetlerine ve fiyatlarına yansımaktadır. Bir ürünün başka bir yere taşınması taşıma maliyetleri ortaya çıkarır. Malın gönderileceği yerin yakın ve uzak olması taşıma maliyetleri ve malın fiyatında değişiklik oluşturabilmektedir (Yücel, 2006, s. 50-51).

1.4.1.3 Döviz Kurları Oynaklıkları

Döviz kuru, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin ihracat ve ithalatlarını etkileyen en önemli unsurlardan biridir (Ho, Catherine S. F., 2013, s. 8). Döviz kuru oynaklığı mal ve finansal varlıklar piyasasında yapılan uluslararası faaliyetlerindeki istikrarsızlık olarak tanımlanmaktadır. Üstelik ekonomide kurumların para arzı, faiz oranı ve gelirlerde ortaya çıkan değişiklikler ile ilgili beklentileri de içermektedir. Makroekonomi teorileri döviz kuru dalgalanmasını ilk olarak ulusal ekonominin farklı döviz cinsinden yabancı ve yerli para

biriminde yaşanan şoklara verdiği tepkiyi, sonra ise esnek döviz kuru rejiminde döviz kurunun dalgalanması uluslararası ticarete nasıl tepki gösterdiklerini incelemektedir (Ünlü, 2016, s. 18).

Reel döviz kuru oynaklığında artış olması döviz kurunda istikrarlılığın yükselmesine ve bu artış da ihracat yapan firmaların dış piyasada rekabet göstermek yerine iç piyasaya doğru yönelmesine neden olur (Sağlam & Başar, 2016).

1.4.2 İkincil Faktörler

İkincil faktörlerde, ticaret reformları, para ve mali politika araçları, firma düzeyi faktörler ve dünya ekonomisindeki eğilimler ele alınmaktadır.

1.4.2.1 Ticaret Reformları

Catao ve Falchetti (2002), yaptıkları araştırmada 1980-1990'larda uygulanan ticaret reformlarının dış ticarete katkı sağladığını ortaya koymuştur. Araştırmanın sonucunda ticareti kolaylaştırma uygulamalarının dış ticareti hızlandırdığını belirtmiştir (Mete & Bozgeyik, 2017, s. 29).

1.4.2.2 Para ve Mali Politika Araçları

Maliye politikası, maliye politikası araçları olan kamu harcamaları, harçlar ve vergileri kullanarak ekonomiyi iyileştirmek, tam istihdama ulaşmasını sağlamak ve ekonomik dalgalanmaları azaltmak için uygulanan politikadır. Maliye politikası ve para politikası birlikte ekonomi politikasını oluşturmaktadır. Para politikasının araçları ise faiz oranı ve para arzıdır.

Ticaret reformları imalat sanayi ihracatının yükselmesinde etkilidir. Aynı zamanda para ve maliye politikaları da bu etkide yer almaktadır. İhracat teşvik stratejilerinin geliştirilmesine yönelik politikalar dış piyasalarda ve yeni alanlara girmek için avataj sağlamaktadır. (Yücel, 2006, s. 53).

1.4.2.3 Firma Düzeyi Faktörler

Firma düzeyi firmanın ihracat piyasasına dahil olma gücünde önemli faktör olmaktadır. Üstelik firmanın üretimi ve ihracatta elde edeceği kârı da

önemli faktör olmaktadır (Yücel, 2006, s. 53). Firma düzeyinde finansal faktörleri temsil eden bağımsız değişkenler ise piyasa değeri, fiili dolaşım pay oranı, aktif kârlılık oranı, borç oranı, imtiyazlı hisselerin bulunup bulunmaması ve elektronik sisteminin varlığı olarak belirlenmiştir (Levent, 2020, s. 276-277).

Dias (1998), firma düzeyi faktörleri olarak araştırma geliştirme, ölçek ekonomisi ve doğal kaynak yoğunluğunu belirtmiştir. Üstelik bunlara ek olarak rekabet yeteneği de eklenebilmektedir (Yücel, 2006, s. 53).

1.4.2.3.1 Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge)

Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) kavramı son zamanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Ar-Ge yatırımlarına mikro açıdan bakılırsa fabrikaların satışlarını ve karlılığını arttırmak amacıyla yeni bir ürünü ortaya çıkarmak için yapılan faaliyet olarak tanımlanır. Makro açıdan ise ülkelerin dış ticaretlerinde avantaj ve büyüklüğü sağlamak için yapılan faaliyetlerdir (Yıldırım, Akkılıç, & Dikici, 2018, s. 44).

Jones ve Williams (2000)'a, araştırma ve geliştirme “uzun vadeli verimlilik ve refahın önemli bir belirleyicisi” olarak ifade edilmiştir. Frascati kılavuzuna¹ göre ise “birimler, kurumlar ve sektörler, özellikle de devlet ile diğer gerçekleştiriciler arasında kayda değer kaynak transferleri içeren bir süreç” olarak ifade edilmektedir (Yaman, 2020, s. 1248).

1.4.2.3.2 Ölçek Ekonomisi

Ölçek, tüm girdilerin değişken olduğu durumda firmanın belli bir zaman içinde ürettiği üretim miktarı olarak belirlenmektedir. Ölçek ekonomisi, belirli bir sektördeki çıktının, imalatın toplam çıktısına oranlanmasıyla ölçülür. Ölçek ekonomisi üretim miktarı arttıkça ortalama maliyetteki düşüş olarak tanımlanabilmektedir. Ölçek ekonomisi ölçeğe göre getiri kavramı birim üretim

¹ ‘Haziran 1963 tarihinde, OECD, İtalya’nın Frascati kasabasında araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) istatistikleri üzerine çalışan ulusal uzmanlar toplantısı ve toplantının sonucunda, Araştırma ve Deneysel Geliştirme Taramaları için önerilen standart uygulama Frascati Kılavuzu olarak adlandırılmıştır’.

başına ortalama maliyet ile ölçek arasındaki ilişkiyi açıklamakta kullanılmaktadır (Yıldırım E. , 1995, s. 69).

Ölçek ekonomisi içsel ölçek ekonomisi ve dışsal ölçek ekonomisi olarak ikiye ayrılmaktadır. İçsel ölçek ekonomisi, bir fabrika veya bir firmanın üretim ölçeği arttığı zaman ortalama maliyet düşer. Dışsal ölçek ekonomisi şöyle açıklanabilir; bir firma veya fabrikanın bulunduğu endüstrinin kapladığı alan büyüdüğü zaman ortalama maliyet düşer. Yani içsel ölçek ekonomileri birim ürün başına düşen maliyeti firmanın büyüklüğüne bağlı olduğunda, dışsal ölçek ekonomileri birim ürüne düşen maliyeti endüstrinin büyüklüğüne bağlı olduğunda ortaya çıkar (Krugman, Obstfeld, & Melitz, 2015, s. 147).

1.4.2.3.3 Doğal Kaynak Yoğunluğu

İmalat sanayinde ticaretin oluşumunda doğal kaynakların olup olmaması büyük bir önem taşımaktadır. Doğal kaynak yoğunluğu, dış ticarete özellikle maliyetler açısından önemli rekabet avantajları sağlamaktadır.

Sachs ve Warner (1995) doğal kaynak zengin ülkelerin doğal kaynak fakir ülkelere göre daha yavaş büyüdüğünü “Doğal Kaynak Laneti” (“Curse of Natural Resource”) kavramıyla açıklamıştır. Sachs ve Warner doğal kaynak zengini olan ülkelerin daha düşük ekonomik büyüme oranına sahip olduğunu ifade etmiştir.

Doğal kaynaklar kiralanarak ve doğada olduğu hali ile piyasaya girilerek ekonomik bir kazanç yaratmaktadır. Ayrıca doğal kaynaklar yer, zaman ve mülkiyet faydası yaratarak ekonomiye daha da fazla değer kazanmasını sağlamaktadır. Bu sebeple doğal kaynak, Gelişmekte Olan Ülkelerde (GOÜ) ekonomik refahın ve kalkınmanın sağlanmasında ve fakirliğin azaltılmasında önemli rol almaktadır (Çınar, 2015, s. 173).

1.4.2.3.4 Rekabet Yeteneği

Ürünleri dış ticaretteki belirleyici unsurlarından biri rekabet yeteneğidir. Rekabet yeteneği, ihracat ve ithalattaki akım değişikliğinin düzenleyicisidir. Rekabet yeteneği; ülkelerin endüstri sektöründe, endüstri ve sanayi ürünlerinin

ihracat veya ithalat fiyatlarının üreticinin ücretlerine oranlanarak hesaplanabilir (Yücel, 2006, s. 54).

1.4.2.4 Dünya Ekonomisindeki Eğilimler

Ülkelerin küresel piyasalarda yaptıkları işlem ve faaliyetlerin etkileri, o ülkenin uluslararası piyasada yaptığı dış ticaretteki önemine bağlı olmaktadır. Çünkü ülkelerin dış ticaret büyümesine etki gösteren unsurlar, uluslararası yaptığı ihracat amaçları ile ürün bileşimleri söz konusudur (Yücel, 2006, s. 54).

1.5 SERBEST TİCARET VE ÇOK TARAFLI TİCARET SİSTEMİ

Serbest ticaret ülkelerin ticaretin önünde vergi ya da herhangi bir kısıtlama olmadan serbestçe mal alınıp satılmasıdır. Serbest ticaret, korumacılığın tersidir. Korumacılık anlayışı, serbest satın alım olmamasını, dış ticarete engeller koyulmasını ve yerli üreticileri dış rekabetten korunmasının istenmesidir. Yani dış rekabet olasılığını ortadan kaldırmayı hedefleyen savunmacı bir politikadır (Acar, 2010, s. 4). Dış ticarete korumacılık ve ürünlerin serbest dolaşımını savunulmaması ve kontrol altında olmalarına sebep olan nedenler, ulusal güvenlik, gelir dağılımı, dış açıklar, işsizlik, ve istihdam olarak özetlenmektedir (Mangır & Acet, 2014, s. 95).

İkinci dünya savaşından sonra dünya ticareti serbestleşme eğilime girmiştir. Ticaretin serbest olmasını günümüzde ülkeler ve organizasyonlar çok amaçla anlaşmalar üzerinde uygulanmakta ve ülkeler arasındaki ticari ilişkileri daha da güçlü hale getirmektedir.

GATT'ın kuruluşundan sonra dört tane konferans ve dört tane çok taraflı müzakere yapılmıştır. Konferanslar, 1947-Cenevre (İsviçre), 1949-Annesy (Fransa), 1951-Torquay (İngiltere) ve 1956-Cenevre (İsviçre)'de yapılmıştır. Çok taraflı müzakereler ise 1960-1961 Cenevre (İsviçre) "Dillon Round", 1964-1967 Cenevre (İsviçre) "Kennedy Round", 1973-1979 Cenevre (İsviçre) "Tokyo Round", 1986-1993 Punta Del Este (Uruguay) "Uruguay Round" da yapılmıştır (Karaca, 2003, s. 85). Uruguay Round yapılışı Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasına yol açmış ve GATT, DTÖ anlaşmalarının ayrılmaz bir parçası haline

gelmiştir. DTÖ 15 Nisan 1994’de kurulmuştur ve GATT’ın yerine geçmiş, görev kapsamı GATT’tan geniş ve yaptırım gücü daha güçlü olup GATT’ın devamı niteliğindedir. DTÖ, çok taraflı ticaret sisteminin yasal ve kurumsal bir örgütüdür. Ayrıca hükümetlerin ticaret kanunları ve yöntemleri yürürlüğe koyması için gereken yasal ortamını tanımlamaktadır (WTO, 2021).

Tablo 1.1 Serbest Ticaretin Avantajı ve Dezavantajı

Serbest Ticaretin Avantajı	Serbest Ticaretin Dezavantajı
<p>Ekonomik büyümeyi teşvik eder: Dış ticarete herhangi bir tarife ve vergi uygulamasının olduğu halde söz konusu ülkelerin ekonomik büyümesinin artış yönde olabileceği akademik çalışmalarla ortaya konulmuştur.</p> <p>Tüketicilere yardım sağlar: yerli ticaretçileri korumak amacıyla kota ve tarifeleri uygular ve bunları kaldırdığı zaman fiyatlar düşer.</p> <p>Yabancı yatırımlar artar: Yabancı yatırımcılar yerel firmaları desteklemek için ticaret kısıtlamaları olmadığı durumda yatırım yaparlar.</p> <p>Devletin harcamaları azalır: Devlet ihracat kotalardan dolayı gelir kaybı yaşayabilmektedir. Bu durumda yerel bazı sektörleri sübvansede etmektedir. Eğer kotalar kaldırılırsa devlet vergi gelirlerini başka sektörlerle başka bir amaçla harcayabilir.</p> <p>Teknoloji gelişimin hızla yayılmasını teşvik eder: Teknoloji iyi gelişmiş ülkelerden son model teknoloji transferi gerçekleştirilebilir.</p>	<p>Dış kaynak kullanımı iş kaybına sebep olmakta: Ülkeye düşük fiyatla ithal edilen mallar daha ucuz olur ve bu tüketiciler için avantajlı olsa da yerel üreticiler için rekabet etmelerini zorlaştırmakla beraber işgücü azaltmak durumuna getirir.</p> <p>Fikri mülkiyet hırsızlığı yaygınlaşır: Patent yasa koruması olmadan işe girdiğinden dolayı şirketler yeni teknoloji vb gibi mallarını çaldırırlar.</p> <p>Çalışma koşulların kötü olmasına yol açar: Ülkelerin işçilerinin güvenli ve adil çalışabilmeleri için belirli yasaları vardır. Serbest ticaret kısmen hükümet kısıtlamaların olmamasından kaynaklandığı için kadınlar ve çocuklar bazı sektörlerde zorlu çalışmalarda maruz kalmaktadır.</p> <p>Gelir azalır: kısıtlamasız serbest ticareti desteklediği zaman rekabet yükselir ve bu sebep ile ilgili firmaların gelirleri düşer.</p>

Kaynak: <https://www.greelane.com/>

Uluslararası ticaret DTÖ ile daha da sağlam ve kurumsal altyapısı olan sistematige sahip olmuştur. GATT anlaşması DTÖ kapsamında faaliyetini yürütmekle beraber ilave edilen yeni anlaşmaları da DTÖ’nün faaliyeti altına alınmaktadır. DTÖ’nün temel amacı gümrük tarifelerini kaldırmak, tam rekabet şartlarını korumak ve serbest ticareti destekleyerek ülkelerin ihracat ve ithalatta herhangi sıkıntı yaşamadan ticaret yapabilmelerini sağlamaktır. DTÖ’nün 164

üyeyi olup, 23 ÷lke ise üyelik görüşmelerde devam etmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, 2021).

DTÖ, uluslararası hukuk metinleri statüsüne sahip yaklaşık 60 farklı anlaşmaya nezaret etmektedir. Üye ÷lkeler, katılım ile ilgili tüm DTÖ anlaşmalarını imzalamaları ve onaylamaları gerekmektedir. DTÖ anlaşmaları mallar, hizmetler ve fikri mülkiyeti içermektedir (WTO, 2021).

DTÖ'nü kuran anlaşma dört ekten olmuşmakta ve anlaşmalarda GATT (1994) anlaşması da bulunmaktadır. Bunlar;

1. Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları

1.A: Mal ticaretine ilişkin çok taraflı anlaşmaları

- ✓ GATT 1994
- ✓ Tarım anlaşması
- ✓ Bitki ve hayvan sağlığı önlemleri uygulama anlaşması
- ✓ Tekstil ve giyim anlaşması
- ✓ Ticarete teknik engeller anlaşması
- ✓ Ticaretle İlgili Yatırım Önlemleri Anlaşması
- ✓ GATT 1994'ün VI. maddesinin uygulamasına ilişkin anlaşması
- ✓ GATT 1994'ün VII. maddesinin uygulamasına ilişkin anlaşması
- ✓ Sevk öncesi inceleme anlaşması
- ✓ Menşey kuralları anlaşması
- ✓ İthalat Lisanslama Prosedürleri Sözleşmesi
- ✓ Sübvansiyonlar ve telafi edici tedbirler anlaşması
- ✓ Koruma tedbirler anlaşması

1.B: Hizmet ticareti genel anlaşması (The General Agreement on Trade in Services- GATS)

1.C: Ticaretle ilgili fikri mülkiyet hakları anlaşması (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights-TRIPS)

2. Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Yöntemleri Hakkındaki Mutabakat Metni

3. Ticaret Politikalarını İnceleme Mekanizması

4. Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları

4.A: Sivil Hava Araçlarının Ticaretine İlişkin Sözleşme

4.B: Kamu Alımları Anlaşması

4.C: Uluslararası Süt Ürünleri Anlaşması

4.D: Uluslararası Sığır Eti Anlaşması

Çok taraflı ticaret anlaşmalardan uluslararası süt ürünleri anlaşması ve uluslararası dana ve sığır eti anlaşması 1997 yılın sonunda feshedilmiştir.

DTÖ anlaşmalarının temel ilkeleri; Gümrük tarifelerinin azaltılması ve miktar sınırlamasının kaldırılması ve böylece ticaretin serbest olması, üye ülkeler arasında ayırimsız ticaret (en çok kayırlan ülke prensibi) etik veya milli muamelesidir (İTKİB, 2020). Ertürk'e (2001) göre ulusal davranış, şeffaflık, pazara giriş serbestisi DTÖ'nün ilkelerine dahildir.

1.6 EKONOMİK ENTEGRASYON

Entegrasyon kelimesi “birleşme, bütünleşme” anlamına gelmektedir. Ayrıca “ekonomik entegrasyon” kavramını uzmanlar farklı şekillerde ifade etmektedir.

Ekonomik entegrasyon, birleşmeye hazırlanan ekonomide mal ve hizmet akışlarını serbest bırakılıp, ticaretlerde sorun çıkaran, engel olan yasalar ve kısıtlamaları ortadan kaldırarak ortak büyük bir ekonomi alanı ortaya çıkarmaktır.

Dünyadaki Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlara (BEE) örnek Avrupa Ekonomik Birliği'dir. Avrupa Ekonomik Birliği (AET), 1957 yılında oluşmuştur. Bir başka BEE de üye ülkelerin aralarındaki ticari durumu baştan düzenlemek ve daha fazla avantajları elde etmek amacıyla 1992 yılında ABD ve Kanada arasında kurulan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşmasıdır. 1994'te Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşmasına (NAFTA) Meksika dahil edilmiştir. Bir diğer entegrasyon Japonya ve ona yakın olan Güneydoğu Asya ülkelerinin birleştirdiği

ekonomik entegrasyonudur. Bu ekonomik gruplar dünyada bölgeselleşme eğiliminin ana kökleri haline gelmiştir.²

NAFTA'nın güncellenmiş versiyonu olan ABD-Meksika-Kanada Ticaret Anlaşması (USMCA) 2018'de imzalanmıştır. Bu anlaşma bazen NAFTA 2.0 olarak adlandırılır bazen de Yeni NAFTA olarak ta adlandırılmaktadır. 1994'ten beri yürürlükte olan NAFTA ABD'nin eski başkanı Donald Trump'ın talebiyle 2017 yılında yeniden müzakereye açılmıştı ve birden fazla yıl süren bu müzakereler, USMCA Anlaşması olarak 30 Kasım 2018 tarihinde ABD, Kanada ve Meksika arasında resmi bir anlaşmaya varılmıştır. USMCA 1 Temmuz 2020 yılında yürürlüğe girmiştir. USMCA ile NAFTA arasında otomobil sektörü, süt ürünleri, fikri mülkiyet hakları ve geçerlilik süresini ilgilendiren dört temel fark bulunmaktadır.³

Balassa, ekonomik entegrasyonu tanımlamak için tek taraflı olmayıp bazı konulara göre farklılaştırarak tanımlamayı tercih etmiştir. Bunlar, ticarete sorun çıkaran engelleri ortadan kaldırmak (ticaretin entegrasyonu), ülkeler arasındaki faktörlerin hareketliliğinin serbestliği (faktör entegrasyonu), uluslararası ekonomide politikaların uyum sağlaması (politika entegrasyonu) ve son olarak tüm bunların bir araya gelmesi ile ortaya çıkan tam entegrasyondur (Ertürk, 2001, s. 158-159).

15. yüz yılın sonlarında küresel ekonomik entegrasyonun dünya boyunca sistemin değişikliğine etkin olduğu bellidir. Bu değişimi yeni üretim ve yeni yaşam tarzı göstermektedir. Altvater ve Mahnkopf, bu yeni üretim ve yaşam tarzları sermayenin altında herşeyin reel olarak gördüğünü ifade etmektedir (Kartal & Acaroğlu, 2017, s. 155).

² https://tr.wikipedia.org/wiki/Ekonomik_entegrasyon sitesinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 03.16.2021

³ https://en.wikipedia.org/wiki/United_States%20%93Mexico%20%93Canada_Agreement sitesinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 04.10.2021

Dünya ülkelerinin, ticareti serbest hale getirmek için uyguladığı politikaların oluşumu olarak belirtilen ekonomik entegrasyon, siyasi açıdan bağımlı olmayan ülkeleri iktisadi yönden aralarında bir bağ kurarak bağımlı yapmaktır. Ülkelerin ekonomik entegrasyon akışlarına dahil olma hedefleri; üretimi, kaynak verimliliğini ve sosyal düzeylerini iyileştirmektir (Şanlı, 2008, s. 14).

Ekonomik entegrasyon aralarındaki en az yaptırım olan STA'larda ortak gümrük tarifelerini uygulamak zorunlu olmamaktadır. Yani STA'larda üçüncü ülkelere kendi tarifelerini uygulayabilirler. Ekonomik entegrasyon sadece STA'lar ile kısıtlı değildir. Bazı ülkelerin farklı türlerde ekonomik entegrasyona girdikleri görülmektedir (Yavuz, 2019, s. 12).

1.6.1 Ekonomik Entegrasyon Türleri

Ekonomik entegrasyon türleri, serbest ticaret sahası, gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik birlik şeklinde incelenmektedir.

Tablo 1.2 Ekonomik Entegrasyon Aşamaları

	Üye ülkeler arasında gümrük tarifeleri ve kotalarının kaldırılması	Ortak gümrük tarife uygulaması	Üretim faktörlerin hareketlerindeki kısıtlamaların kaldırılması	Ekonomik ve sosyal politikalar ve kurumların uyumlu olması
Serbest Ticaret Bölgesi	Var	Yok	Yok	Yok
Gümrük Birliği	Var	Var	Yok	Yok
Ortak Pazar	Var	Var	Var	Yok
Ekonomik Birlik	Var	Var	Var	Var

Kaynak: Seyidoğlu, 2013, s.236- 237.

1.6.1.1 Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Areas - FTAs)

Üye ülkelerin serbest ticaret bölgesi içindeki malların tarifelerini ve tarife dışı bariyeri kaldırmayı kabul ettiği, ancak her ülkenin bölge dışındaki ticaretle ilişkin tarifeler de dahil olmak üzere kendi ticaret politikalarını sürdürdüğü serbest ticaret alanlarıdır (Gallo, 2014, s. 147). Serbest ticaret alanı katılımcı ülkeler arasındaki tarifeler kaldırılır fakat her ülke, üye olmayan ülkelere karşı kendi tarifelerini korur (Balassa, 1991, s. 176-177).

Serbest ticaret sahası, sadece üye ülkelerin aralarında ticarete gümrük vergisi, kota ve diğer ticaret engellerin kaldırılmasıdır. Ayrıca üye olmayan ülkelere bağımsız dış ticaret politikalarını uygulamasıdır. Serbest ticaret bölgesinin üye ülkeler aralarındaki ticari engeller çözülebilmektedir. Fakat üye ülkelerin üye olmayan ülkelerle olan iktisadi ilişkilerine karşı herhangi bir sınırlama koyulmaz. Önemli olan serbest ticaret bölgesine üye ülkeler diğer uluslararası iktisadi işbirliklerinin parçası olabilmektir (Öztürkler, 2010, s. 52-54).

Başarılı olmuş serbest ticaret anlaşmaları şunlardır; ABD ve NAFTA, Avrupa Birliği'dir. Bu bölgeler dışında Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA), Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (GAFTA) gibi eski üstelik başarılı olmayan serbest ticaret anlaşmaları da bulunmaktadır. Ayrıca yeni serbest ticaret bölgesi olan Asya Serbest Ticaret Bölgesi (AFTA), Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi (SAFTA) gibi kurumlar da kurulmaya çalışılmaktadır (Hiç Gencer & Öngel, 2011, s. 73-74).

1.6.1.2 Gümrük Birliği (Customs Union - CU)

Gümrük birliklerine üye olan ülkeler kendi aralarındaki gümrükleri kaldırmakla beraber dışarıya karşı birleştirilmiş gümrük politikalarını uygulamaktadır (İyibozkurt, 2001, s. 247).

Gümrük birliği, üye ülkelerin arasındaki dış ticaretin herhangi vergi ve miktar sınırlaması vb engellerin ortadan kaldırılması ve üye olmayan üçüncü ülke ile de ortak olarak gümrük tarifeleri uygulanabilir bir entegrasyondur (Saygılıoğlu & Gerçek, 2007, s. 38).

Üye ülkeler kendi aralarında yaptıkları serbest ticaret anlaşması dışında ortak tarifeleri ve diğer ticari politikaları sürdürebilmektedir (Laine, 2011, s. 3). Gümrük birliği kurmak için, bölge içi ticaret engellerinin kaldırılması dışında üye olmayan ülkelere yapılan ithalatlarda tarifelerin eşitlenmesinin sağlanması gereklidir (Balassa, 1991, s. 176-177).

Son yirmi yılda dünya ekonomisinde yürürlüğe giren tercihli ticaret anlaşmalarının sayısında etkileyici bir artış gözlenmektedir. DTÖ tarafından bildirilen Nisan 2008'de yürürlüğe giren anlaşmaların %90'dan fazlası serbest ticaret alanları veya diğer sınırlı anlaşmalardan oluşurken, %10'u gümrük birlikleri tarafından temsil edilmektedir (Facchini, Willmann, & Silva, 2013, s. 136).

1.6.1.3 Ortak Pazar (Common Markets)

Ortak pazar, gümrük birliğin yanı sıra üretim faktörlerinin serbest dolaşımını sağlar (Balassa, 1991, s. 176). Üye ülkelerin pazar içinde ulusal sınırların ötesinde işgücü ve sermaye akışlarının önündeki engelleri ortadan kaldırarak bir gümrük birliğinin ötesine geçmektedir (Laine, 2011, s. 3). Yalnızca ticaret kısıtlamalarının değil, aynı zamanda faktör hareketleri üzerindeki kısıtlamaların da kaldırıldığı ortak bir pazarda daha yüksek bir ekonomik entegrasyon biçimi elde edilmektedir (Balassa, 1994, s. 126).

Ortak pazar, gümrük birliği sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu sonuca serbest dolaşım ve üretim unsurları dâhil olmaktadır. Bu entegrasyonda üye olan ülkeler kendi aralarında üretim unsurlarının akışının serbest olmasını kabul ederler (Tür, 2016, s. 10).

1.6.1.4 Ekonomik Birlik (Economic union)

Ekonomik birlik, ekonomik entegrasyonun en ileri aşamasıdır. Ekonomik birlik, üye ülkeler kendi aralarında bir ortak pazar oluşturarak ülkelerin para, maliye ve vergi politikaların uyumlaştırması ile gerçekleşmektedir.

Üye ülkelerin diğer ortak ekonomik kurumlarla birlikte ortak bir para birimi ve dolayısıyla birleşik bir para politikası kurarak ekonomilerini entegre hale getirmesidir. Avrupa Birliği, gümrük birliğinden ekonomik birliğe geçen bir grup ülkenin en önemli örneği olmaktadır (Laine, 2011, s. 3).

1.6.2 Ekonomik Entegrasyonun Gelişimi: Bölgesel Ticaret Anlaşmaları

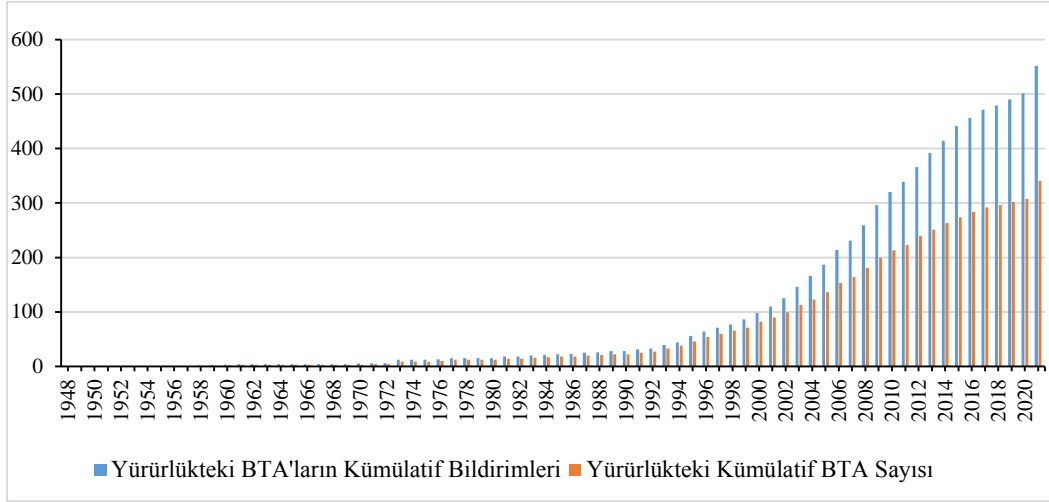
Bölgesel ticaret anlaşmaları bir grup ülke tarafından yapılır. Genellikle aynı kıtada olan ülkeler arasındaki dış ticaret sorunları kaldırmak ve serbest ticareti önemseyen bir grup kurmaya gayret ederler (Seyidoğlu, 1998, s. 220).

Bölgesel ticaret anlaşması (BTA) gümrük birlikleri anlaşmaları ile serbest ticaret anlaşmalarında oluşmuştur. BTA'ları uluslararası ticaret sisteminin organize edilmeye başlandığı 1947 yılından bugüne kadar istisna olarak yürütülmekle beraber, uluslararası ticaret sisteminde en önemli ticaret aracı olmuştur (Gürlesel & Alkin, 2010, s. 18).

BTA'ları ilk günlerinden beri bugüne çok taraflı ticaret sisteminde mevcut olması, sayısının ve kapsamının artması dikkat çekmektedir (Whalley, 1998, s. 63). BTA, günümüzün çok taraflı ticaret sisteminin en önemli ve geri döndürülemez bir özelliğidir.

DTÖ'ye üye ülkelerin çoğunun en az bir tanesi BTA'ya taraf olmuştur. Uluslararası sistemi içinde ülkelerin DTÖ'nün çok taraflı ticaret organize ve rejimlere uymaya çalışırken bir taraftan da bölgesel avantajlar kazanmaya yönelerek BTA'ları imzalamaktadır. BTA'ların önem kazanmasında ve ülkelerin bölgesel anlaşmalara önem vermesinde iki eğilim belirleyici olmaktadır. Birincisi, ticaretteki çok taraflı serbestleşmenin ortaya çıkardığı rekabetin BTA'ları yoluyla indirilmesi ve denge sağlama eğilimidir. İkincisi, çok taraflı ticaret anlaşması ile hedeflerine ulaşan gelişmiş ülkelerin ve uluslararası firmaların Doha Turu ile ilerleyen çok taraflı ticaret anlaşmalarına ilgilerinin, taraftar olmalarının ve beklentilerin indirilmesidir (Gürlesel & Alkin, 2010, s. 19-20).

Grafik 1.1 1948-2021 Yıllar Arasında Yürürlükte Olan BTA'lar

Kaynak: WTO, 2021

Bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısında 1994 yılından sonra hızlı bir artış görülmektedir. Bu dönem GATT'ın yerine DTÖ'nün faaliyete geçtiği dönemdir. 1994 yılında BTA'ların bildirimleri 44 iken yürürlükteki kümülatif BTA Sayısı 38, 2021 yılın Şubat ayında BTA'ların bildirimleri 552 adet ve bunun 341'i aktif olarak yürürlükte.

Son dönemde BTA'larının artması ile beraber müzakerelerin içeriği de değişmiştir. İmzalanan müzakerelerin önlemleri tarife azaltılmasından çok, yatırımcı-hükümet ilişkileri, fikri mülkiyet hakları, siyasetle ilgili alanlara eğilmeye başlamıştır. Bu yeni müzakereler için *derin bölgesel ticaret* anlaşmaları ifadesi kullanılmaktadır. 1990'lardan sonra BTA'ların artmasının bazı açıklamaları vardır. Birincisi, üretim yöntemleri ve ticaretin yöntemi farklılaşmakla beraber üretim süreci bir ülkede değil bir kaç ülkede yapılmaktadır. İkincisi, Gelişmekte olan ülkeler daha da etkinleşmiş DTÖ'de aktif olmuşlardır. Sonraki açıklama ise uluslararası ticarete değişikliklerin meydana gelmesi, yeni tüzük ve yasaların çıkmasına sebep olmuştur. Son olarak birçok ülkenin ticaret anlaşması yapması ülkelere cesaret vermiş ve ayrımcı tarifelere maruz kalmamaları için başka ülkeler de BTA'ları dikkate almaya başlamışlardır (Hekim, 2020, s. 45-48).

1.7 SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ TEORİK TEMELLERİ

Serbest Ticaret Anlaşması (STA), anlaşmaya taraf ülkelerin kendi aralarında ticaretlerini etkileyen tarife ve tarife dışı engellerin bertaraf ederek, taraflar arasında bir serbest ticaret alanı oluşturulmasını sağlayan, ancak taraf ülkelerin üçüncü ülkeler ile ticaretlerinde mevcut ulusal düzenlemelerini sürdürmesine izin veren anlaşmalardır.

DTÖ, STA'yı birden fazla ülkenin dış ticaretine etki gösteren unsurları ve ticarete engel olan sorunları çözümlenerek ortadan kaldırılmasının sonucunda ülkeler arasında serbest ticaret ortamı kuran ayrıca bu ülkelerin üçüncü ülke ile ticaretin yapılmasına herhangi sorun olmadan düzgün bir şekilde faaliyet gösterilmesine izin veren anlaşmalar olarak nitelendirmektedir (Telli, 2016, s. 82). STA'larının üye ülkeler aralarında ikili ticareti oybirliği ile kabul edip teşvik etse de STA'larının dış etkileri hakkında tartışmalar devam etmektedir (Zylkin, V. Yotov, & Dai, 2013, s. 321).

STA, bir kaç ülke arasında mal ya da hizmetlerin ticaretinde uygulanan kota veya gümrük tarifelerini azaltmak ya da yok etmeyi sağlayan bir ticaret anlaşmasıdır. Bu anlaşmaların amacı ticaretteki vergi ve gümrükleri ucuzlatarak veya hafifleterek bir ülkenin piyasasına girmesini kolaylaştırmaktır. Serbest ticaret anlaşmaları mal ve hizmet ticaretlerini içermek ile beraber fikri mülkiyet hakları ve yabancı yatırımlar da içermektedir (Kalaycı, 2017, s. 134-135).

Serbest ticaret anlaşması her iki hükümetin de onayını gerektirir. Serbest ticaret anlaşması, ülkelerin birbirlerine en uygun piyasa koşullarında ticaret yapmalarına izin vermesi anlamına gelir. Diğer bir deyişle serbest ticaret anlaşması komşu ülkeler arasında tarifeleri, mal ve hizmetlerin önündeki kotaları ve engelleri azaltan bir ticaret anlaşması türüdür. Herhangi bir STA'da, ülkeler birbirlerinin ticaretinde sıfır gümrük tarifesi yapmayı ve tarife dışı engelleri en aza indirmeyi taahhüt ederler.

Serbest ticaret anlaşmalarının temel hedefi, anlaşma yapan ülkeler arasındaki ekonomik kazançların artırılmasıdır. Serbest ticaret anlaşması yapan

ülkelerin şirketleri, serbest ticaret anlaşması olmayan ülkelerin şirketlerine göre daha avantajlıdır. Bunun nedeni serbest ticaret anlaşması yapan ülkelerin birbirine karşılıklı uygun fiyatta gümrük vergileri ve kotaları indirmesi ya da kaldırması gibi kolaylaştırıcı uygulamalar sağlamasından kaynaklanmaktadır (Ergönül, 2010).

STA'lara yönelik çalışmaların ana yönü serbest ticaretin serbestleştirilmesinin araçları olarak serbest ticaret anlaşmalarının kullanılması konusundaki tartışmalar olmuştur. Serbest ticaret anlaşmalarının savunucuları genellikle serbest ticaret anlaşmalarının benzer fikirlere sahip ticaret ülkeleri arasında daha serbest ticaret arayan “Dünya Ticaret Örgütü-artı” düzenlemeleri olduğuna vurgu yaparlar. Ancak çok taraflı serbest ticaret anlaşmalarının GATT En Çok Kayırılan Ülke ilkesinden büyük bir sapma olduğunu ve gerçek serbestleşmeden uzaklaştığını iddia etmektedirler (Yi, 2015, s. 44).⁴

1.7.1 Serbest Ticaret Anlaşmasının Tarihçesi

19. yüzyılda, serbest ticaretin gelişmesine kıtalar arası ticari faaliyetler yapan ülkeler büyük bir katkıda bulunmuştur. Genel olarak İsviçre, İtalya, Hollanda gibi ülkeler serbest ticareti desteklemiştir. Avrupa 1870'lerden itibaren serbest ticarete bağlı olmuş, 1820-1880 yılında ise İngiltere serbest ticaret politikasını kullanmaya başlamıştır. İkili ve çok taraflı ticaret anlaşmaları 18. ve 19. yüzyıllarda sürekli arz edilen korumacı politikaların çıkaracağı hasarı tamamlamak için yapılmıştır (Koçtürk & Kocaefe, 2014, s. 66). İngiltere 1820-1880 yılları arasında serbest ticaret politikası uygulamaya başlamış, tüm Avrupa 1870'lerden itibaren korumacılığı temel politika olarak benimserken, serbest

⁴ GATT ayrımsız ticaret ilkesi için iki önemli istisna tanımlamıştır. Birincisi 24. Maddesi ve GATS'in 5. Maddesinde; eğer BTA, ülkelerin ticaretini daha serbestleştiriyorsa ve diğer ülkelerle arasındaki ticarete zarar vermiyorsa, en çok kayırılan ülke kuralından bir istisna olabilir ifadesi yer alır. İkincisi ise yetki hükmü (enabling clause) çerçevesinde gelişmekte olan ülkelere sağlanmıştır. Bu hüküm sayesinde gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere sağladıkları tarife imtiyazları ve gelişmekte olan ülkelerin kendi aralarında oluşturdukları BTA'lar – GATT'in 24. Maddesine uygun olmasa dahi- ayrımsız ticaret kuralından muaf sayılmaktadır Bu ifade GATT'in ilk imzalanması esnasında İngiltere'nin kendi sömürgeleri ile arasındaki ticareti devam ettirmek için eklemiştir. ABD'de GATT'in imzalanması için bunu kabul etmek durumunda kalmıştır (Hekim, 2020).

ticarete bağlı kalmıştır. On sekizinci ve on dokuzuncu yuzyıllarda devamlılık arz eden korumacı politikaların yaratacağı zararı telafi etmek için, ikili ve çok taraflı ticaret anlaşmaları yapılmıştır (Ficher, 1987).

Bhagwati ve Panagariya'ya göre serbest ticaret anlaşmaların çoğalmasını iki aşamada gerçekleştiği ileri sürülmüştür. İlk olarak, 1960'larda ilk bölgeselcilik ve ikinci ise 1980 sonrası blgeciliktir. Panagariya, Avrupa Topluluğu ve ABD'nin 1980'lerin başlarında bölgesel temelli ticaret serbestleşmesi için bir yarış başlatmasına kadar, STA dahil olmak üzere etkili BTA Avrupa Topluluğu ile sınırlı kabul edildiğini açıklar. O zamandan beri, büyük iki ekonomi arasındaki yarış, Afrika, Latin Amerika, Güney ve Orta Asya, Orta ve Doğu Avrupadaki serbest ticaret anlaşmaların çoğalmasını başlatmıştır (Yi, 2015, s. 44).

1.7.2 Menşe Kuralları

Menşe kuralları; serbest ticaret alanındaki malların dşuk bir dış tarifeye sahip ülke tarafından ithal edilmemesini veya yüksek tarifeli ye ülkelere aktarılmamasını sağlamak için yerel içerik üzerindeki kısıtlamalardır. Serbest ticaret alanı bölge içi tarifeleri azaltan veya ortadan kaldıran ve ye ülkeler tarafından tek taraflı olarak dış tarifelerin belirlendiği bir ticaret anlaşmasıdır (Freund & Ornelas, 2010, s. 140-141).

Menşe kuralları, genellikle STA'ların verimli şekilde kullanılmamasının birincil nedeni olarak tanımlanır. STA'lar, tercihli tarife oranlarına uygunluğunu belirlemek için bir ürünün menşesini belirleyen menşe kurallarını kullanarak bir ürünün menşei temelinde ticareti serbestleştirir.

STA'lar çoğalmaya devam ettikçe, bu kurallar, tarifelerin ve kuralların bir ürünün menşeine göre değiştiği için daha çok karmaşık hale gelmektedir. Birçok serbest ticaret antlaşması olunca menşei kuralları karışır ve genellikle bu nedenle ticaret imtiyazlı tariflerden değil DT tarifleri üzerinden yapılır. Bu nedenle, STA'ların yetersiz kullanımını ele alırken, menşe kurallarının ayrıntılı anlamak gerekir (Yi, 2015, s. 43-44).

Menş; eşyanın iktisadi milliyeti olarak tanımlanır. Gümrük Rejimlerinin kolaylaştırılması ve uyumlu hale getirilmesine İlişkili Uluslararası Kyoto Sözleşmesi'nde menşe kuralı; “Ulusal mevzuat veya uluslararası anlaşmalarla belirlenmiş ilkelerden hareketle geliştirilmiş ve bir ülke tarafından eşyanın menşini tespit etmek amacıyla kullanılan spesifik hükümler” olarak belirlenmektedir (Gülerdinamik, 2010).

Menşe ile ilgili kurallar, tercihli olmayan menşe ve tercihli menşe kuralı olup ikiye ayrılmaktadır.

1.7.2.1 Tercihli Olmayan Menşe Kuralı

Bu kuralı, “En çok kayırılan ülke” kuralı DTÖ'ne üye ülkelere uygun şekilde vergi uygulanması için temele alınan menşe kuralıdır. Başka bir deyişle kuralları çiğnemeyen, kurallara uyan DTÖ'ne üye olan ülkelere gelen eşya için ülkeler arasında ayırım yapılmadan tavizli vergi oranı uygulanmaktadır (Saygılıoğlu & Gerçek, 2007, s. 182).

1.7.2.2 Tercihli menşe kuralı

Bu kuralı, “En çok kayırılan ülke” kurallarından bir sapma olarak, bir takım ülke ya da ülke topluluğuna gösterilen, özellikle uygulamalara avantaj gösteren ve esasen özel mukavelerle belli olan kuraldır (Saygılıoğlu & Gerçek, 2007, s. 182).

Tercihli menşe kuralları belirli ticaret ortaklarına, bu tür ayrıcalıklı erişimi elde etmek için ürünlerin uygunluğunu belirlemenin bir yolu olarak, ithalatları için sıfır gümrük vergisi veya düşük gümrük vergisi erişimi sunan ülkeler tarafından uygulanır. Menşe kuralları, ticarete sapmayı veya aktarmayı önlemek için gereklidir. Tercih edilmeyen ülkelere gelen ürünler, gümrük vergilerinin ödenmesini önlemek için bir serbest ticaret ortağı aracılığıyla yeniden yönlendirilir. Tercihli menşe kuralları katılımcı ülkelere gelen malların görev tercihlerinden yararlanmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu nedenle menşe kuralları, ikili ve bölgesel serbest ticaret anlaşmaları gibi tercihli ticaret

anlaşmalarının ve sanayi ülkelerinin gelişmekte olan ülkelere sunduğu karşılıklı olmayan tercihlerin ayrılmaz bir parçasıdır (Brenton, 2011, s. 161).

Tüm serbest ticaret anlaşmalarının metni menşe kurallarını da kapsamaktadır. Bu kurallar anlaşmalara göre değişmektedir. STA'ların sunduğu menşe kuralları, tercihli menşe kuralları çerçevesinde değerlendirilmektedir.⁵

1.7.2.3 Menşe Kümülasyonu

Menşe kümülasyonu, ülkelerin birbirleriyle serbest ticaret alanı kuran bir anlaşmadır. Ayrıca bu anlaşmalara dayanan bir sisteme katılmış olan ülkelerin, aralarında menşeli girdileri kısıtlamasız şekilde yararlanmalarına imkan sağlayan sistemdir. STA yapılan ülkelerin ekonomiyi genişletmesi hedefiyle, menşe kümülasyon ile uysallık menşe statüsü edinmesine getirmektedir (Saygılıoğlu & Gerçek, 2007, s. 184).

Menşe kümülasyonu 3'e ayrılmaktadır. Bunlar:

1. İkili kümülasyon

STA'na sadece iki ülkenin grup olması ve diğer türlü anlaşmaların söz konusu kümülasyonla ilişkili olmadığı taktirde geçerlidir.

2. Çarpaz kümülasyon

İkiden fazla ülkenin bir STA'na taraf olması ve ikili STA'nın aralarında bağ kurma durumlarda geçerlidir.

3. Tam kümülasyon

İki veya daha fazla ülkenin tek STA'na taraf olduğu ve ikili STA'nın aralarında bağlı olması durumlarda, bir malın menşe statüsü kazanması için birden çok ülkede işçilik yada faaliyetlerin aynı zamanda değerlendirilmesine fırsat sağlayan kümülasyon türüdür.

⁵ AB Gümrük Müşavirliği ve Danışmalık, AB Gümrük, <https://www.abgumruk.com.tr> sitesinden alınmıştır. Erişim tarihi 10 Ocak 2021

1.8 DERİN TİCARET ANLAŞMALARI

Dünya’da ticaretin artmasına liberalleşme eğilimin çoğalması neden olmuştur. 2000’li yıllardan itibaren ticaretin yapısı değişmiştir. Bu değişimler BTA’ların içeriğinin de değişmesine sebep olmuştur. Ticaretin bu değişimi BTA’lardaki birçok alanı düzenlemeye başlamıştır. Rekabet, işgücü ve çevre ile ilgili düzenlemeler BTA’larda yer almıştır. Bu anlaşmalar derin ticaret anlaşması olarak nitelendirilmektedir (Hekim, 2020).

Günümüzdeki ticaret anlaşmaları, tarifelerden çok, düzenleyici önlemler ve daha çok tarife dışı önlemler ile ilgilidir. Derin ticaret anlaşması olarak adlandırılan bu anlaşma önceki nesil ticaret anlaşmalarından temel olarak farklıdır (Lamy, 2020).

Ticaret anlaşmalarının sayısı 1990’ların başından beri önemli ölçüde artmıştır. Bu, Grafik 1.1’de (sayfa 34) görülmektedir. Bu artışın yanı sıra içerik ve kapsamı da karmaşık hale gelmiştir. Çoğu anlaşmalar, mal ve hizmetlerde piyasaya erişim taahhütlerinin yanı sıra menş kuralları, ticari çözümler (anti-damping, telafi edici ve güvenceler) ile ilgili hükümleri içermektedir. Aynı zamanda yatırım, fikri mülkiyet hakları, rekabet, işgücü ve çevreye ilişkin hükümleri de içermektedir (Acharya , 2017).

Son yıllarda ticaret anlaşmaları tarife indiriminin dışında yatırım ve rekabet politikası gibi alanları da kapsamaya başlamıştır. Ticaret anlaşmalarının derinleşmesi üye ülkeler arasındaki ticaretin büyümesine katkı sağlamakta, ayrıca üye olmayan ülkeler arasındaki ticaret üzerinde de olumlu etki yaratmaktadır. Bunun nedeni, ticaret anlaşmalarındaki tarifelerden farklı olarak, derin anlaşmadaki yeni hükümlerin genellikle ayrımcı olmaması ve dolayısıyla kamu yararına yönelik olmasıdır (Mattoo, Mulabdic, & Ruta, 2017).

Derin anlaşmaları, genellikle eski anlaşmaların kapsadığı politika alanlarını genişletmeleri ile daha geniş hale gelmiştir. Eski ticaret anlaşmaları çoğunlukla endüstriyel ve tarımsal mallar üzerindeki tarifelere ve ihracat vergileri gibi diğer sınır önlemlerine ilişkin 10'dan az politika alanına odaklanmıştır. Derin

ticaret anlaşması, ticari çözümler, telafi edici önlemler, sübvansiyonlar, hizmet ticareti, yatırım ve fikri mülkiyet hakları gibi alanları dahil ederek daha da genişletmiştir (Mattoo, Mulabdic, & Ruta, 2017).

Ayrıca Hofmann, Osnago, & Ruta (2019) BTA'ların derinliğinin ve içeriğinin bölgeye ve katılımcıların gelir düzeyine göre değişiklik gösterdiğini ve üye ülkelerin mal ticareti ve küresel değer yoğunluğu ile ilişkili olduğunu açıklamıştır. 1990'lı yıllara kadar BTA'ları az sayıda politika alanına odaklanmaktaydı. 1990'lı yıllardan sonra anlaşmalar biraz daha derinleşmeye başlamıştır. Dünyada ticaret anlaşması yapan ülkelerin ve anlaşmaların sayısı arttıkça daha fazla politika alanı ve daha geniş hükümler oluşmaya başlamıştır. Tablo 1.3'te BTA'lardaki ve derin anlaşmalardaki hükümlerin sahip olduğu payı görülmektedir. Anlaşmalar uygulanabilir hükümlerin sayısına göre 10'dan az, 10 ile 20 arası ve 20'den fazla olarak üç kategoriye ayrılmıştır. 10'dan az politika alanı olan anlaşmaların çoğu tarifeler, ihracat vergileri ve gümrük gibi diğer sınır önlemlerini kapsamaktadır. 10 ile 20 arası politika alanı olan anlaşmada devlet yardımı, anti-damping ve telafi edici önlemler de dahil edilerek anlaşma daha da derinleşmektedir. Son olarak daha derin anlaşmalar, 20'den fazla politika alanı olan anlaşma fikri mülkiyet hakları, sermaye hareketi ve standartlarla ilgili alanları kapsamaktadır. Burada anlaşmaların ne kadar derinleştiği belli olmaktadır.

Daha geniş kapsama sahip 10 ile 20 politika alanı arasındaki anlaşmalar, sübvansiyonlar veya ticaretin önündeki teknik engeller gibi ticaretle ilgili düzenleyici konuları içermektedir. 20'den fazla hüküm içeren anlaşmalar genellikle emek, çevre ve insan hareketi gibi ticaretle doğrudan ilgili olmayan politika alanlarını içermektedir (Mattoo, Mulabdic, & Ruta, 2017).

Tablo 1. 3. Ticaret Anlaşmalarının Derinlik Seviyelerindeki Hükümlerin Payı, (Yüzde)

Hükümler	10'dan az	10 ile 20 arası	20'den fazla
İmalat malları üzerindeki tarifeler	97	100	100
Tarım ürünlerine uygulanan tarifeler	96	100	100
İhracat vergileri	73	81	95
Gümrük	67	95	100
Rekabet politikası	58	73	88
Devlet yardımı	39	69	88
Anti-damping	35	88	98
Telafi edici önlemler	22	77	98
İstatistik	20	0	23
TRIPS	18	75	98
STE	18	69	68
TBT	17	73	95
Sermaye	15	68	93
GATS	14	67	98
SPS	12	72	98
Kamu alımları	12	59	80
IPR	6	56	75
Çevre yasaları	3	14	83
İş piyasası düzenlemeleri	3	13	75
Yatırım	2	58	75
TRIMS	2	42	73
Vize ve sığınma	2	37	57
Endüstriyel işbirliği	2	5	33
Sosyal konular	2	5	30
Tarım	1	1	45
Enerji	1	5	40
Veri koruması	1	5	20
Yolsuzlukla mücadele	1	5	18
SME	1	4	25
Bölgesel işbirliği	1	3	15
Vergilendirme	1	2	30
Mevzuatın yakınlaştırılması	1	2	25
Araştırma ve teknoloji	0	6	38
Tüketici koruması	0	5	38
Madencilik	0	5	13
Eğitim ve öğretim	0	4	33
Bilgi toplumu	0	4	15
İnovasyon politikaları	0	4	5
Ekonomik politika diyalogu	0	2	43
Kültürel işbirliği	0	2	38
Görsel-işitsel	0	2	18
Terörizm	0	2	8
Sağlık	0	1	38
İnsan hakları	0	1	3
Nükleer güvenlik	0	0	15
Sivil Savunma	0	0	5

Kaynak: Trade Creation and Trade Diversion in Deep Agreements, Mattoo, Mulabdic ve Ruta, 2017

Derin ticaret anlaşması her ülke ve bölge arasında aynı değildir. Avrupa'daki ülkeler Güney Asya gibi diğer bölgelerde imzalanan anlaşmalara göre daha derin anlaşma imzalama eğilimindedir. Avrupa, en fazla BTA imzalayan bölgedir. AB'nin yaptığı anlaşmaları ortalama 25 politika alanını kapsamaktadır. Avrupa Serbest Ticaret (EFTA) üyeleri, Japonya ve Kore Cumhuriyeti de ortalama 20-23 politika alanına sahip derin BTA imzalama eğilimindedir. Gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticaret anlaşmalarının çoğu 13 politika alanını kapsamaktadır. Bu ülkelerin imzaladığı anlaşmalar daha çok eski ticaret politikası konuları içerdiğini göstermektedir. Derin ticaret anlaşmalarının özelliği eski ticaret anlaşmalardaki hükümlere dahil olarak rekabet politikası, yatırım, sermaye hareketi ve fikri mülkiyet hakları da içermesidir (Hofmann, Osnago, & Ruta, 2019).

1.9 SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ

Scott L. Baier ve Jeffrey H. Bergstrand, serbest ticaret anlaşmalarının ekonomik belirleyicileri adlı çalışmasında nitel bir seçim metodolojisine dayalı olarak belirli bir yılda STA yapan iki ülkenin olasılığını etkileyen temel ekonomik faktörleri belirtmiştir. Bu çalışma serbest ticaret anlaşmalarının belirleyicilerini deneysel olarak açıklamaya yönelik ilk çalışma olduğu için, burada her ülke için tüketici refahını maksimize eden bir sosyal planlayıcı varsayımına dayanır. Çalışmanın amacı STA'ların "saf ekonomik" belirleyicilerini açıklayan ve aynı zamanda iki ülkenin STA oluşturma olasılığını öngören bir ekonometrik model geliştirmektir (H. Bergstrand & L. Baier, 2002, s. 32).

Ülkelerin STA'ları oluşturma eğiliminde olduğuna dair belirleyiciler:

- İki ülke arasındaki mesafenin yakın olması
- İki ülkenin diğer ülkelere uzaklığının fazla olması
- Ekonomik büyüklüğü ve GSYİH'ların benzerliği
- İki ortak ülkenin arasındaki sermaye ve emek oranlarının farkının büyüklüğü diğer üye olmayan ülkelere az olması.

İki ülkenin STA'sını sonuçlandırmasında, ülkelerin hem pazar büyüklükleri hem de daha önce STA imzaladıkları ülke sayısı önemlidir. İki ülkenin arasındaki mesafe ne kadar yakın ise anlaşma yapma olasılığı da o kadar yüksek olur. Her iki ülkenin de piyasası yeterince büyükse, anlaşma yapma olasılığı hükümetin sosyal refaha olan duyarlılığı ile pozitif ilişkilidir, aksi takdirde negatif ilişkilidir (Hua Gu & Shen, 2014, s. 122).

1.10 SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ EKONOMİYE ETKİSİ

Viner (1950) tercihli ticaret anlaşmaların ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkisi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ticaret yaratma etkisi, bir ülke herhangi bir ülkeye tarife ayrıcalığı tanıdığı zaman ayrıcalığı alan ülkede malın fiyatında artış olmaktadır. Ayrıca o malın üretimi ve ithalatı artmaktadır. Tarife ayrıcalığı yapan ülkede ise fiyatın düşmesi ithalatını artırır. Böylece ticaret yaratılmış olmaktadır. Ticaret saptırma etkisi, düşük maliyetle mal üreten bir ülkeye ayrıcalık tarifeleri devam ederse bu ülkeden ticaret tarifesi ayrıcalığı tanıyan ülkeye doğru sapacaktır. BTA'ların ticaret yaratmaya ya da saptırmaya yol açıp açmadığı bilimsel araştırmalarda çok tartışılan konulardan biridir. Ayrıca bazı çalışmalarda ticaret yaratma etkisinin ticaret saptırma etkisinden daha fazla olduğunu vurgulanmıştır (Hekim, 2020, s. 385).

Ticaret sapması, özel acentelerin en düşük maliyetli kaynağı olmayan tedarikçilerden ithalat yapmalarına neden olan ayrımcı tarife indiriminin sonucudur. Bundan dolayı ticaret saptırma, ülkenin bu tür malları tüketme maliyetini artırarak halkın refahını azaltır. Eğer en ucuz tedarikçi olan ülkelerin ithalat fiyatlarında ikili tarifeler indirilirse ticaret sapması meydana gelmeyebilir (Abe, 2007, s. 2).

STA'daki tarife indirimleri, anlaşmaya üye olan ülkeler ve üye olmayan ülkelerin ekonomi üzerinde çok çeşitli etkiler yaratabilmektedir. Bu etkiler refah, üretim, ihracat ve ithalatı hem reel hem de nominal olarak kapsar. İnsanların refahı üzerindeki etkiler üzerine Baldwin ve Venables (1995) tarafından yapılan bir çalışmada, ulusal refah üzerindeki etkileri tüketim harcamalarına ilişkin dolaylı tüketim fonksiyonuna dayalı olarak altı etkiyi meydana getirmiştir. Bu

etkiler: ticaret hacmi etkisi, ticaret maliyeti etkisi, ticaret hadleri etkisi, çıktı etkisi, ölçek etkisi ve çeşitlilik etkisidir (Abe, 2007, s. 3).

Ticaret hacmi etkisi: İthalatta meydana gelen değişikliklerin getirdiği gümrük vergisi gelirlerindeki değişimdir. Bu etki, Viner'in (1950) Gümrük Birliği'nin etkilerini iki türe ayırdığı ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkileri ile bağlıdır. İki etkinin toplamı ticaret hacmi etkisine karşı gelir ve refah üzerinde belirsiz sonuçlar üretmektedir. Ticaret saptırma etkisi, STA üyesi olmayanlardan ithalatın azalması anlamına gelirken, ticaret yaratma etkisi, STA gümrük birliği'nden artan ithalatların toplamındaki artış anlamına gelmektedir.

Ticaret hadleri etkisi: Ülkelerin ticaretteki değişiklikleri, muhtemelen sınır fiyatların değişikliklere neden olacak ve ticaret hadlerinin değişmesi yoluyla refahı etkileyecektir. STA üyelerinin üye olmayan ülkelere ithalatı azalır, serbest ticaret anlaşması üyelerinin ticaret hadlerinin iyileşmesi mümkündür. STA bölge içi ticaretin genişlemesine ve dış ticaretin daralmasına yol açmayacağı belirsiz olduğundan ticaret hadlerinin etkileri genellikle belirsizdir.

Ayrıca STA altında ticaret serbestleşmesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini belirlemiştir. Tarife indirimi teşvik sağlayabilir. Bunlar: (i) girdileri harekete geçirmek ve kalitelerini artırmak; (ii) artan rekabet baskısı ("rekabeti artırıcı" etki) yoluyla yönetimin etkinliğini artırmak; ve (iii) teknolojik yeniliği geliştirmektir. Bu etkilerin çoğu varsayımsaldır (Abe, 2007, s. 4).

STA, parametrik olmayan eşleştirme yaklaşımından büyüme performansı üzerinde önemsiz bir etki yapmaktadır. STA'ların, serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe girdikten sonraki bir ile on yıllık süre içinde önemli etkisi yoktur. Ancak, STA kapsamında ülkeler arasında kişi başına düşen GSYİH büyüme oranları arasındaki farkta bir artış eğilimi bulunabilmektedir. Bu serbest ticaret anlaşması kapsamındaki ülkeler arasında eşit olmayan serbest ticaret anlaşması etkilerinin var olduğu anlamına gelmektedir. STA sistemindeki bazı ülkeler, ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki meydana gelirken, serbest ticaret anlaşması ortakları olan bazı ülkelere ise ekonomik büyüme oranları üzerinde

olumsuz etkiler meydana gelmektedir. Bundan dolayı ticaret politikası yapıcılarının STA'lar hızlı ekonomik büyümeyi garanti eden bir strateji olarak görmemesi gerekmektedir. Bu sebeple, STA'ların olumlu etkilerinin sağlanması için serbest ticaret anlaşmalarının uygulanmasında dikkat edilmesi gerekmektedir (Hur, 2012, s. 24).

Küçükahmetoğlu, Çeştepe, & Tüylüoğlu (2006:53) STA'larının ekonomiye etkisini şu şekilde sıralamıştır.

- ✓ Serbest ticaret bölgesine üye olan ülkelerin tarifelerinin farklı olmalarından dolayı bölge dışı ülkeler ihracatı en az tarife ülkede yansıtmaktadır. Bu durumda gümrük vergisi gelirleri en düşük tarife sağlayan ülkelere kaymaktadır.
- ✓ Serbest ticaret bölgesi alanında yürütülen menşe kuralları sistemi ticaret sınırlamaları ile bölge dışı ülkelerin ihracatına yasak koyarak bölge içi ülkeler aralarında ihracatları ile örnek olmaya gayret ederler. Menşe kuralları gümrük vergisi hariç başka ticaret yasağı veya sorunları çıkardığından STA'ı gümrük birliğine göre çok sayıda ticaret saptırmayı doğurur.
- ✓ Serbest ticaret bölgesinde ülkelerde korumacılık yönünde işlem yapan lobi faaliyetleri liberal dış ticaret politikalarına karşı direnerek sorular çıkarır bu durumda da ticaretin sapmasına izin verilmiş olur.

1.11 SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI

STA'ların avantajı ve dezavantajlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Alan, 2017).

Serbest ticaret anlaşmalarının avantajları:

- ✓ STA'lar iki ülkenin Pazar oluşturma, mal satma ve satın alma durumlarında artış ve hızlanmasına neden olup ülkelerin ekonomik büyümesini pozitif etkiler.
- ✓ Çoğu ülkeler, ülke içindeki pazara giren imalatçı ve satıcıları dış rekabetten korumak amacıyla vergi ve kota vb kural koyarak ithalatı zor duruma getirmiş

olur fakat bu kısıtlamalar ortadan kaldırıldığında üreticiler gerçek pazara girme motive edilmiş olurlar.

- ✓ Eskisine göre daha da düşük devlet harcamaları mümkündür.
- ✓ Ülkeye doğrudan yabancı yatırım akışı artmaya başlar. Yabancı yatırımların artması ülkedeki sanayilerin genişlemesine olanak sağlar ve işletmecileri teşvik eder.
- ✓ STA'ları, küresel şirketlerin yerli kaynakları geliştirmek için daha fazla uzmanlığa sahip olmalarına katkı sağlar.
- ✓ Ülkeler ülke içindeki teknolojilerinden daha iyi ve yeni teknolojileri kullanmasına imkan verir. Böylece ekonomi büyüdükçe iş imkanları artar ve işçilere eğitim fırsatı doğar.

Serbest ticaret anlaşmalarının dezavantajları:

- ✓ Artan ithalat: ithalat tarifelerin indirilmesi firmaların başka ülkelere girmesine fırsat sağlar. Vergi ve tarife olmadan az masraflı ülkelere ithalat daha az masraflı olur.
- ✓ Fikri mülkiyet hırsızlığı mümkündür.
- ✓ Bazı firmalar istihdamlarını korumadan işlerini başka bir ülkede ya da başka bir yerde faaliyetlerini gösterebilir ve sonucu kadın ve çocuk özellikle alt gelir grubu işlerini kaybedebilir.
- ✓ Gelişmekte olan ülkeler genel olarak çevre korumalarına daha az önem verir. Serbest ticaret de mineraller vb doğal kaynakların tükenmesine yol açmış olur.
- ✓ Yerel kültürlerin bozulmasına neden olabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

MOĞOLİSTAN EKONOMİSİ VE DIŞ TİCARETTEKİ GELİŞMELER

Moğolistan Doğu ve Orta Doğu Asya'da yer almaktadır. Rusya Federasyonu ve Çin Cumhuriyeti ile sınırlı olup kömür, bakır, altın, gümüş ve uranyum gibi doğal kaynaklar açısından zengin ve denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Dünya Bankası'na göre düşük ve orta gelirli bir ülke kategorisine girmektedir. Moğolistan doğal kaynaklar açısından zengin olduğu için ülkenin toplam ihracatının yaklaşık yüzde 90'ı maden ürünlerinden oluşmaktadır. Bu nedenle ülkenin ekonomisi madencilik, tarım ve hayvancılık sektörüne bağlıdır.

Bu bölümde Moğolistan'ın ekonomi ve dış ticaret durumu üzerinde durulacaktır. Sonrasında Moğolistan'ın imzaladığı STA ve muhtemel yapılacak STA'lar ele alınacaktır.

2.1 MOĞOLİSTAN EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ

1980'li yılların sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından askeri güçler Moğolistan'dan çekilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ülkede demokrasiyi sağlamak ve ekonomiyi liberalleştirmek için sovyet dışı üçüncü ülke ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Örneğin Çin ve ABD ile ilişkilerini geliştirmek için yeni bir ekonomik ve siyasi stratejiyi oluşturmuştur. Komünist ideolojiye dayalı Sovyetler Birliği'nden bağımsız serbest piyasaya dayalı ekonomiye geçiş süreci çok hızlı olmuştur. Ancak ülke bu geçiş için henüz hazır değildi ve buna hazırlıksız olduğundan düzensiz durumlar ortaya çıkmıştır. Moğolistan, Sovyetler Birliği'nden büyük miktarda yardım alarak istikrarlı bir ekonomiyi ve yaşam standartlarını sürdürmekteydi. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra enerji, gıda, hammadde, sermaye ve pazara erişimi içeren yardımlar sona ermiştir. Devletin tüm mülkü, barınma ve hayvancılık dahil özelleştirilmiştir. Sovyet dönemi ekonomisine hakim olan devlete ait işletmelerini istikrarlı çalıştıran sübvansiyonlar kaldırılmıştır. Eğitim, sağlık ve emekli maaşları gibi devletin sosyal refah hizmetleri büyük ölçüde azalmıştır.

Yaşam standartları, geçim kaynakları azalmıştır. İnsanlar geçimini sağlamak için hayvancılığa geçmiştir (Helble, Hill, & Magee, 2020, s. 2).

Moğolistan'ın piyasa ekonomisine geçtikten sonraki ilk krizi, mal ve hizmet kıtlığından ve dış ekonomik ilişkilerindeki daralmadan kaynaklanmıştır. 1991'de hükümet, kıtlığın olduğu ekonomik koşullar altında yerel paranın satın alma gücünü yarıya düşürmüştür. Böylece iki yıl boyunca hiperenflasyon görülmüştür. Fakat 1991'de iki katmanlı bankacılık sistemine geçmiş ve ticari bankalar ortaya çıkarak 1993'te yeni yerel para birimi piyasaya sürülmüştür. Böylece finansal sistemi istikrarlı hale getirilmiş ve 1998'de enflasyon %6 olmuştur. Sonraki krizler (1998-2000 arası), hava koşullarındaki zorluklar nedeniyle tarım ve çiftçiliğin gerilmesi ve dış ticaret vergilerindeki düşüşler ekonominin daha da zayıflamasına sebep olmuştur. Daha sonraki kriz 2000'de başlayıp neredeyse 10 yılı kapsayarak 2008-2009 kriziyle sona ermiştir. Bu dönemde hiperenflasyonun durdurulması insanların yaşam standartları üzerinde önemli bir olumlu etki yaratmıştır (Ts. Dawaadorj, 2016, s. 3).

Moğolistan yüz ölçümü ile dünyada 18. sırada yer almakta ve 3.4 milyon nüfusa sahiptir. Ancak 2018'yılı itibari ile nüfusun %68.4'ü kentsel alanlarda ve toplam nüfusun %46.5'i yaklaşık nüfusun 1.5 milyonu başkenti Ulan Batur'da yaşamaktadır. Ülkedeki işletmecilerin %64.2'si başkentte yoğunlaşmış durumda ve GSYİH'sinin %64.7'sini oluşturmaktadır (NSO, 2017).

Moğolistan'ın ekonomik kalkınmasının yönerge çalışması 1922'de hükümetin kararı ile "Temel Ekonomi Politikası" başlıklı olarak açıklanmıştır. Bu politika Ağustos 1923'de Moğol Halk Partisi Kongresi tarafından onaylanmıştır. Temel ekonomi politikası ülkenin sektörlerini geliştirmek amacıyla 18 maddeden oluşmuştur. Bunlar; finansı desteklemek için fon biriktirerek doğru yönde harcamak, hayvan sayısını artırarak iklim değişikliği ve kurt zararlarından kaçınmak, çiftlik hayvanlarından elde edilen hammaddeleri işleme tesisini geliştirmek, mahsul geliştirmek, uluslararası ticaret yapmak, dış ticareti dengede tutmak, Çinli tüccarların sömürmesini durdurmak, doğal kaynakları etkin kullanmak doğayı korumak, alt yapıyı geliştirmek, gümrük

kiralamasını yenilemek, zanaatkarlık yapmak için yerel halkları iş yerinde çalıştırmak, işsizliği azaltmak için işsiz insanları fabrikalarda işe yerleştirmek, yerel halka eğitilmiş olması için fırsatlar sunmak, şehirlerin temizliğine dikkat etmektir. Ayrıca ülkenin gelişimi için nüfusun eğitilmiş olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu politika Moğolistan'ın 1940 yıllara kadarki ekonomik kalkınma politikası ve amaçlarını tanımlamaktadır (Mongol Toli, 2016).

Moğolistan'ın Sovyetler Birliğine bağlı olan ekonomik yapısı 1990'dan sonra değişmiştir ve devlet işletmelerini aşamalı olarak özelleştirmeye başlamış, böylelikle serbest piyasa ekonomisine geçmiştir. Günümüzde ise Moğolistan ekonomisi tarım, hayvancılık ve madencilik sektörüne dayanmaktadır. Ülke mineral, bakır, kömür, kalay ve tungsten ile zengindir. Başkentinde 30,000'den fazla işletmecili faaliyetlerini yürütmekte ve şehir dışındaki halk genel olarak hayvancılık ve tarımla uğraşmaktadır.

Tablo 2.1. Moğolistan'ın Uzun Vadeli Politika Belgesinde Ülkenin Vizyonunun Tanımlanması

Politika ve Yıl	Vizyonun Açıklaması
Moğolistan'ın kalkınma konsepti (1996)	Moğolistan'ın 15-25 yıl arası için kalkınma stratejisi sosyal odaklı, çevreyi koruyan, entelektüel ve yeni teknolojik temele dayalı, ihracata yönelik ekonomiye sahip, demokrasiye dayalı gelişmiş politik sisteme sahip, kültürel, gelişmiş ve sanayileşmiş ülke olmaktır.
Moğolistan'ın 21. yüzyılda sürdürülebilir kalkınma programı (1998)	Moğolistan'ın vizyonu ne tür bir topluma ulaşmayı hedeflediğini yansıtır. Moğolistan halkı yasalara saygı duyan, doğal kaynakları akıllıca kullanan ve onları sadece bugün için değil gelecek nesiller için de koruyan bir toplum olmalıdır. Tüm bunlar tüm vatandaşları istihdam etmek, eğitim almak, sağlık, iyi hizmetler sunarak halkın yaşam kalitesini yükseltmek, verimli ve dengeli bir ekonomi oluşturmak ve halkı bolluk, güvenilirlik ve özgürlük içinde yaşayabileceği bir toplum yaratmaktır.
Binyıl kalkınma hedeflerine dayalı ulusal kalkınma kapsamlı politikası (2008)	Moğolistan'ın 2021 ulusal kalkınma vizyonu aşağıdaki gibi tanımlanmıştır. "Moğolistan, geniş toprakları, doğal kaynakları, zengin tarihi, gururlu geçmişi, umut dolu ve mutlu bir geleceği olan ülkedir." Moğol halkı, tarihe ve kültüre saygı duyan, milli gururlu, yüksek eğitilmiş, güvenli, amaçlarına ulaşan ve memleketinde rahat, mutlu huzurlu yaşar. Moğolistan'ın gelişimi, güvenlik ve bağımsızlığın belgesidir. Kalkınmanın temeli milli birliktir.
Moğolistan'ın istikrarlı gelişme konsepti-2030	2030 yılına kadar Moğolistan, kişi başına düşen gelir açısından orta gelirli ülkelerde ilk sırada, ekonominin birçok sektörünün istikrarlı büyümesini sağlamış, ekolojik temizliği korumuş, istikrarlı demokratik yönetişime sahip bir ülke olacaktır.

Kaynak: T. Namjim, B.Batmunkh, O. Bat-Erdene, P. Bolormaa, 2018

Tablo 2.2. Uzun Vadeli Politika Belgelerinde Moğolistan'ın Ekonomik Kalkınma Politikasının Tanımı

Kalkınma Politikası	Kalkınma Politikasının Açıklaması
Moğolistan'ın kalkınma konsepti (1996)	Moğolistan, yakın zamanlarda yeni entelektüel ve teknolojik yeniliklere sahip, ihracata yönelik nispeten bağımsız bir ekonomiyle sanayileşmiş bir ülke olacak. <i>Birinci aşama (1996-200)</i> : Ekonomiyi istikrarlı kılarak büyümeyi teşvik etmek. Bu, geliştirme için gereken tasarrufları artırmanın ilk adımıdır. <i>İkinci aşama (2001-2010)</i> : Sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı sağlamak, yeniden yapılandırmayı derinleştirmek ve ihracat yönelimini güçlendirmek. <i>Üçüncü aşama (2010-2020)</i> : Ekonominin kilit sektörlerinde ulusal ve dünya standartlarında yüksek teknolojinin tanıtılması, Moğolistan için yeni rekabet avantajları yaratacak ve optimum ihracata yönelik bir yapıya sahip nispeten bağımsız bir ekonomi oluşacaktır.
Moğolistan'ın 21. yüzyılda sürdürülebilir kalkınma programı (1998)	Sürdürülebilir ekonomik kalkınma politikası, ekonomik kalkınmayı desteklemek, sürdürülebilir kalkınma için ekonomik politika araçlarının etkin kullanılmak, piyasa mekanizmalarını verimli kullanılmak, çevre ve ekonomik entegre faturalama sistemi kurmaktır.
Binyıl kalkınma hedeflerine dayalı ulusal kalkınma kapsamlı politikası (2008)	2007-2015'te Ekonomi politikasının temel amacı, binyıl kalkınma hedeflerini uygulayarak, ekonomik büyümeyi yılda ortalama %14'e ve kişi başına düşen GSYİH en az 5.000 ABD dolarına çıkarmak ve güçlü ekonomik kalkınmanın temelini oluşturmaktır.
Moğolistan'ın istikrarlı gelişme konsepti (2030)	Sürdürülebilir ekonomik kalkınma hedefine ulaşmak için uygun makroekonomik politikalar uygulamak ve ekonomik yapıyı çeşitlendirmektir. Tarım, endüstri hafif sanayi, inşaat malzemeleri, bakır işleme, petrokimya metalurji endüstrisi, turizm ve madencilik gelişmesine öncelik vermek, ilk olarak enerji ve altyapı sektörlerini geliştirmektir.

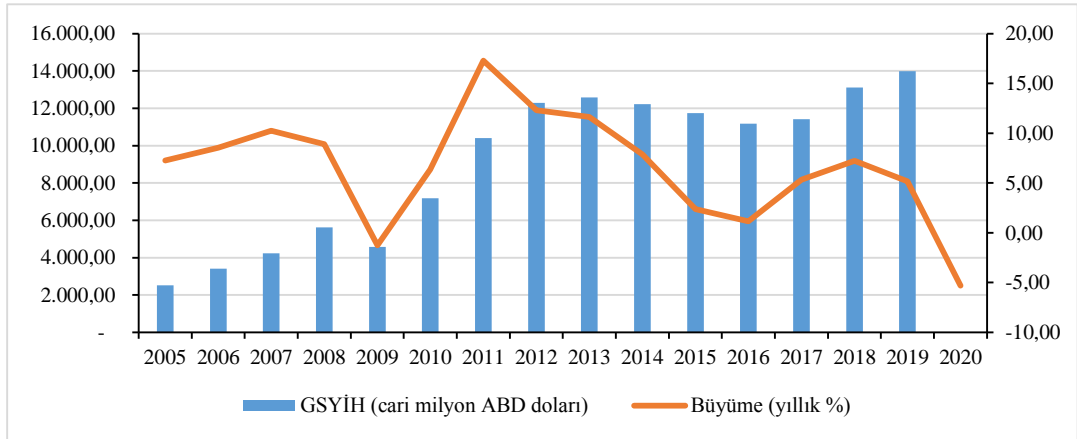
Kaynak: T. Namjim, B.Batmunkh, O. Bat-Erdene, P. Bolormaa, 2018

2.1.1 Makro Ekonomik Göstergeler

Gayri safi yurt içi hasla: Uluslararası Para Fonu, Genişletilmiş Fon İmkamı (EFF) kapsamında Moğolistan'a üç yıl sürelik 314.5054 milyon SDR'ye eşdeğer bir miktar fonu 24 Mayıs 2017'de onaylamıştır. Bu uluslararası kuruluşlar ve bağışçı ülkeler tarafından toplanan yaklaşık 5.5 milyar dolardır. EFF düzenleme kapsamında yetkililer tarafından geliştirilen programın temel amacı, ekonomiyi istikrara kavuşturmak, güveni ve ekonominin toparlanmasını sağlamaktır. Ayrıca bütçe açığının azaltılması programın temel unsurlarından biri olmaktadır (IMF, 2017).

Genişletilmiş Fon İmkamı uygulama sırasında üye ülkelerde çalışan IMF uzmanlarından oluşan ekip çalışma ön sonuçlarını sunmaktadır. Moğolistan için ekonomi hızlı büyüme ile devam ederken sıkı maliye politikası uygulanmış ve genel bütçe dengesi 2018'de fazla vermiştir. İç talebin çok yüksek olması döviz rezervlerini azaltmaya başlamış ve yetkililer bu durumu elde etmek için gereken kararları uygulamış ve daha da sıkı politika uygulamaya başlamıştır (IMF, 2019).

Grafik 2.1. Gayri Safi Yurt İçi Hasla ve Büyüme

Kaynak: The World Bank, 2021

Grafik 2.1'de büyüme ve GSYİH görünmektedir. GSYİH genel olarak artış yönündeyken 2009, 2014-2016 yılları arasında düşmüştür. 2009'da büyüme -

1.27'e düşmüş sonraki yıllarda devamlı olarak artış gösterirken 2020'de -5.3'e gerilemiştir. 2013 yılında ekonomik büyüme yüzde 11.6'e çıkarak en yüksek büyümeye sahip ülke olmuştur. Fakat dünya ekonomisinin mali sıkıntıları ve bunun içinde madencilik sektöründeki hammadde fiyatlarının düşüşü, madencilikten beklenen aşırı iyimser gelir tahminlerinden dolayı kredi fonlarıyla bütçe harcamalarının artırmasından kaynaklı ülke ekonomisi zor duruma düşmüştür. 2016 yılında büyüme yaklaşık yüzde 1'e düşmüştür. Uluslararası piyasada hammaddelerin fiyat artışı ve ekonomi canlanması için ülke içinde alınan önlem ve tedbirlerle İMF uzmanlarından oluşan ekibin büyüme artışının tahmini sonucu gerçekleşmiş ve büyüme 2017'de yüzde 5.3 olmuştur. Dünyadaki hammadde fiyatlarında yaşanan düşüş 2017 yılında Moğolistan'ı İMF'den para almasına yol açmıştır.

Asya Kalkınma Bankası, Moğolistan'ın ekonomik büyümesini 2019'da yüzde 6.9 ve 2020'de ise yüzde 6.3'e düşeceğini tahmin etmiştir. Ayrıca Dünya Bankası'na göre 2019'da yüzde 6.5 olması beklenmiştir. Asya Kalkınma Bankasının Eylül 2020 raporuna göre, COVID-19 salgınının küresel ve bölgesel ekonomiler üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle Moğolistan'ın 2020'deki ekonomik büyümesinin yüzde -2.6'ya düşmesi bekleniyordu (ADB, 2018).⁶ Fakat 2020 yılında Moğolistan'ın ekonomik büyümesi -5.3'e gerilemiştir.

Tablo 2.3'te GSYİH'nın sektörlere göre dağılımı görünmektedir. Madencilik, hizmetler, işletme ve tarımsal üretimleri ekonomi büyüme üzerinde olumlu etki göstermiştir. Moğolistan'ın ekonomik büyümesinin ana faktörü madencilik ve taş ocakçılığıdır. Madencilik sektörü 2000'lerde GSYİH'nın yaklaşık yüzde 10'unu oluşturmuştur. 2004'te madencilik yüzde 34'e yükselmiş bu GSYİH'nın yüzde 20'sini oluşturmuştur. Bu oran her yıl artmaktadır ve 2018 de yüzde 28'e ulaşmıştır. EFF uygulandıktan sonra ekonomi bir önceki yıllara göre biraz daha canlanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımın net girişleri 2014-2016 yıllarda düşüş göstermiş ve 2017'den itibaren tekrar yükselmiştir. Son 30 yılın

⁶ Nisan ayın raporunda büyüme yüzde 2.1 olarak gerçekleşmiştir.

verilerine göre 2011’de doğrudan yabancı yatırım en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 2.3. GSYİH, Sektörlere Göre, (GSYİH’nin Yüzdesi)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Tarım, Ormancılık Ve Balıkçılık, Katma Değer	13.34	13.36	11.69	10.28	10.79	10.80
Sanayi (İnşaat Dahil) Katma Değer	31.50	31.04	33.88	38.36	39.05	38.45
Maden Kiraları	17.17	15.16	22.28	27.77	28.88	-
Toplam Doğal Kaynak Kiraları	25.67	19.43	28.37	37.64	40.07	-
Doğrudan Yabancı Yatırım, Net Çıktılar	0.88	0.10	0.13	0.43	0.21	0.91
Doğrudan Yabancı Yatırım, Net Girişler	2.76	0.80	-37.15	13.08	14.89	17.46
Vergi Geliri	12.90	11.76	11.35	13.61	16.78	-
Hibeler Hariç Gelir	25.16	22.56	21.14	24.94	28.66	-
Araştırma Ve Geliştirme Harcamaları	0.22	0.15	0.18	0.13	0.10	-
Üretim, Katma Değer	8.78	7.64	7.32	9.03	9.45	9.41
Hizmetler, Katma Değer	45.82	47.46	46.12	42.25	39.30	39.98
Özel Sektöre Yurtiçi Kredi	59.29	53.86	56.92	53.07	55.70	49.63
Petrol Kiraları	3.68	1.71	1.50	1.86	2.43	-
Emtia Ticareti	90.07	72.06	73.96	92.23	98.31	98.22
Hizmet Ticareti	20.47	17.81	26.28	27.52	28.71	31.84
Mal Ve Hizmetlerde Dış Denge	-4.82	1.00	4.79	2.37	-5.55	-6.01
Mal Ve Hizmet İthalatı	57.07	44.64	45.41	57.43	64.03	66.11
Mal Ve Hizmet İhracatı	52.25	45.65	50.20	59.79	58.47	60.10

Kaynak: The World Bank, 2021

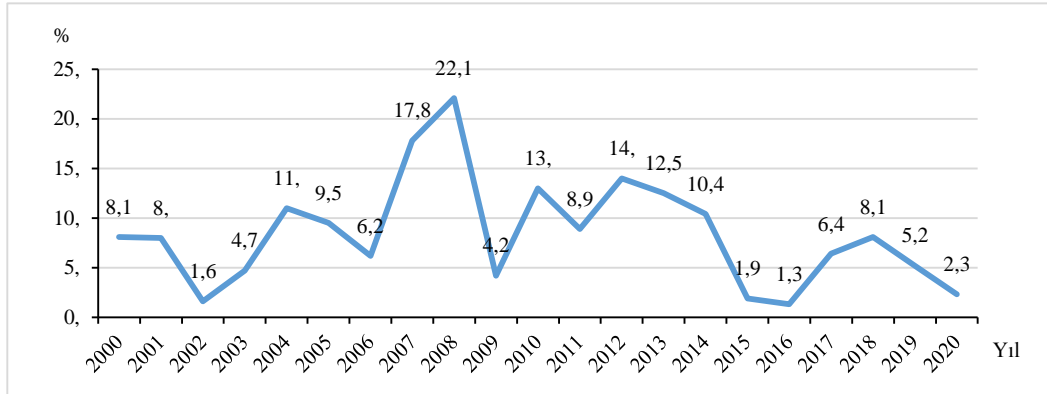
2020’de GSYİH büyümesi yüzde -4.4, Madencilik sektörü %20.7, endüstri ve inşaat sektörü %5.2, iç piyasa satışları %9.8, taşımacılık sektörü %30.5, otel sektör geliri %15 düşmüştür. Döviz rezervleri %7.2 ile azalarak ödemeler dengesi 472.5 milyon ABD doları ile açık vermiştir. Öte yandan, toplam bütçe harcamaları %32.7, devlet bütçesinden sosyal refah yardımı %2.2, işsizlik sigortası fonundan sağlanan yardım %22.5 ve 0-18 yaş arası çocuklar için sağlanan yardım %4.3 ile artmıştır. 2020 yılında tarım sektörü %6.2 büyürken, sanayi ve hizmet sektörü %7.7 daralmıştır.

Enflasyon: Ekonomi aşırı ısınırsa enflasyon yükselecektir ama ekonomi soğuduğunda enflasyon düşer ve deflasyon eğilimi gözlemlenecektir. Bu yüzden enflasyon dinamikleri ekonomik ve iktisadi döngüleri bilmek için önemli göstergelerden biri olmaktadır. Moğolistan ekonomisinin toparlanma dönemlerinde enflasyon artarken, ekonomik gerileme dönemlerinde deflasyon

olmuştur. Enflasyon dalgalanmasını döviz kuru ve sermaye akışları önemli ölçüde etkilemektedir (D, Ganochir; B., Tsenguunjav; D, Tsenddorj; B., Munkhbayar, 2017, s. 8-9).

Moğolistan'da 1995-2020 yılları arasında yapılan sekiz parlamento seçiminin sonuçları, para arzı, çıktı açıkları ve dolar kuru gibi makroekonomik verileri ve siyasi istikrarsızlık durumundan dolayı enflasyonu etkileyen faktörleri belirten bir çalışmaya göre enflasyonun son yıllarda istikrarlı olması ekonominin yavaşlaması ve dünya petrol fiyatlarına bağlı olduğu, enflasyonu en çok etkileyen faktörler ekonomik kriz ve hükümet kararları olduğu, dolar artışının enflasyonu doğrudan etkilememekte olup et ve yakıt fiyatları doğrudan etkilediği ve siyasi istikrarsızlık enflasyonun yükselmesine sebep olduğu sonucunu elde etmiştir (Tamir, 2021, s. 35).

Grafik 2.2. Enflasyon 2000-2020, (%)

Kaynak: NSO, 2021

Grafik 2.2'de enflasyon görülmektedir. 2000-2020 dönem arasında en yüksek enflasyon 2008'de gerçekleşmiş ve bu dönemde yılın sonlarında ekonomik krizin yaşanması enflasyonun artmasına ve ekonominin durgun olmasına neden olmuştur. 2008'de yüzde 22,1 olan enflasyon hedeflenen enflasyonun yüzde 5,9'un üç katı olmuştur. 2008 yılında enflasyonun artmasının temel nedenlerinden biri 2007 yılında memur maaşları, sosyal refah harcamaları, para arzı, banka kredi sisteminin hızlı artması, gıda ve petrol fiyatlarında yaşanan artış ve fiyat baskılarıdır. Enflasyon oranı 2009'da yüzde 4,2 iken 2010'da yüzde 13'e yükselmiştir. 2010 yılında yaşanan felakette hayvanların telef olması sonucu

et fiyatlarındaki artış meydana gelmiştir, hükümetten insani gelişme fonundan yaşlılar, engelliler, çocuklar ve ailelere verilen para, gıda ürünleri ve petrol fiyatlarındaki artış enflasyon artışına neden olmuştur. 2010'da yaşanan felakette ülkedeki toplam hayvanın yüzde 13'ü ölmüştür. 2015'te enflasyon oranı yüzde 1.9'a, 2016'da yaklaşık yüzde 1.0'e düşmüştür. 2017'de ekonomi önemli ölçüde toparlanmış ve enflasyon hedef enflasyonun altında kalarak bütçe ve ödemeler dengesi açıklarını azaltmıştır.

Moğolistan Merkez Bankası 2018-2020'de enflasyonu yüzde 8 olarak hedeflemiştir. 2020'de enflasyon oranı yüzde 2.4, bunun 1 puanı yani yüzde 41.7'si gıda ve alkolsüz içeceklerden, 0.8 puanı yani yüzde 33.3'ü giyim ve kumaş ürünlerin fiyat artışından kaynaklanmıştır. Maliye bakanlığı 2019-2022'de enflasyonunun yüzde 8 olacağını tahmin etmektedir.

Döviz kuru: 1992 yılına kadar Moğolistan sabit döviz kuru rejimine sahipti. Fakat 1996 yılında, Merkez Bankası Kanunun ortaya çıkarılmasıyla dalgalı döviz kuru rejimine geçmiştir (Bank Of Mongolia, 2020, s. 8).

De facto ve De jure, ülkelerin kur rejimlerini gruplandıran ve uyuşmazlığı eleştiren araştırmalar 1979'da başlatılmıştır. Esnek döviz kuru rejimine sahip olduklarını iddia eden ülkeler aslında döviz kurları ile aktif olarak müdahale ettikleri belli olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ve yeni sanayileşmiş ülkeler dalgalı döviz kur rejimi uyguladıklarını ifade etmelerine rağmen aktif olarak sabit döviz kuru politikasını yürütmektedir. Örneğin, Levy-Yeyati & Sturzenegger'in (2005) 100'den fazla ülkenin 1990-1998 arası verileri kullanarak yaptığı araştırma sonucuna göre resmi olarak dalgalı döviz kur rejimini uygulayan Moğolistan'ın "kirli dalgalı" döviz kuru sistemi yani de facto grubunda olduğunu açıklamıştır.

Moğolistan Merkez Bankası Kanunu'nun 5. ve 21. Maddelerine göre:

- Moğolistan Merkez Bankası, devlet döviz rezervlerinin sahibidir ve yönetim faaliyetlerinde bulunur.
- Likidite ve güvenilirlik sağlamaktan sorumludur.

Para Birimi Dzenleme Yasası'nın 10. Maddesi göre:

- Moğolistan Bankası, Moğolistan'ın döviz rezervlerini arttırmak ve dzenlemek için ülkenin ve başka bir ülkenin bankaları, diğer ticari kurum, kuruluşlar ve vatandaşlardan döviz ve rafine altın satın alabilirler.
- Moğolistan Bankası, Togrog (MNT) döviz kurunu sabit tutmak amacıyla sahip olduğu döviz rezervlerinden döviz satabilirler.

Tablo 2.4 Döviz Kurları

Döviz	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ABD doları	1,995.51	2,489.53	2,427.13	2,643.69	2,734.33	2,849.89
Avro	2,181.19	2,605.79	2,897.87	3,024.65	3,063.54	3,504.51
Ruble	27.02	41.03	42.12	37.97	44.06	38.11
Yuan	307.30	357.96	371.58	384.34	392.39	436.23
Güney Kore Wonu	1.70	2.06	2.27	2.37	2.37	2.62
Yen	16.57	21.19	21.53	23.98	25.17	27.64
Pound	2,958.14	3,057.89	3,264.73	3,364.89	3,590.31	3,891.67

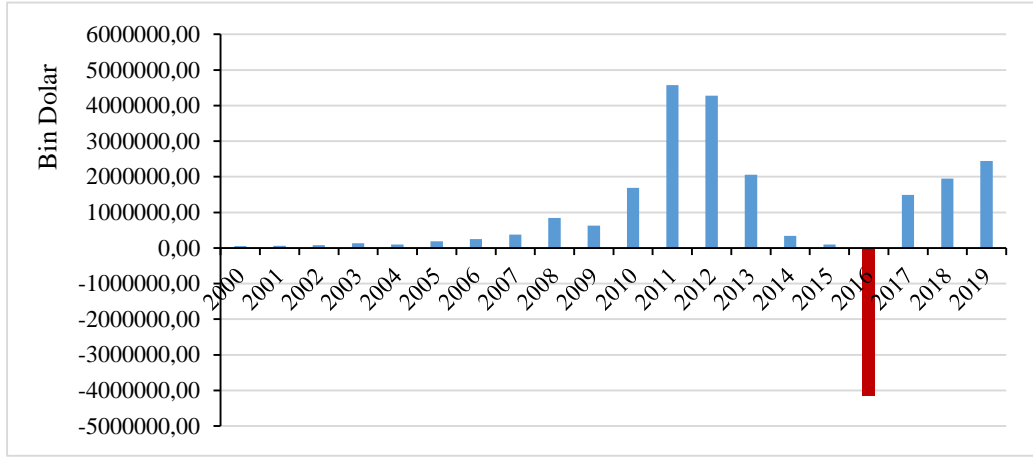
Kaynak: NSO,2021

2014-2016 arasında doğrudan yabancı yatırımların azaldığı, devlet bütçesi ve demeler dengesi açığı yaşandığı bu dönemde yerel para birimi yabancı para karşında değer kaybetmiştir. Moğolistan Merkez Bankası'nın ilan ettiği kurlara göre MNT'u ABD doları karşısında aylık ortalama kuru, Ekim 2020'de 2.853,60 MNT'ye ulaşmıştır. Buna göre önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 6.6 ile değer kaybı etmiştir. MNT'u Yuan karşısında aylık ortalama kuru, 2020 Ekim ayında 424.25 MNT'e ulaşarak bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 12.4 ve bir önceki aya göre yüzde 1.3 düşüşle değer kaybetmiştir. MNT'u ruble karşısında aylık ortalama, 2020 ekim ayında 36.77'ye ulaşarak bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 11.7, bir önceki aya göre ise yüzde 2.2 artarak değer kazanmıştır.

Doręudan Yabancı Yatırım: Doğrudan yabancı yatırım (DYY) Moğolistan'ın ekonomik büyümesinin önemli bir faktörü olmakta ve ara mal, hammaddelerin fiyatlarına bağlıdır. Hükümet madencilik sektörünü yabancı yatırıma açmasından dolayı 2000'den 2011'e kadar Moğolistan'ın DYY sürekli olarak artış gösterse

de son yıllarda dengesiz olmaya başlamıştır. Bunların biri de Oyu Tolgoi büyük ölçekli projesidir. Bu proje ülkeye DYY'ın girişin artmasına ve Moğolistan'a yatırım yapılması için potansiyel bir ülke olarak uluslararası tanınmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Moğolistan'da DYY yapılacak sektör yoğunluğu yüksektir. Hükümet DYY'nin girişin artması için ekonominin çeşitlendirilmesi önemli olduğunu kabul etse de bugüne kadar ülkenin sadece madencilik sektörü büyük miktarda yatırım çekmekte ve inşaat, turizm ve diğer hizmet sektörlerinde daha az yatırım yapılmaktadır.

Grafik 2.3. Doğrudan Yabancı Yatırım, Net Girişi (ABD doları)

Kaynak: World Bank, 2021

Madencilik sektörüne yapılan yatırımlarının GSYİH içindeki payı 2011-2012 yıllarında GSYH'nin yüzde 56,7-63,3'ü oluşturmuş ve 2015'te yüzde 22,4'e gerilemiştir. 2017'den sonra DYY artmaya başlamıştır. 2012'de dünyada hammaddeler fiyatlarının düşmesi nedeniyle yatırımların azalması, 2013 ve 2014 yıllarında DYY'ın düşüşüne neden olmuştur.

2016'da Moğolistan'ın yabancı çokuluslu şirketlerin şirket içi kredileri nedeniyle DYY girişi negatif olarak kaydedilmiştir. DYY projeleri için düzenleme ve yasal ortamla ilgili sorunlara bağlı olarak DYY girişlerinde 2011'den beri devam eden bir düşüş yaşanmıştır (UNCTAD, 2017, s. 52).

UNCTAD 2020 Dünya Yatırım Raporu'na göre Moğolistan'a DYY akışı 2018 yılında 2,2 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiş ve 2019'da ise 2,4

milyar ABD doları olarak artmıştır. Bu artışın nedeni ülkenin en büyük madencilik projesi olan Oyu Tolgoi bakır, altın madenin işlemlerinin devam etmesidir.⁷ Makroekonomik durumdaki iyileşme ile birlikte maden fiyatlarının artması beklenmektedir. Ayrıca Oyu Tolgoi madenin genişletilmesi, ülkeye DYY girişlerin daha da artırması beklenmektedir (UNCTAD, 2020, s. 78).

Tablo 2.5. Moğolistan'a DYY Girişleri Ülkelere Göre, (Milyon Dolar)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kanada	2,728.5	2,499.3	1,678.2	611.4	468.7	531.1	766.3	1,647.5	1,905.5
ABD	240.2	350.9	232.2	71.3	68.8	90.2	138.9	78.	70.3
Çin	595.7	695.8	404.9	344.5	462.9	475.	327.3	437.4	205.1
Singapur	659.2	288.7	178.8	244.7	72.	73.2	135.1	54.7	184.3
Japonya	54.1	154.9	78.6	132.3	61.3	94.3	91.8	243.7	123.6
İsviçre	30.2	10.6	17.1	5.9	2.8	2.7	4.1	25.3	35.1
İngiltere	123.6	43.5	54.8	40.9	31.8	33.	25.1	19.3	80.7
Almanya	47.9	14.5	14.2	3.7	5.7	18.9	109.2	3.5	24.

Kaynak: NSO, 2021

Moğolistan'a yatırım yapan ülkeler Tablo 2.5'de gösterilmiştir. Kanada, Çin, Singapur ve Japonya büyük miktarda yatırım yapmaktadır. 2016 yılında Moğolistan, Japonya ile serbest ticaret anlaşması imzalamasıyla ülkeye Japonya'dan yapılan DYY miktarı artmıştır. Kanada'nın yaptığı yatırım miktarı 2011'de toplam DYY'nın yüzde 47.5'ini oluşturmuş ve 2019'da ise 18.2 puanlık artışla yüzde 65.7'ye yükselmiştir. ABD 2013 yılında en yüksek miktarda yatırım yapmış sonraki yıllarda yapılan yatırımı ise bu yılda yaptığı yatırımın üstüne çıkmamıştır. ABD'nin 2019'da yaptığı yatırım miktarı 2013'te yaptığı yatırımdan %79 azalmıştır. Çin'in yaptığı yatırım miktarı sabit olmayıp her sene bir önceki seneye göre artış ve azalış göstermiş ve 2019'da yaptığı yatırım miktarı bir önceki yaptığı yatırım miktarına göre %53 ile azalmıştır. Singapur 2011 yılında büyük miktarda yatırım yaptıktan sonra 2016-2018 yıllarda ise yatırım miktarı düzenli olarak azalmış ve 2019'da yapılan yatırımı bir önceki yıla göre %70 artmıştır. İsviçre, İngiltere ve Almanya'nın yaptığı yatırım miktarları sürekli

⁷ Oyu Tolgoi madeni Moğolistan'daki en büyük bakır ve altın madenciliği şirkettir.

olarak azalmıştır. Japonya, Moğolistan'ın dış ticaretinde büyük ölçüde yer alan ortak ülkedir ve son iki yılda büyük miktarda yatırım yapmıştır.

Tablo 2.6. Moğolistan'da Sektörlere Göre Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar, (Milyon Dolar)

Sektörler	2018	2019	Değişim	Yüzde artışı
Madencilik Ve Taşocakçılığı	2130.3	2197.2	66.9	3.1
Toptan Ve Perakende Ticaret; Araba Ve Motosiklet Tamirciliği	143.2	198.4	55.2	38.5
Finans Ve Sigorta Faaliyetleri	224.4	146.2	-78.2	-34.8
İnşaat	21.7	59.3	37.6	173.2
Mesleki, Bilimsel Ve Teknik Faaliyetler	16.6	59.1	42.5	256.02
Diğer Hizmet Faaliyetleri	64.2	39.6	-24.6	-38.3
Nakliye Ve Depolama	1.7	34.1	32.4	1905.8
İmalat	43.4	24.6	-18.8	-43.3
Bilgi Ve İletişim	7.6	7.3	-0.3	-3.94
Tarım, Ormancılık, Balıkçılık Ve Avcılık	3.4	4.5	1.1	32.35
Eğitim	0.6	3.7	3.1	516.6
İnsan Sağlığı Ve Sosyal Refah Faaliyetleri	1.2	0.8	-0.4	-33.3

Kaynak: NSO, 2021

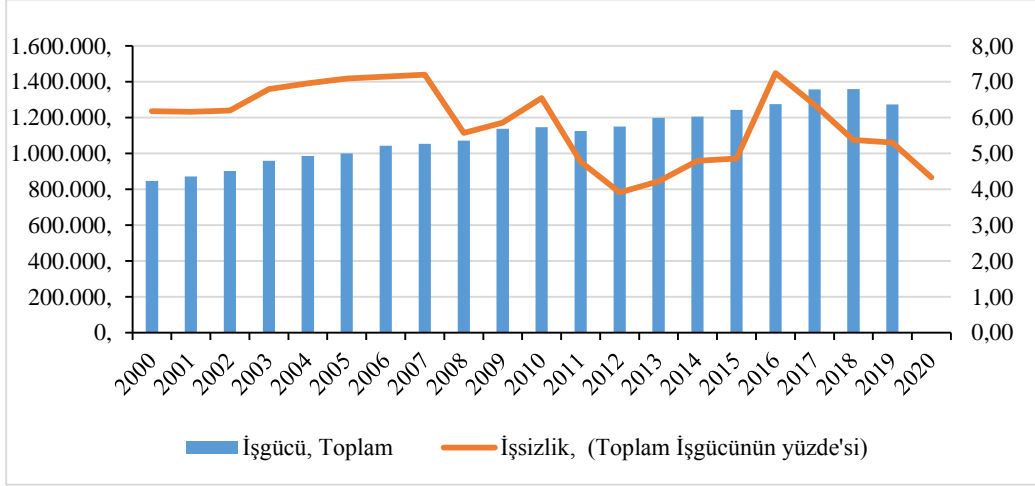
Tablo 2.6'da Moğolistan'da sektörlere göre yapılan DYY'ler gösterilmiştir. Burada en çok yatırım yapılan sektörü görebilmekteyiz. Ülkeye giren DYY'nin büyük bir kısmı madencilik sektörüne yapıldığı görülmektedir. 2019 yılında bu sektöre yapılan yatırım önceki yıla göre yüzde 3 artmıştır. Diğer sektörlere yapılan yatırımın değişimi ve yüzde artışı çok gözükse de yatırım miktarlarına bakılırsa çok azdır. Ülkede en çok yabancı yatırım çeken sektörler madencilik ve inşaattır. COVID-19 salgınından dolayı dünyadaki durgunluk mevcut yatırım projelerin yavaşlamasına ve çokuluslu şirketlerin yeni projeleri tekrar değerlendirmelerine yol açmıştır. 2020 yılında DYY akışı 2019'a göre dünya çapında %42 düşmüştür. Moğolistan hükümeti DYY akışlarını artırmak için ülkenin yasal çerçevesini geliştirmek amacıyla bir program başlatmıştır. Örneğin, yeni maden arama ruhsatları üzerindeki moratoryumu kaldırmış ve araştırma ruhsat süresinin 9 yıldan 12 yıla çıkarmıştır.

Moğolistan'ın hammadde, hayvancılık, madencilik, gıda ve turizm sektörleri ve diğer tüm sektörleri DYY'a açıktır. Ülkenin doğrudan yabancı yatırımların büyük kısmını oluşturan Oyu Tolgoi projesinde olan madencilik yatırımları durgun hale gelmiştir. Oyu Tolgoi bakır ve altın madeni genişletme projesi hükümetin yeni müzakereleri ve zor koşulları nedeniyle gecikmiştir ve faaliyetini Ekim 2022'de başlatması beklenmektedir (Santander Trade, 2020).

İşsizlik: Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Moğolistan devleti tüm mülkleri, barınma, hayvancılık, ulusal işletmeleri ve çiftlikleri herhangi bir politika olmaksızın özelleştirmiştir. Özelleştirme sonrası mülkiyetini devr alan kişi veya şirketler faaliyetlerini sürdürememiş ve çok sayıda fabrika, hizmet ve işletme yerleri iflas etmiş ve kapanmıştır. Ayrıca binlerce işçi işsiz kalmış ve sokaklara dökülmüştür. İşsiz insan sayısı da artmış ve günümüzdeki işsizliğin ve yoksulluğun temelini oluşturmuştur.

Moğolistan'da yapılan genç işsizliği ve pasif ekonomi araştırmasına göre işsizliğe neden olan faktörler, birincisi bireylere ve hanehalkına, ikincisi toplum ve ekonomiye (işveren) bağlı olduğu tespit edilmiştir. Bireylere bağlı olan işsizliğin nedeni doğum, çocuk bakımı, aile ve sağlık nedenleri baskınken, ekonomik ve toplumdan kaynaklanan işsizliğin nedeni işten çıkarma, işçi çıkarma, küçülme, örgütün tasfiye edilmesi, mevsimlik çalışmadır. Ülkedeki işsizlerin yarısı gençlerden oluşmaktadır. İşsiz kalan bu süreçte işsizlerin yüzde 90'ı diğer aile bireyleri tarafından beslenmesi hanenin yükünü zorlaştırmakta ve yaşam standartlarını olumsuz etkilemektedir. Halkın işsiz kalmasının en büyük sorunu iş yeri eksikliği olduğunu düşünmektedir. Ancak işverenlerde personel, pozisyonlara başvururken kabul edilmemesinin nedeni iş arayanların iş deneyimi, dil becerileri, eğitim düzeyi ve yeteneğin olmamasıdır (M. Altansvkh, Ts. Zayakhvv, Í. Enkhbaatar, M. Uyanga, E. Batkhorloo, 2017, s. 45).

Grafik 2.4. Toplam İşgücü Ve İşsizlik (İşgücünün Yüzdesi)

Kaynak: The World Bank 2021, NSO 2021

Grafik 2.4'te toplam işgücü içerisindeki işsizlik oranı görülmektedir. 2000-2006 yıl aralığında işsizlik oranı büyük ölçüde değişmemiştir ve bundan sonraki yıllarda ise azalış ve artış göstermiştir. 2011'de işsizlik oranı 4.77, 2012'de ise 3.91'e düşmüştür. Madencilik sektöründe işlemlerin yoğunlaşması ile 2012'de istihdam artmıştır ve aynı yılın son dönemlerinde ipotek kredileri verilmeye başladığından inşaat sektöründe de istihdam artmış, bu da işsizlik oranının düşmesini etkilemiştir. 2015'te yüzde 4.86 olan işsizlik 2016'da yüzde 7.24'e çıkmıştır.

Ulusal İstatistik Kurumu tarafından yapılan işgücü anketi çalışmasına göre ülkedeki her 10 işsiz insanın 3'ü teknik ve mesleki eğitime sahip, 3'ü önlisans ve lisans mezunu ve kalan 4'ü de orta okul ve lise okul eğitimine sahiptir. İşsizlerin içinde orta ve lise okul mezun olan insan sayısı düşük ve işsiz insanların sadece yüzde 4.7'sini oluşturmaktadır (National Statistics Office Of Mongolia, 2019, s. 63).

2.1.2 Moğolistan Dış Ticareti

Dış ticaret Moğolistan ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır. Moğolistan, 1997'de Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasından bu yana ticaret rejimini önemli ölçüde serbestleştirmiştir. Bu serbestleştirme, gümrük tarifelerinin düşürülmesi ve bazı ithalat lisansının gerekliliğinin ortadan

kaldırılmasını sağlamıştır. Moğolistan'ın genel ticaret politikasının hedefi, etkili bir ticaret politikası yoluyla ekonomik büyümeyi desteklemek, sanayi, tarım ve hizmet sektörlerini teşvik etmek ve ihracatı artırmaktır (V. Enkhbold, 2005).

Moğolistan, 29 Ocak 1997'de DTÖ üyesi olmuş ve DTÖ komitelerinin çalışmalarına düzenli olarak katılmaktadır. Moğolistan, DTÖ Katılım Protokolüne göre üyelik müzakerelerini başlatmak amacıyla 23 Şubat 1999'da DTÖ Hükümet Alımları Anlaşmasına (Agreement on Government Procurement - GPA) ilişkin komite'de gözlemci statüsünü elde etmiştir. Fakat o zamandan beri başka bir girişim olmamış ve Moğolistan henüz GPA'ya katılım için başvuruda bulunmamıştır. 28 Kasım 2016 tarihinde DTÖ Ticareti kolaylaştırma anlaşmasını (Trade Facilitation Agreement - TFA) onaylamış ve DTÖ sivil uçak ticaret anlaşmasına katılmaya başlamıştır. Ekim 2018'de bu konuda yerel mevzuatı onaylamıştır (WTO Secretariat, 2021, s. 150).

Moğolistan DTÖ üyesi olmasından bugüne kadar bir çok fırsat ve avantaj yakalamıştır. Bunlar;

- Dünya çapında birçok ülke ile eşit şartlarda ticaret yapma ve ekonomik ortakları ile DTÖ'ün kuralları ve düzenlemelerine uyarak uluslararası ticarete katılma imkanı elde etmiştir.
- Uluslararası pazarlara rahat erişim ve üye ülkelerle ticaret yapmak için yasal bir ortama sahip olmuştur.
- Gelişmekte olan bir ülke olarak DTÖ üyesi ülkelerle yaptığı ticaretlerde tarife uygulamasından yararlanma fırsatı elde etmiştir.
- Çok taraflı ticaret sistemi çerçevesinde DTÖ üyesi ülkelerin ticaret politikaları ve faaliyetleri hakkında bilgi edinmek ve tecrübe kazanma imkanı yakalamıştır.
- İki ülke arasında yapılan ticarete ortaya çıkan bazı sorunlarla başa çıkmak için çok taraflı ticaret mekanizmalarından yararlanmıştır.
- DTÖ Bakanlar Konferansına Bakan ve Büyükelçi düzeyinde düzenli olarak katılarak ve çok taraflı ticaret sistemi ve müzakereler konusunda kendi fikirlerini dile getirebilmektedir.

- Karayla çevrili gelişmekte olan ülkeler grubunu DTÖ'ün resmi bir grubu haline getirmek için çalışmakta ve bu grubun Cenevre'deki düzenleyicinin rolünü 4 Şubat 2020'den beri yürütmektedir.
- DTÖ'deki Asya Gelişmekte Olan Üyeler Grubu'nun başkanı ve ticaretle ilgili fikri mülkiyet hakları konseyi'nin başkanı olarak 2019-2020'de çalışmıştır.
Moğolistan DTÖ'ye katılmasından beri aşağıdaki anlaşmalara ilişkin hükümet onayı yapılarak kabul edilmiştir.
- DTÖ Ticareti Kolaylaştırma Anlaşması'nın 24 Kasım 2016'da parlamento tarafından onaylanmıştır. Ticaretin kolaylaştırılması, transit engellerin, ticaret maliyetlerinin azaltılması, sınır ve gümrük işbirliğinin yoğunlaştırılması için önemlidir. Moğolistan "Ticaretin Kolaylaştırılması Ulusal Komitesi 2018-2022 Stratejik Planı" ve "Ticareti Kolaylaştırma Ulusal Rehber Haritası 2018-2022" politika belgelerini onaylamış ve uygulamaya başlamıştır.
- DTÖ "Sivil Uçak Ticaret Anlaşması"nın 12 Ekim 2018 tarihinde parlamento tarafından onaylanması ile sivil hava araçlarının tüm sektörlerde ve ekonomide kullanılması için uygun vergi koşulları oluşturulmuştur.
- Moğolistan hükümeti "DTÖ Hukuki Danışma Merkezinin Kurulmasına İlişkin Anlaşma"ya katılımına ilişkin protokolü 2 Eylül 2020'de onaylamıştır. Anlaşmaya katılarak DTÖ hukuk danışma ile işbirliği yapmak ayrıca DTÖ hukuku konusunda uzmanlar eğitmek avantajı sağlanmıştır.

Denize kıyısı olmayan ülkelerle birlikte Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasını ilk olarak 2003 yılında başlatmıştır.⁸ 27 Kasım 2014'te gerçekleşen DTÖ Genel Konsey toplantısında, anlaşmanın bir mal ticareti anlaşması olarak

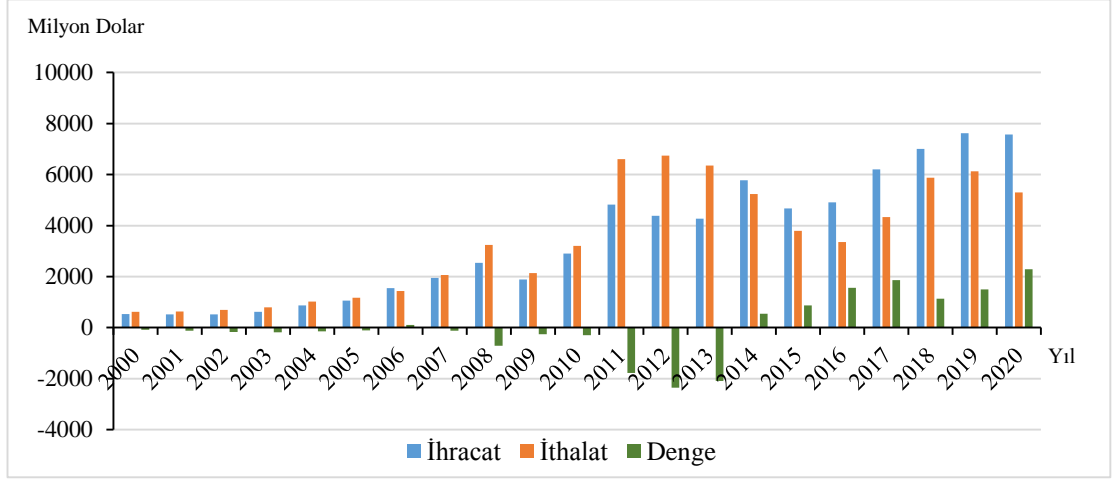
⁸ Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması Meksika'nın Cancun kentinde düzenlenen 5. DTÖ Bakanlar Konferansı sırasında başlatılmış ve 3-6 Aralık 2013'de Bali'de gerçekleştirilen DTÖ 9. Bakanlar Konferansında Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması üye ülkelerinin 2/3'ü tarafından onaylanıp 22 Şubat 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

DTÖ kuruluş anlaşmasına eklenmesine karar verilmiştir. Bu anlaşma, gümrük hizmetlerinin iyileştirilmesi, transit eşya geçişlerinin hızlandırılması, bununla ilgili ayrımcılık yapmama ilkelerine uyulması, serbest geçiş ilkesinin teşvik edilmesi ve ticaret maliyetlerinin düşürülmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle denize kıyısı olmayan Moğolistan gibi gelişmekte olan ülkeler için ticaret maliyeti ve transit ücretin azalması, mal ithalatı ve ihracatı için harcanan zamanın kısaltılması ve sınır kontrol kurumlarının koordinasyonunun iyileştirilmesi mümkün olmuştur (WTO Secretariat, 2021).

Moğolistan hükümeti ülkenin dış ilişkilerini ekonomik verimliliğini artırmak, dış ilişkiler yoluyla ülkenin kalkınmasına destek olmak, ekonomiyi yeni seviyeye getirmek amacıyla dış ticaret sektörünün orta vadeli bir yönü olan “Moğolistan'ın Dış İlişkilerinin Ekonomik Programı”nı Aralık 2009'da onaylamıştır. Bu programda dış ticaret ve yatırımı artırmak, dış ekonomik işbirliğini genişletmek ve yasal ortamı iyileştirmek için önlemler alınmaktadır (Maliye Bakanlığı, 2012).

Moğolistan, DTÖ'ye üye olduğundan beri ulusal dış ticaret politikasını uygulamak için DTÖ tarafından belirlenen politikaya uyum sağlamaktadır. DTÖ, üye ülkelerinin ekonomik gelişimine bağlı olarak ticaret politikalarını belirli sürede gözden geçirir, gümrük tarifeleri ve genel ticaret anlaşması ve diğer anlaşmaların uygulanmasını değerlendirip kontrol etmektedir. Bu sebeple Moğolistan'ın ticaret politikası 2005 ve 2014 yıllarında gözden geçirilmiş ve en son 17-19 Mart 2021 tarihlerinde üçüncü kez gözden geçirilmiştir. Bu süreçte DTÖ'nün üye ülkeleri Moğolistan'ın açık ve serbest ticaret politikası ve çok taraflı ticaret sistemini güçlendirilmesine katkı sağladığını, hükümetin ekonomiyi çeşitlendirmek, ticareti kolaylaştırmak ve ihracata yönelik endüstrileri desteklemeye yönelik politikalar uyguladığını vurgulamıştır. Ayrıca yatırım ortamı, ticaret politikası ve düzenlemenin şeffaflığını sağlamak, hükümetin ekonomiye katılımı ve ticarete teknik düzenlemelerini iyileştirmek ve geliştirmek gerektiğini de vurgulamıştır (Mongolian Customs, 2021).

Grafik 2.5. İhracat ve İthalat, Milyon Dolar

Kaynak: NSO, 2021

Dünya küresel mali ve ekonomik krizi nedeniyle 2009’da ticaret azalarak 2008’de 5.8 milyar olan dış ticaret 4 milyar dolara düşmüştür. Fakat 2011’de toplam dış ticaret 11.3 milyar dolar olarak 2009 yılı ile karşılaştırdığımızda yaklaşık 3 kat artmıştır. Dış ticaret açığını kapatmak için ülke, dış piyasadan borçlanmıştır. Örneğin, 2016’da Moğolistan hükümeti 500,000 milyon ABD Doları değerinde bir Mazaalai tahvili çıkarmıştır. Credit Suisse Bank’tan 250,000 milyon dolar tutarında ticari kredi alarak 2016 yılında ödemeler dengesi açığını 18.2 milyon dolara indirmiştir.

Oyu Tolgoi madeninin bakır konsantresi ihracatı artıp makine teçhizat ithalatı azalarak 2014’te dış ticaret dengesi fazla vermiştir. 2014’ten itibaren ihracat ithalattan fazla artmaya başlamıştır. Dünya piyasasındaki madencilik ürünlerin fiyatının düşüşü, yerel döviz kurunun değer kaybetmesine 2015-2016 yıllar arası hem ihracatı hem de ithalatı azaltmıştır. 2017’de ihracat önceki yıla göre %26 ve ithalat ise %29 artmıştır. 2018’de ihracatın %13 artmasında, maden ürünlerinin ihracatı ve tekstil ürünlerinin ihracatının artması etkili olmuştur. 2018’de ithalatın %36 artmasına mineral ürünlerin, dizel yakıtın, arabaların, mekanik cihazların, elektrikli ev aletlerinin, ulaşım araçlarının, metaller ve bundan yapılan ürünlerin ithalatının artması etkilemiştir. İthalattaki artışı sınıflandırırsak yatırım ürünleri 16 puan, tüketim malları 8 puan, petrol ürünleri

7 puan ve endüstriyel girdi ürünleri 4 puan artış olarak katkı sağlamıştır. 2019'da dış ticaret bir önceki yıla göre ihracat %9, ithalat %4 artmıştır. Böylece dış ticaret dengesi fazla vermiştir. İhracat artışının %8'i maden ürünlerinin ihracatındaki artış oluşturmuştur. İthalattaki artışın %5'i yatırım ürünleri, %1 petrol ürünlerinin ithalatındaki artış oluşturmuştur. 2020'de hem ihracat hem de ithalat düşmüştür. İhracat önceki yıla göre %1 düşmüş ve toplam ihracatın %1'i hayvancılık ve sanayi ürünlerin ihracatındaki düşüşten kaynaklanmıştır. Maden ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı geçen yılın aynı dönemine göre 4 puan artarken, hayvancılık ihracatının payı 2 puan azalmıştır. 2020'de ithalat %14 düşüş göstermiştir. 2020 yılında iki komşu ülke ile yapılan toplam ticaretin yüzde 58'i yani 1.727 milyon doları Çin, yüzde 17'si yani 494 milyon doları Rusya ile yapılmıştır. Bu rakam bir önceki yılın aynı dönemine göre Rusya ile ticaret yüzde 3, Çin ile ticaretimiz ise yüzde 38 azalmış durumdadır.

Tablo 2.7. Moğolistan'ın İhracat Ve İthalatı (Bölgelere Göre, Bin Dolar)

Bölgeler	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İthalat						
Avrupa Birliği	372,598.8	373,537.1	472,082.3	575,751.5	586,541.3	563,443.8
Avrupa Diğer Ülkeler	1,118,648.7	970,343.3	1,320,793.1	1,831,860.9	1,871,004.8	1,560,544.9
Kuzeydoğu Asya	1,924,104.5	1,590,054.2	1,989,031.2	2,818,917.1	2,913,718.2	2,552,742.1
Güneydoğu Asya	140,669.2	142,900.9	149,000.2	187,770.4	198,524.7	189,200.0
Asya Diğer Ülkeler	61,651.3	67,337.2	86,295.9	105,693.4	85,524.9	74,706.7
Afrika	5,676.6	3,768.9	6,362.1	12,142.1	9,428.8	5,517.8
ABD	153,401.7	179,611.1	269,883.7	285,515.5	393,700.7	289,839.1
Avustralya	20,768.3	30,587.7	43,935.9	57,381.8	68,995.4	57,945.0
İhracat						
Avrupa Birliği	403,551	645,568	727,163.08	252,958.80	362,550.80	126,710.80
Avrupa Diğer Ülkeler	187,138.40	288,704.50	71,757.17	91,981.20	146,480.70	1,741,710.70
Kuzeydoğu Asya	3,997,699.60	3,925,846.80	5,335,910.60	6,591,539.30	6,836,288.50	5,524,818.70
Güneydoğu Asya	34,524.80	28,703.90	34,014.65	45,389.40	172,766.60	160,758.60
Asya Diğer Ülkeler	22,837.80	10,832.70	16,763.88	17,886.80	32,597	7,256.60
Afrika	26	1,053.80	567.83	303.8	1,680.30	2,077
ABD	20,415.70	14,361.90	11,000.68	10,407.30	27,725.20	11,506
Avustralya	3,087.30	1,263.90	3,482.13	1,298.40	39,664.80	1,481

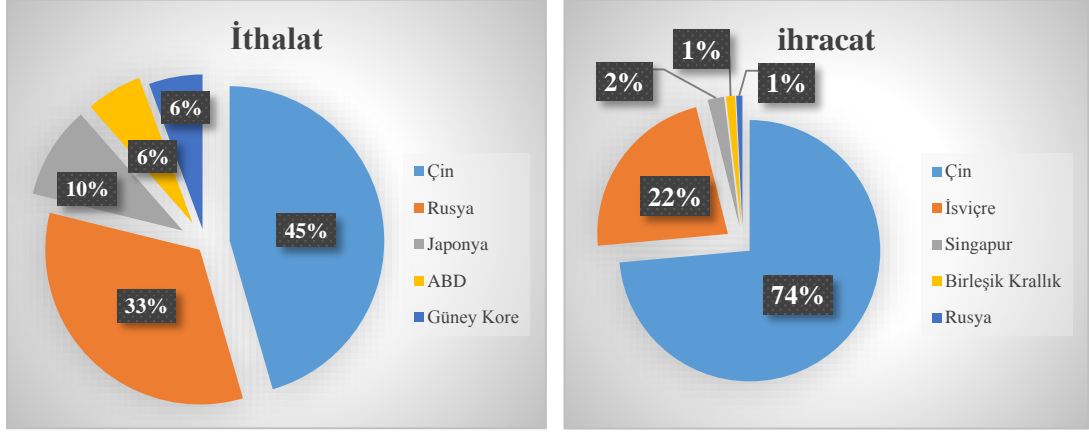
Kaynak: NSO, 2021

Tablo 2.7’de görüldüğü gibi en çok ticaret yapılan bölge Kuzeydoğu Asya ve Avrupa diğer ülkeleri gözükmektedir. Bu bölgelerde komşu ülkemiz olan Çin ve Rusya bulunmakta sonra Güneydoğu Asya ülkeleri ve ABD gelmektedir. Ülkenin dış ticareti için en önemli sayılan Çin ve Rusya ekonomik ve ticaret ilişkilerinde meydana gelen sorun ve değişiklikler, Moğolistan’ın dış ticaretini etkileyecektir. Çünkü ihracatımızın büyük bir kısmı Çin’e yapılmakta olup, bunlar maden ürünleri ve diğer ürünlerden oluşmaktadır. Madencilik Moğolistan’ın GSYİH’sının yarısından fazlası olmuştur. 2016’da Çin’in kömüre olan talebinin artması, ihracatın canlanması ve hammadde fiyatlarının yükselmesi nedeniyle ülkemizin dış ticaret dengesi iyileşmiştir.

2019’da toplam ticaretin %64’ü Çin ile ve %13’ü Rusya ile yapılmıştır. Rusya ile yapılan ticaret 2018 yılına göre %0.1, Çin ile yapılan ticaret ise %4 artmıştır. 2020’de toplam ticaretin %57’si Çin ile, %11’i ise Rusya ile yapılmıştır. Komşu ülkelerle yapılan dış ticaretimizde 2020’de düşüş olmuştur. Örneğin Rusya ile yapılan ticaretimiz 2019 yılına göre %19, Çin ile yapılan ticaretimiz ise %16 azalmıştır. 2020’de Çin’e yapılan ihracat, Moğolistan’ın toplam ihracatının %73,8’ini ve ithalatının %36.8’ini oluşturmaktadır.

2020’de gıda ürünleri, Rusya’dan yumurta ithalatın %99.1’i margarin ithalatın %88.1’i, Çin’den tavuk ürünlerinin %84.2, pirincin %41.6’i ve Vietnam’dan da pirincin %41.5, Tayland’dan toz şekerin %43.7’si ithal edilmiştir. 1992 yılında Çin, Moğolistan’ın ihracatının yüzde 17.8’ini Rusya ise yüzde 58,5’ini oluştururken, 2019’da Çin yüzde 88,9’u, Rusya ise yüzde 0,9’unu oluşturmuştur.

Şekil 2. 1. Moğolistan'ın En Çok İthalat Ve İhracat Yaptığı Ülkeler, Toplam Ticaretin Yüzdesi, 2020'ye Göre

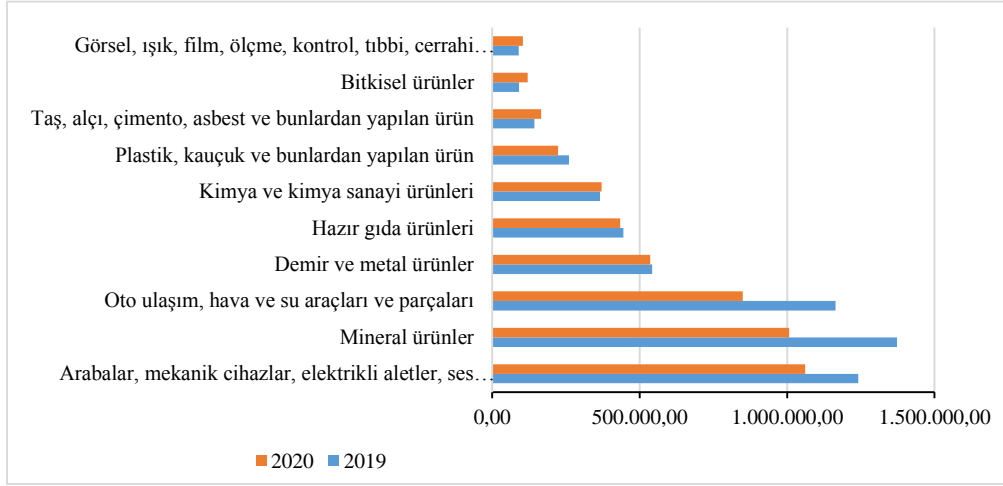
Kaynak: NSO,2021

Şekil 2. 1'da Moğolistan'nın en çok ithalat ve ihracat yaptığı ülkeler görülmektedir. Ülkenin ihracat yaptığı ülkeler Çin, İsviçre, ABD, Avrupa Birliği, Rusya ve Singapur. En çok ithalat yaptığı ülkeler ise Çin, Rusya, Japonya, ABD ve Güney Kore olmaktadır.

2020 yılında en çok ihracat yaptığımız ülke Çin'e %74, İsviçre'ye %22, Singapur'a %2 ve İngiltere ile Rusya'ya %1 oranında mal ve hizmet ihraç edilmiştir. En çok ithalat yaptığımız ülkeler ise Çin'den %45, Rusya'dan %33, Japonya'dan %10, ABD ve Güney Kore'den %6 oranında ürün ithal edilmiştir. İhracat ve ithalatımızda Çin en büyük paya sahiptir. Rusya'dan ise en çok ithalat yaptığımız görünmektedir. Japonya, ülkemizin üçüncü büyük ticaret ortağı olmaktadır.

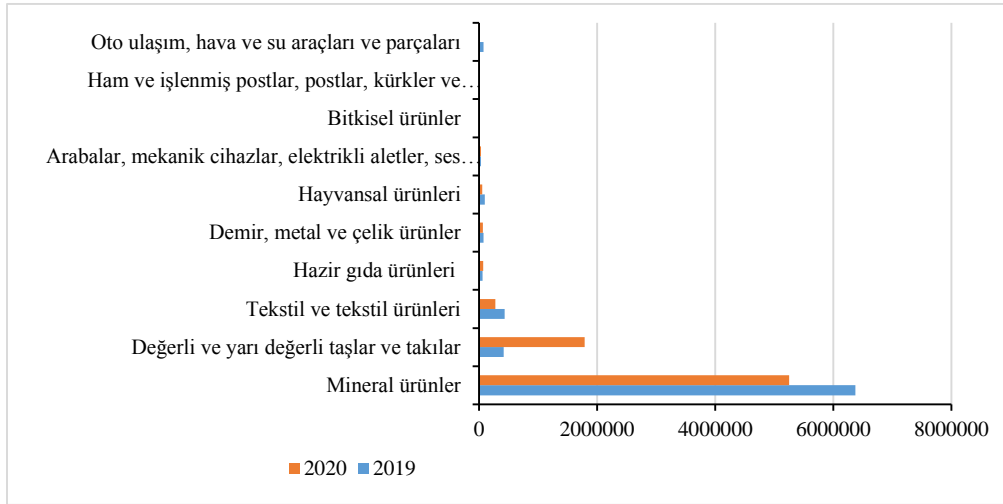
2018'de ithalatın yüzde 34'ü Çin'den, yüzde 29.1'i Rusya Federasyonu'ndan, yüzde 9.9 Japonya'dan, yüzde 3.6'ı ABD'den, yüzde 4.5'i Güney Kore'den ve yüzde 2.9'i Almanya'dan ve diğer ülkelere yapılmıştır. Rusya Federasyonu'ndan yapılan ithalatın yüzde 60.8'ini petrol ürünleri, Japonya'dan yapılan ithalatın yüzde 63.7'si otomobiller, Çin'den yapılan ithalatın yüzde 5.8'i elektrik ve yüzde 8.2'si kamyon ve diğer ürünlerden oluşmuştur (National Statistics Office Of Mongolia, 2019, s. 52).

Grafik 2.6. İthalat, Ürün Grubuna Göre (Bin Dolar)

Kaynak: NSO,2021

Grafik 2.6 ve Grafik 2.7’de Moğolistan’ın ihracat ve ithalat yapan ürünleri gruplandırılmıştır. İthal ürünler en çok mineral, otomobil ulaşım, araçları, elektrikli aletler, hazır gıda ürünleri ve kimyasal ürünlerden oluşmaktadır. İhracat ürünlerinin çoğunu madencilik ürünleri oluşturmakla beraber mineraller, değerli taşlar, tekstil ürünleri ve gıda ürünleri oluşturmaktadır.

Grafik 2.7. İhracat, Ürün Grubuna Göre (Bin Dolar)

Kaynak: NSO,2021

Tablo 2.8’de en çok ithal ve ihraç edilen ürünlerin listesi bulunmaktadır. İthal edilen ürünler dizel, yakıt, sigara, otomobil araçları, elektrik vb ürünler bulunmaktadır. İhraç edilen ürünlerde ise madeni ürünler, hayvansal ürünler,

hayvan derileri ve kaşmer vb ürünler bulunmaktadır. Moğolistan 2020’de toplam 76 ülkeye ihracat yapmış, 103 ülkeden ise ithalat yapmıştır. Uygun ticaret koşulları ve minerallere yönelik yüksek ihracat talebi ile GSYİH'nın 2022'de %5.7 büyümesi beklenmektedir.

Tablo 2.8. En çok ithal ve ihraç edilen ürünler

İthalat	2019	2020	İhracat	2019	2020
Dizel yakıt (bin ton)	669,381.8	432,420.6	Kömür (bin ton)	3,078,818.7	2,126,606.8
Otomobil (tane)	418,739.5	297,315.9	İşlenmemiş ve yarı işlenmiş altın (ton)	418,394.4	1,787,652.2
Kamyon (tane)	421,145.	269,019.2	Bakır konsantresi (bin ton)	1,795,868.4	1,778,001.9
Benzin (bin ton)	327,367.8	244,704.1	Demir cevheri, konsantre, pirit (bin ton)	576,576.5	639,696.9
Elektrik	144,445.9	141,667.5	Kirli kaşmir (ton)	283,289.7	185,313.1
Buldozer, spatula, demir, rampa, ekskavator (tane)	186,151.4	125,937.6	Çinko konsantresi / bin ton /	189,004.6	167,680.5
Telefon ve telekomünikasyon cihazı (bin.tane)	94,847.6	93,955.6	Florspat cevheri ve konsantresi (bin ton)	205,258.2	156,323.
Paketlenmiş ilaçlar (ton)	85,110.1	89,896.5	Ham petrol (bin varil)	366,665.8	150,853.2
Sigaralar (milyon tane)	61,042.2	60,563.9	Molibden cevheri ve konsantresi (bin ton)	49,012.2	40,703.5
Yeni lastikler (bin)	80,291.6	60,508.	At eti (ton)	57,688.6	33,283.4
Veri işleme makinesi (bin.tane)	41,663.3	48,330.5	yelekler ve kazaklar (bin tane)	18,251.	14,088.7
Tatlı hamur gıda (ton)	39,438.6	38,396.7	Taranmamış koyun yünü (ton)	20,352.4	8,983.2
Azotlu gübre (ton)	39,968.6	36,582.	Mal Bağırsak (ton)	8,544.5	8,934.7
Araç yedek parçaları (bin)	34,254.9	31,232.9	Chevrolet keçi ve keçi derileri (milyon don)	4,031.2	3,120.4
Pirinç (ton)	23,674.3	30,159.1	Dış giyim dikimi (bin)	3,957.7	2,226.3
Buğday (bin ton)	2,752.5	27,840.7	At kılı (ton)	656.7	1,329.7
Alkol (tümü, bin litre)	25,886.3	25,823.8	Hayvansal yan ürünleri (ton)	2,509.4	1,257.1
Şeker (ton)	22,309.9	24,408.5	Geyik boynuzu (ton)	1,223.7	1,034.
Soğutma ve dondurma cihaz, buzdolabı	24,092.2	23,721.7	Shevret koyun ve kuzu derileri (milyon don)	1,185.9	1,007.7
TV, video monitörü ve video projektörü	20,535.9	22,331.7	Battaniyeler ve seyahat battaniyeleri	866.5	782.5
Alkolsüz içecekler (bin litre)	22,460.2	20,838.	Tungsten cevheri konsantresi (ton)	6,502.2	712.1
Su ısıtıcısı gibi ev aletleri (bin)	19,494.3	19,459.7	Örme T-shirt, T-shirt (bin)	517.4	266.6
Bitkisel yağ (ton)	11,148.3	16,161.8	Demir hurda (ton)	211.2	208.3
Toplu taşımalar	14,710.9	13,228.7	Kaşmir üstler (ton)	144.1	54.7
Uçak yakıtı (bin ton)	33,344.5	12,040.	İç çamaşırı (bin)	140.6	35.2

Kaynak: NSO,2021

Moğolistan'ın 2019 yılında dünya pazarına sağladığı en çok ihraç edilen ürünleri sıralayacak olursak; Petrol bazlı mineral yakıtlar 3.2 milyar dolar (toplam ihracatın %43.4'ü), Cevher, Cüruf ve Kül 2.7 milyar dolar (toplam ihracatın %36.5'i), Kıymetli taşlar ve değerli metaller 726.2 milyon dolar (toplam ihracatın %9.8'i), Yün 196.6 milyon dolar (toplam ihracatın %2.7'si), Bakır 119,3 milyon dolar (toplam ihracatın %1.6'ı), Tuz, Kükürt, Kaya ve Çimento 93.5 milyon dolar (toplam ihracatın %1.3'ü), et ve deniz ürünleri 68.6 milyon dolar (toplam ihracatın %0.9'u), et 66.9 milyon dolar (toplam ihracatın %0.9'u), örme veya tığ işi giysi ve aksesuarlar 36.7 milyon dolar (toplam ihracatın %0.5'i) son olarak tohum yağı 30.9 milyon dolar (toplam ihracatın %0.4'u) oluşturmuştur (Workman, 2020).

Moğolistan'ın ihracat ürünlerinin çoğu; bakır, molibden ve fluorspar konsantreleri, mineraller ve altın, tekstil ürünleri ve yün, kaşmir, post deriler, at eti, dana eti, hayvan bağırsakları, hayvansal kaynaklı hammaddelerden oluşmaktadır. Mineraller ve tekstil, toplam ihracatın yüzde 60'ından fazlasını oluşturmaktadır. Son yıllarda sürekli olarak büyüyen Moğolistan ekonomisi covid-19 pandemisinden dolayı madencilığe bağlı olan ekonomi, madencilik sektöründeki faaliyetin azalmasından dolayı 2020 yılında yüzde 5.3 daralmıştır.

Tablo 2.9. Moğolistan'ın DTÖ'ye Katılımdan Bu Yana Ticaretle İlgili İkili Anlaşmalar

	Anlaşmalar	Tarih	Kapsamı
1	Moğolistan Hükümeti ile Vietnam Hükümeti Arasındaki Ticaret Anlaşması	13/12/1999	Ticaret, ulaşım, gümrük ve vergilendirmede en çok tercih edilen ülke (MFN) uygulamasına uyar; ve tarafların toprakları üzerinden transit ulaşımı ve anlaşmazlıkların çözülmesini sağlar.
2	Moğolistan Hükümeti ile Küba Hükümeti Arasında Ticaret Anlaşması	09/11/2001	Mal ve hizmet alışverişinde MFN muamelesini kabul eder; fuarlar, sergiler ve diğer ticari faaliyetlerle ilgili faaliyetlerin tanıtımını sağlar; sağlık ve bitki sağlığı gereksinimlerinin ticarete engel olmadığı kabul eder; hükümetler arası bir komisyon kurar; ve iki ülke arasındaki ticarete ilişkin ayrımcı olmayan ilkeler belirler.
3	Moğolistan Hükümeti ile Birleşik Devletler Hükümeti Arasında Ticaret ve Yatırım İlişkilerinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma/Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması	15/07/2004	Ortak Ticaret ve Yatırım Konseyi'ni kurdu; ve ticaret ve yatırım ilişkilerinin daha da gelişmesini sağlar.
4	Moğolistan ve Macaristan Arasında Ekonomik İşbirliği Anlaşması	2005	Kendi yasaları ve yönetmelikleri çerçevesinde, ekonomik kalkınmayla ilgili tüm alanlarda karşılıklı yarar sağlayan ekonomik işbirliğinin genişletilmesini ve çeşitlendirilmesini teşvik eder.
5	Amerika Birleşik Devletleri ve Moğolistan Arasında Uluslararası Ticaret ve Yatırımla İlgili Konularda Şeffaflık Anlaşması	24/09/2013; 20/03/2017 yürürlüğe girmiştir.	Şeffaflık ve mal ve hizmet ticaretini etkileyen önlemler ve rüşvet ve yolsuzluğu ele alan hükümler hakkında yorum yapma ve sorulara yanıt verme fırsatı sağlar.
6	İkili Serbest Ticaret Anlaşması	2017	Moğolistan ve Kore Cumhuriyeti 2017 yılında ortak bir çalışma yapmış ve bulguları hükümete sunulmuştur. Ancak, Kore Cumhuriyeti'nin birkaç ortağıyla devam eden diğer serbest ticaret müzakereleri nedeniyle ikili müzakereler henüz başlatılamamış. Ekim 2020 itibarıyla, iki taraf, yukarıdaki ortak çalışmanın istatistiksel verilerinin ve bilgilerinin güncellemeleri üzerinde çalışmaya başlamıştır.
7	Asya-Pasifik Ticaret Anlaşması	2020	1 ocak 2021 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Moğolistan'ın APTA'ya katılımı, Asya-Pasifik ekonomik entegrasyonuna katılımı, uluslararası pazarını genişletmesi ve yabancı yatırımı çekmesi açısından önemlidir.

Kaynak: WTO, 2021

2.2 MOĞOLİSTAN'IN SERBEST TİCARET ANLAŞMASI YAPTIĞI ÜLKELER

Japonya ile 2016 yılında imzalanan Ekonomik Ortaklık Anlaşması, Moğolistan'ın şimdiye kadar imzaladığı tek ikili STA'sıdır. Ayrıca Asya-Pasifik Ticaret Anlaşması (APTA) ile de STA yapılmıştır. Ülkemiz APTA'nın tüm katılımcı ülkeleri ile anlaşma yapmayı hedeflemektedir. APTA ile yapılan anlaşma Aralık 2020'de onaylanmış ve 1 Ocak 2021'de yürürlüğe girmiştir. (WTO Secretariat, 2021, s. 150) .

2.2.1 Moğolistan-Japonya Serbest Ticaret Anlaşması

Şubat 1972'de Moğolistan, Japonya ile iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını Moskova'da iki ülkenin büyükelçileri diplomatik ilişkilerin kurulduğunu teyit eden belgeleri imzalamıştır. O dönemlerde Moğolistan ve Japonya, sosyal ve ekonomik sisteminin, tarihi olayların etkisi ve dünyadaki uluslararası durumun yarattığı zorlukları aşarak diplomatik ilişkiler kurması, iki ülke arasındaki dostane ilişkiler ve işbirliği baştan başlayarak geliştirmek ve genişlemesini sağlamıştır. Ayrıca iki ülkenin ilişkilerinin normalleşmesi, halkların arasındaki güvensizlik ve yanlış anlaşılmanın yanı sıra Moğolistan toplumunda Japonya ile ilgili endişe ve şüphenin hafifletilmesine ve zamanla yok olmasına sebep olmuştur. Özellikle o dönemde batı ülkelerinden sadece İngiltere ile diplomatik ilişkileri olan ülkemizin dış ilişkilerini genişletmesi ve Moğolistan'ın dış politikasını dünyada tanınmasına ve güçlenmesine büyük katkı sağlanmıştır.

1990'lara kadar iki ülke arasındaki ilişki, sosyal yapı ve ideoloji farklılıkları nedeniyle gelişme kaynaşma ve ilişki kurma fırsatının temeli 1970 ve 1980'lerde koyulmuştur. İki ülke arasındaki ilişki, Moğolistan'ın demokrasi ve reformların uygulanması ve piyasa ekonomisine geçmesinden sonra hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Japonya, Moğolistan'ın demokrasisini ilk ve en tutarlı şekilde destekleyen ülkedir.

Mart 1977'de Moğolistan Halk Cumhuriyeti ile Japonya arasında ekonomik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Ekonomik işbirliği imzalandıktan sonra Japonya 5 milyar yen hibe yardımı ile, yılda 1.000 ton keçi kaşmiri ve 200 ton işlenmemiş deve yünü Gobi Combine şirketi, Moğolistan'da 1981 yılında faaliyete başlayarak işletmeye başlamıştır. Bu sanayi, ülkenin özellikle batılı ülkelerle olan dış ticaretinin hızla genişlemesinde önemli rol oynamıştır. Moğolistan ve Japonya arasındaki ticarete fiyat artmaya başlamış ve 1989 yılında toplam ticaret yaklaşık 31 milyon dolar olmuştur. Japonya'nın, Moğolistan'dan 250 milyon dolardan fazla kaşmir ürünü ithal etmesi ile Moğolistan ihracatının yüzde 70'inden fazlasını oluşturmuştur.

1980'lerin sonunda iki ülkenin siyaset, ticaret, ekonomi, kültür, eğitim ve bilim alanlarındaki ikili ilişkileri, istikrarlı bir şekilde ilerleme kaydetmiştir. Bu da öncelikle diplomatik ilişkilerin kurulmasından sonra ilişkilerin normal ve istikrarlı bir şekilde ilerlemesi için her iki tarafın da büyük çaba sarf etmesi sonucunda elde edilmiştir (B. Serjav, 2017, s. 9-10).

1991 yılından bu yana Japonya Hükümeti, ülkenin Resmi Kalkınma Yardımına (ODA) Moğolistan'ı dahil ederek gıda, toplu taşıma, telekomünikasyon, enerji, eğitim, sağlık ve kültür dahil olmak üzere tüm alanlarda kredi ve yardım sağlamıştır (Honorary Consulate of Mongolia in Fukuoka, 2021). 1977-2017 yılına kadar Japonya Moğolistan'a 1.191,35 (100 milyon yen) hibe yardımı, 1.579,44 (100 milyon yen) imtiyazlı kredi, 496.86 (100 milyon yen) teknik işbirliği olarak toplam 3.267,65 (100 milyon yen) yardım sağlamıştır (Embassy of Japan , 2018).

Moğolistan, 2008'den beri Güney Kore, 2011'den beri Rusya ve 2014'ten beri Çin ile STA yapmak için başlatılan araştırmaları hala devam ederken, 2012'de Japonya ile başlatılan STA yapma, araştırma sonucu diğerlerinden önce olumlu bir sonuca varmıştır.

Moğolistan'ın DTÖ'ne katılmasından sonra hedefi bir ülke ile STA yapmak olan Japonya ile yaptığı Ekonomik Ortaklık Anlaşması (Economic

Partnership Agreement-EPA) ile gerçekleştirilmiştir. Bu anlaşma, Moğolistan'ın ilk STA'sı olmakta ve Japonya için on beşinci anlaşması olmaktadır. Bu anlaşma, Moğolistan ve Japonya arasında ticareti genişletmek, yabancı yatırımı artırmak ve genel olarak iki ülkenin ilişkilerini genişletmek amacıyla 2016'da yapılmıştır. "Moğolistan-Japonya Ekonomik Ortaklık Anlaşması" 7 Haziran 2017'de aktif olarak yürürlüğe girmiştir.

EPA, mal ve hizmet ticareti, gümrük prosedürleri, ticaretin kolaylaştırılması, elektronik ticaret, yatırımın korunması, rekabet, fikri mülkiyetin korunması, uyuşmazlıkların çözümü ve iş ortamının iyileştirilmesi gibi konuları kapsayan 17 bölüm ve 10 ekten oluşmaktadır. Şu anda Japonya ve Moğolistan arasında çift vergilendirme anlaşması bulunmamaktadır. EPA kapsamında yatırımcıların korunmasının Moğolistan'da iş yapma riskini azaltacağı beklenmekte, ancak EPA'yı etkili bir şekilde uygulamak ve istenen sonuçları elde edilmesi uzun zaman gerektirmektedir (Lovells, 2017).

Bu anlaşma, Japonya ile ticaret ve yatırımın artması, ekonomik işbirliğinin derinleştirilmesi ve stratejik ortaklığın güçlendirilmesi açısından önemlidir. "Bu anlaşma, iki ülke arasındaki yatırım, mal ve hizmet, ürün akışı, halk arasındaki alışverişi artıracak, özel sektör için işlerini genişletmek, büyümek ve yatırım yapmak için yeni fırsatlar yaratacak ve iki ülkenin ekonomik ilişkilerin birbirini tamamlayıcı bir noktaya taşıyacaktır". Anlaşmaya göre uluslararası standartlara uygun olarak, toplam ticaret hacminin yaklaşık yüzde 90'ını ithalat gümrük tarifelerinden doğrudan muaf tutulacak ve 10 yıllık bir süre boyunca aşamalı olarak ithalat gümrük vergilerinden muaf tutulacaktır. (B. Serjav, 2017, s. 12-13). Moğolistan 97 gruplandırılmış üründen yaklaşık 5.700 tür üründe, Japonya ise 97 gruplandırılmış üründen yaklaşık 9.300 tür ürünün ithalat tarifelerini düşürmeyi kabul etmiştir.

Moğolistan Ulusal Ticaret ve Sanayi Kurumunda 16 sektörün ürünlerinde 1.050 menşe belgesini 40 şirkete vermiştir. Sektöre göre yüzde 30'u, yün, kaşmir ve giyim ürünlerinden, yüzde 10'u ise dondurulmuş at eti ve yan ürünlerinden oluşmaktadır.

Ekonomik Ortaklık, Moğolistan için gelişmiş teknolojiler kullanma, istihdamı artırma, yoksulluğu azaltma, ulusal üretimi geliştirme, dış piyasalarda rekabet gücünü artırma, ihracat malları çeşitlendirme ve genişletmesine yol açmaktadır. Üstelik sadece Japonya'nın piyasasına değil, o bölgedeki ülkelerin pazarlarına da girmemizi sağlamaktadır. Bu anlaşma Japonya için de büyük bir katkıda bulunmaktadır. Örneğin Japonya'nın kömür, maden ürünleri ve diğer mineraller ihtiyacını karşılayabilecektir. Moğolistan madencilik ve mineral ürünleri ile zengin bir ülkedir. Ayrıca bu anlaşma, iki komşu ülke ve diğer ülkelerle STA yapma açısından önemli bir deneyim olmakla beraber Güney Kore ve Çin ile yapılacak olan STA'yı teşvik etmektedir.

Tablo 2.10. Moğolistan'ın Japonya'ya Yaptığı İhracat (Bin ABD Doları)

	2001	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Tüm ürünler	15,790	5,798	2,670	20,315	14,032	14,816	26,468	15,517
Örme veya tığ işi giyim eşyası ve giyim aksesuarlar	3,460	989	1,283	2,953	2,833	3,405	4,629	4,039
Hayvansal menşeli ürünler başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan	31	34	4	1,203	1,920	1,428	1,589	2,838
Örme veya tığ işi olmayan giyim eşyası ve giyim aksesuarları	40	88	54	3	990	1,878	3,180	2,624
Yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılı ipliği ve dokuma kumaş	11,631	3,501	293	1,605	3,458	1,633	2,294	1,598
Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar, parçaları	-	3	444	1,642	1,689	2,318	2,105	1,165
Alüminyum ve bunlardan mamul eşya	-	16	56	854	1,493	2,496	2,945	913
Demir veya çelikten eşyalar	-	4	29	286	374	421	430	462
Halılar ve diğer tekstil yer döşemeleri	-	4	43	432	296	292	413	351
Hububat	-	-	-	365	347	-	933	169

Kaynak: International Trade Centre, 2020

Tablo 2.10'da Moğolistan'ın Japonya'ya en çok ihraç edilen ürünleri sırasıyla görülmektedir. 2001-2005 yılları arası Moğolistan'ın Japonya'ya yaptığı ihracatta bir düşüş yaşanmıştır. 2001 yılında yapılan ticarete göre 2005 yılında yüzde 63 azalışmıştır. 2001'den 2010'a kadar tüm ürünlerde yapılan toplam ticaret yüzde 83 düşmüş ve 10 yıl içinde büyük bir düşüş olmuştur. 2001 yılında yün, ince veya kaba hayvan kılı, at kılı ipliği ve dokuma kumaş ürünleri en çok ihraç edilen ürünler olurken 2010 yılında bu tür ürünlerin ihracı yüzde 97 azalmıştır. Bu ürünler 2001'de ihracatın yüzde 73'ünü oluşturmuştur. 2005 ve 2010

yıllarında ihracat ürünlerinin çeşidi artmış olsa da tüm ürünlerin ihracat miktarı 2001 yılında gerçekleşmiş olan ihracat miktarına ulaşamamıştır. Fakat 2015 yılında ise Japonya'ya ihracatımız 2010'dan beri beş yıl içinde yüzde 86.9 artmıştır. Bu artışa iki ülkenin ekonomik ortaklık anlaşması imzalamasının etkisi yansımıştır. 2016 ve 2017 yıllarında ise 2015 yılına göre ihracatta düşüş olmuşken 2018'de ihracat bir önceki yıla göre yüzde 44 artarak en üst düzeye çıkmıştır. 2010'dan 2019'a kadar ihraç edilen ürünlerin çoğu örme veya tığ iç giyim eşyası ve giyim aksesuarlarından oluşmuştur. 2010 yılından sonra Japonya'ya ihraç edilen ürünlerin çeşidi artmaya başlamıştır. Mesela hububat 2014 yılından itibaren ihraç edilmiş ve son yıllarda en çok ihraç edilen ürünler arasına girmiştir. Ayrıca makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; parçaları, alüminyum, demir veya çelikten eşyalar, halılar ve diğer tekstil yer döşemeleri gibi ürünlerin ihracatı son yıllarda artmıştır. Ayrıca, Japonya'ya yapılan ihracat gelirinin yüzde 10'undan fazlasını özel amaçlı makineler oluşturmaktadır.

Teknolojinin gelişmesinde lider olan bir ülkenin Moğolistan'dan makine ve teçhizat ithal etmesi dikkat çekici ve bu yerli işletmeciler ve teknisyenler için büyük bir avantaj olmaktadır. Japon firmaları Moğolistan'da yeni tesis kurarak özel makine ve teçhizat üretilip Japonya'ya ihraç etmektedir. Bu, iki ülke arasındaki ticaretin istikrarlı bir şekilde büyüdüğünü göstermektedir.

Moğolistan'ın Japonya'dan yaptığı ithalatı her yıl artış göstermektedir. 2001 yılından 2019'a kadar ithalatta düşüş yaşanmamıştır. Aksine her sene belli miktarda önceki yıla göre artış göstermiştir.

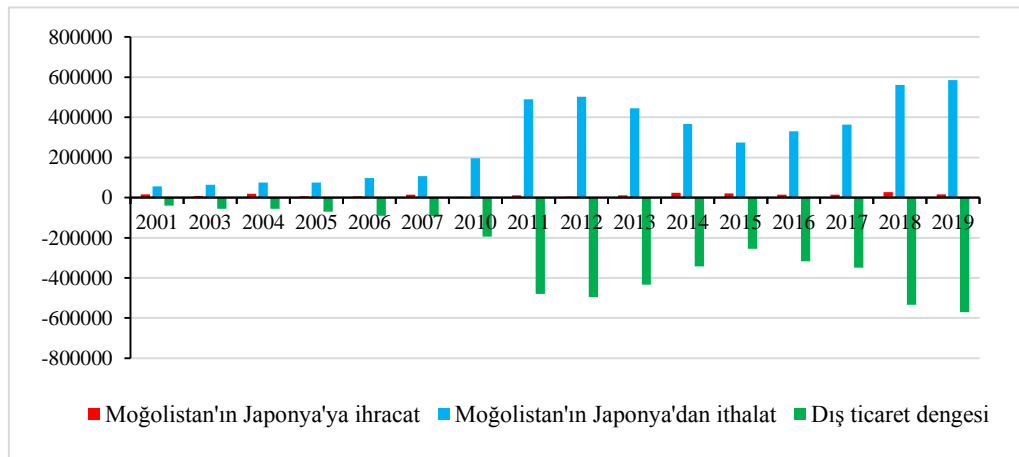
Tablo 2.11'de Japonya'dan en çok ithal edilen ürünler görülmektedir. Moğolistan'ın Japonya'dan en çok ithal eden ürünlerden biri otomobildir. Yolcu aracı tüm ithalatın yaklaşık yüzde 70'ini oluşturmaktadır. 2018 yılında toplam otomobil ithalatı yüzde 31 artarak 407.8 milyon doların yüzde 86'sı Japonya'dan ithal edilmiştir.

Tablo 2.11. Moğolistan'ın Japonya'dan Yaptığı İthalat (Bin ABD Doları)

	2001	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Tüm ürünler	55,799	75,501	196,488	274,639	330,608	363,150	561,042	585,477
Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların parça ve aksesuarları	16,669	38,514	134,158	193,171	252,735	249,670	402,516	413,748
Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; parçaları	10,477	21,211	21,839	24,923	25,487	50,518	67,792	77,427
Kauçuk ve bunlardan mamul eşya	2,279	4,271	10,907	21,309	21,510	24,819	32,489	38,921
Optik, fotoğrafik, sinematografik, ölçme, kontrol, hassas, tıbbi veya cerrahi ...	9,434	1,023	2,747	10,886	6,948	5,419	16,471	9,886
Elektrikli makine ve teçhizat ve bunların aksam ve parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon ...	12,178	3,456	3,429	4,673	4,322	5,355	6,655	7,627
Yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılı ipliği ve dokuma kumaş	24	263	12	998	2,151	2,967	2,659	2,587
Demir veya çelikten eşyalar	504	3,008	3,170	3,006	1,265	1,724	3,068	2,136
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; maden...	753	313	390	958	939	1,133	1,563	2,074

Kaynak: International Trade Centre, 2020

Grafik 2.8'a bakıldığında Moğolistan'ın Japonya'ya yaptığı ihracatından ithalatının fazla olduğu net bir şekilde görülmektedir. 2018 yılında Moğolistan'ın Japonya'ya yaptığı ihracat yüzde 78.6 artmışken ithalat ise yüzde 54.5 artış göstermiştir. Ayrıca Moğolistan'ın Japonya'ya yaptığı ihracatı Japonya'dan yapılan ithalattan 21 kat daha az olduğu görülmektedir.

Grafik 2.8. Moğolistan Ve Japonya'nın Ticaret Dengesi (Bin ABD Doları)

Kaynak: International Trade Centre, 2020

2020 yılı sonunda Moğolistan-Japonya ticareti bir önceki yıla göre yüzde 30.7 düşüyle 416.5 milyon dolara ulaşmıştır. 2020 yılında Moğolistan'ın Japonya'ya ihracatı 9.68 milyon dolara, ithalatı ise 406.7 milyon dolara ulaşarak bir önceki yıla göre ihracat %38.6, ithalat ise %30.6 düşüştür. İhracata konu olan ana ürünler, kaşmir ürünleri olurken, ana ithalat ürünleri otomobil, kamyon, toplu taşıma, pirinç ve sentetik kumaşları oluşturmuştur.

1990-2018 yılları arasında Japonya'dan Moğolistan'a toplam 820 milyon dolar yatırım yapılmıştır. Moğolistan'da Japon yatırımlı toplam 410 kayıtlı şirket bulunmaktadır. Yatırım sektörüne göre %45 ticaret, %8.1 hafif sanayi, %10 bankacılık ve finans, %4.4 turizm, %15 mühendislik ve inşaat malzemeleri, ve %4 ise jeoloji ve maden arama işlerine yapılmıştır. 1990-2020 yılları arasında yapılan yatırım miktarı 1 milyar dolara ulaşmıştır. Japonya, Moğolistan'daki DYY'ın yüzde 4.4'ünü oluşturmaktadır. Yatırımın sektöre göre dağılımı ticaret %45, hafif sanayi sektöründe %8.23, inşaat, mühendislik ve inşaat malzemeleri %14, bankacılık ve finans %9.6 ve %23.17'si diğer sektörelere yapılmıştır.

Moğolistan'da 2020 yılına göre Japonya'nın doğrudan yatırımlı kayıtlı 670 şirket bulunmaktadır. Bu şirketlerin % 63.13'ü ticaret, %10.30'u hafif sanayi, %7.01'i bankacılık ve finans, %2.69'u turizm ve %16.87'si diğer kurumlardan oluşmaktadır (MONTSAME, 2021).

Moğolistan öncelikle Japonya'nın yüksek teknolojisini, tekniklerini, yönetimini ve çalışma yöntemlerini ülkeye ve ekonomisine uygulamak ile ilgilenirken, Japonya kömür, bakır, çinko ve diğer mineraller, et, yün ve tarım ürünlerini satın almakla ilgilenmektedir.

2.2.2 Moğolistan – Asya Pasifik Ticaret Anlaşması (Asia Pacific Trade Agreement-APTA)

İlk Hindistan, Güney Kore, Sri Lanka, Laos ve Bangladeş gibi Asya-Pasifik bölgesindeki gelişmekte olan ülkeler, birbirlerine ticaret imtiyazları sağlamak için Bangkok Anlaşması'nı imzalamışlardır. APTA, 1975 yılında Birleşmiş Milletlerin Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (ESCAP)

himayesinde kurulan, Asya'nın ilk bölgesel ticaret anlaşmalarından biri olmuştur. Çin'in 2001 yılında anlaşmaya katılması ile kapsamı genişlemiş ve 2005 yılında Bangkok Anlaşması'nın adı Asya-Pasifik Ticaret Anlaşması olarak değiştirilmiştir. Başlangıçta sadece mallar üzerindeki gümrük tarifelerinin indirilmesi uygulanırken, şimdi hizmetler ve yatırımı içeren geniş kapsamlı anlaşmaları da bulunmaktadır. APTA, bölgesel ticaretin genişlemesi ve ekonomik işbirlikte katkıda bulunması karşılıklı avantaj ve fayda sağlaması için ticari serbestleştirmeyi desteklemek yoluyla üye ülkelerin ekonomi kalkınmasını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Moğolistan 2009 yılında APTA'ya üye olma isteğini iletmiştir. APTA'ya katılımın ön koşulu olarak, üye ülkelerle çeşitli anlaşmalar yapılması gereklidir. Dolayısıyla Moğolistan bu koşulu sağladıktan sonra Eylül 2020'de APTA'nın yedinci üyesi olmuş ve 1 Ocak 2021'den itibaren aktif olarak yürürlüğe girmiştir. Diğer üye ülkeler ise Çin, Bangladeş, Hindistan, Laos, Güney Kore ve Sri Lanka'dır (ESCAP, 2020).

APTA Moğolistan'ın ilk bölgesel ticaret anlaşmasıdır. Moğolistan APTA'ya katılması sonucunda azaltılmış tarife uygulamalarından faydalanmaktadır. Ayrıca Güney, Güneybatı ve Güneydoğu Asya'ya ve en büyük ticaret ortağı olan Çin'in pazarına daha rahat bir şekilde erişim sağlayabilmektedir. Aynı zamanda Moğolistan, ticaret anlaşmalarını genişletme, kalkınmayı sürdürme ve bölgesel ticaret anlaşmalarında diğer ticaret ortaklarıyla gelecekteki anlaşmalara hazırlanma fırsatına da sahip olmaktadır. Moğolistan APTA'ya katılarak, üye ülkelerle ticari ve ekonomik işbirliğini daha da genişletebilecek ve bölgesel entegrasyona daha aktif olarak katılabilecektir (Mongolian National Chamber Of Commerce And Industry, 2020).

Moğolistan'ın APTA'ya katılması dünyanın en büyük ticaret anlaşması olan Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (Regional Comprehensive Economic Partnershi - RCEP) ve diğer ticaret anlaşmalarına anında katılabileceği anlamına gelmemektedir. Fakat Moğolistan APTA'nın ve RCEP'nin üye ülkeleri ile ticari

ilişkilerini ve bağlarını derinleştirirse gelecekte RCEP'ye kolayca katılabilmesine yol açmış olacaktır.⁹

Araştırmacılara göre, Moğolistan'ın ihracatının yaklaşık %90'ı APTA üyelerine yapıldığı ve ithalatının %30'u da üye ülkelerden geldiği için APTA'ya katılması, ülkenin ekonomisi ve ticaretin gelişmesi için büyük bir katkı sağlayacağını vurgulanmaktadır. APTA'nın bir üyesi olarak Moğolistan, diğer altı APTA üyesine ihraç edilen 10.000'den fazla ürünün gümrük vergilerinde %30 indirimden yararlanacaktır. Moğolistan APTA'ya üye olmasından dolayı Güney Kore maliye bakanlığı gelecek yıl itibari ile bazı ürünlerde vergi miktarını azaltacağını açıklamıştır. Anlaşmaya göre Güney Kore 2.797 çeşit üründe yüzde 33.4 vergi indirimi uygulayacağı ve Moğolistan ise 366 çeşit ürünlerdeki tarifeleri yüzde 24.2 azaltacağını belirtmiştir (ESCAP, 2020).

2.3 MOĞOLİSTAN'IN MUHTEMEL SERBEST TİCARET ANLAŞMA YAPACAĞI ÜLKELER

Moğolistan, Güney Kore, Rusya, Çin, ABD ve diğer ülkeler ile dış ticaret ve ticari ilişkilerini genişletmek ve geliştirmek için ticaret anlaşmaları imzalamayı amaçlamaktadır. Moğolistan, Güney Kore ile olası bir STA üzerinde ortak bir fizibilite çalışmasını sonuçlandırmıştır. Aynı zamanda Avrasya Ekonomik Birliği (Eurasian Economic Union - EAEU) ile bir serbest ticaret anlaşması kurma potansiyelinin araştırılmasına ilişkin ortak çalışmanın, ilk online toplantısını Ekim 2020'de başarıyla gerçekleştirilmiştir. Çin ile potansiyel bir STA için ortak fizibilite çalışması hala devam etmektedir (WTO Secretariat, 2021).

Moğolistan APTA'ya üye olarak büyük bir fırsata sahip olmuştur. APTA üyesi olması RCEP'nin üye ülkeleri ile uluslararası ilişki ve ticari ilişkilerin

⁹ RCEP Asya-Pasifik bölgesinde bulunan on ASEAN ülkesi ile Avustralya, Çin, Japonya, Yeni Zelanda ve Güney Kore arasında yapılan bir serbest ticaret anlaşmasıdır. ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) Güneydoğu Asya Uluslar Birliğidir. ASEAN, 8 Ağustos 1967'de Bangkok'ta Filipinler, Malezya, Tayland, Endonezya ve Singapur'un kurduğu uluslararası bir örgüttür. Brunei, Kamboçya, Laos, Myanmar, ve Vietnam sonradan dahil olmuştur.

derinleşme ve genişletme avantajı sağlamıştır. Bu fırsattan yararlanarak Avustralya, Çin, Yeni Zelanda, Güney Kore, Türkiye, Almanya ve diğer ülkelerle STA anlaşma yapma olasılığını yükseltmesi mümkündür. Moğolistan 2008'den beri Güney Kore, 2011'den beri Rusya ve 2014'ten beri Çin ile STA yapmak için araştırma çalışmaları yürütmektedir.

Tablo 2.12. Moğolistan'ın Ortaklık İlişkisi Olan Ülkeler

	Ülke	Ortaklık ilişkiler	Yasal dayanağı
1	Rusya Federasyonu	Kapsamlı ortaklık	Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 3 Eylül 2019'da Moğolistan'a yaptığı resmi ziyaret sırasında imzalanan "Moğolistan ile Rusya Arasında Dostane İlişkiler ve Kapsamlı Stratejik Ortaklık Anlaşması"
2	Çin Cumhuriyeti	Kapsamlı ortaklık	Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2014 yılında Moğolistan'a yaptığı ziyaret sırasında açıkladığı "Ortak Deklarasyon"
3	Japonya	Stratejik ortaklık	2010 yılında cumhurbaşkanının Japonya'ya yaptığı ziyaret sırasında açıklanan "Ortak Açıklama"
4	Hindistan	Stratejik ortaklık	Hindistan Başbakanı Narendra Modi'nin 2015 yılında Moğolistan'a yaptığı ziyaret sırasında yayınladığı "Ortak Açıklama"
5	ABD	Stratejik ortaklık	29 Temmuz - 3 Ağustos 2019 tarihleri arasında başkan Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı çalışma ziyareti sırasında yayınlanan "Moğolistan ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Stratejik Ortaklık Bildirgesi"
6	Türkiye	Kapsamlı ortaklık	2004 yılında cumhurbaşkanı Türkiye'ye yaptığı ziyareti sırasında yayınladığı "Ortak Açıklama"
7	Almanya	Kapsamlı ortaklık	Almanya Cumhurbaşkanı Horst Kohler'in 2008 yılında Moğolistan'a yaptığı ziyaret sırasında yayınladığı "Ortak Deklarasyon"
8	Güney Kore	Stratejik ortaklık	Moğolistan Devlet Başkanı U.Khurelsukh, 10 Eylül 2021'de Güney Kore Cumhurbaşkanı Moon Jae-in ile üst düzey bir çevrimiçi görüşme gerçekleştirmiş ve bu görüşmede iki ülkenin ilişkilerini genişlediğini vurgulayarak gelecekte stratejik ortaklık seviyeye artırması için her açıdan geliştirme ve önemli katkı sağlayacağına oy birliği ile onaylamıştır.
9	Kanada	Geniş kapsamlı ortaklık	2004 yılında cumhurbaşkanı Kanada'ya yaptığı ziyaret sırasında yayınladığı "Ortak Açıklama"
10	Avustralya	Geniş kapsamlı ortaklık	Avustralya Dışişleri Bakanı Alexander Downer'in 2007 yılında Moğolistan'a yaptığı ziyarette yaptığı açıklama

Kaynak: Ministry of Foreign Affairs of Mongolia, Third Neighbor Policy, 2020, president.mn, 2021

2.3.1 Rusya Federasyonu

5 Kasım 1921'de Moğolistan hükümeti ile Rusya hükümeti arasında dostane ilişkiler anlaşması imzalanmış ve diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Diplomatik ilişkilerin kurulmasından bu yana siyaset, savunma, ulaşım, maden, enerji, gıda, tarım, kültür, eğitim ve sağlık alanlarında aktif olarak işbirliği yürütülmektedir. Moğolistan, Eylül 2009'da Rusya ile stratejik ortaklık kurmuş ve bu Moğolistan'ın ilk stratejik ortaklığı olmuştur. 2019'da Rusya Cumhurbaşkanının Moğolistan ziyareti sırasında taraflar yakın komşuların geleneksel ilişkilerini artırma ve kapsamlı stratejik ortaklığı derinleştirme, geliştirme konusunda anlaşarak 'Dostane ilişkiler ve kapsamlı stratejik ortaklık' hakkında Moğolistan ile Rusya arasında süresiz anlaşma imzalanmıştır. İki ülkenin ilişkisi kapsamlı stratejik ortaklık olması tüm sektörlerde iş birliği yapma avantajı sağlanmıştır.

1963 yılında Moğolistan ve Rusya hükümeti arasında jeolojik alanında işbirliği yapmak amacıyla anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma yapıldıktan sonra iki ülkenin jeolojik alanının araştırmacıları Moğolistan toprağında çalışmalarını başlatmış ve minerallerin daha fazla olduğu yeri tespit etmiştir. Böylece 1973'te ortak girişimi Erdenet madencilik fabrikasını kurma anlaşması yapılmıştır. Fabrikanın %49'u Moğolistan'a, %51 Rusya'ya ait olduğu kabul edilerek imzalanmıştır. Bu fabrika bakır konsantresi, molibden konsantresi üretmektedir. 21 Mart 2019'da Moğolistan Hükümeti kanununda bazı değişiklikler yaparak Erdenet madencilik fabrikasını kamulaştırmıştır.

Tablo 2.13'de Moğolistan'ın Rusya Federasyonu'ndan ithal eden ürünleri sınıflandırılmış şekilde gösterilmiştir. Moğolistan'ın Rusya Federasyonu'na ihraç eden ürünleri genel olarak hayvansal menşeli, mineral, dana eti, sığır eti, at eti, florspat ve bakır konsantreleri ve altın olmaktadır. Moğolistan'ın Rusya'dan ithal eden ürünlerin yüzde yarısından fazlasını yakıt oluşturmaktadır. 2000 yılında ithalatın yüzde 52.04'unu yakıtlar, yüzde 12.34'ünü ulaşım araçları, yüzde 6.7'sini metaller, yüzde 4.3'ünü sebze ve yüzde 4.28'ini gıda ürünleri oluşturmuştur. Rusya'dan ithal edilen tüm ürünler her yıl artmıştır fakat makine

ve elektrik ürünleri 2015-2017 aralığında azalış göstermiştir. 2000 yılında yakıt ithalatı toplam ithalatın yüzde 52'sini oluştururken 2018 yılında ise yüzde 65'e çıkarak artış göstermiştir. Rusya Federasyonu'ndan en çok ithal edilen ürünler 2018 yılına göre gıda ürünleri yüzde 6.1, kimyasallar yüzde 5.9, metal ürünleri yüzde 5.5 ve sebzeler yüzde 4.8'i oluşturmaktadır. Moğolistan, yakıtın çoğunu Rusya Federasyonu'ndan ithal etmektedir.

Tablo 2.13. Moğolistan İthalatı Rusya Federasyonu'ndan (Bin USD\$)

	2014	2015	2016	2017	2018
Tüm ürünler	1,535,400.55	1,020,705.51	861,885.67	1,219,188.12	1,710,347.26
Yakıtlar	1,093,248.45	698,614.33	530,534.07	806,344.98	1,122,789.89
Gıda ürünleri	96,390.07	82,092.70	83,237.92	94,881.95	105,836.50
Kimyasallar	63,313.96	53,841.15	59,605.47	92,139.97	102,266.18
Metaller	67,539.16	30,177.58	22,656.27	52,671.74	95,148.67
Sebze	39,789.03	35,153.50	70,582.47	39,623.94	82,730.79
Makine elektrik	78,777.18	47,277.32	41,106.61	48,211.23	72,554.53
Ulaşım	51,441.93	26,801.31	6,481.19	25,556.83	52,198.46
Taş ve Cam	13,876.09	14,283.50	16,156.85	19,192.65	24,827.74
Ağaç	11,768.89	9,472.74	9,938.75	12,681.71	15,933.20
Hayvan		8,832.94	10,179.34	12,157.15	15,719.61
Plastik veya Kauçuk	6,092.94	4,912.74	5,659.67	7,059.28	10,194.98
Diğer	8,941.71	5,588.41	2,629.99	4,094.13	4,412.81
Tekstil ve Giyim	937.43	726.65	925.45	1,627.26	1,981.70
Deri	907.71	792.84	759.71	1,566.42	1,580.20
Mineraller	1,811.73	1,683.79	1,003.36	942.91	1,398.90
Ayakkabı	564.28	454.02	428.55	435.97	773.10

Kaynak: WITS, 2021

Tablo 2.14'de Moğolistan'ın Rusya Federasyonu'na ihraç eden ürünleri gösterilmiştir. Moğolistan, Rusya Federasyonu'na en çok mineraller, yakıtlar, hayvan ve tekstil giyim ürünlerini ihraç etmektedir. 2000 yılında Rusya Federasyonu'na yapılan ihracat ürünlerinin yüzde 58'ini minereallar, yüzde 33'u hayvanlar, taş ve cam yüzde 2.67'sini ve gıda ürünleri yüzde 1.86'sını oluşturmuştur. 2018 yılında ise mineraller ihracatın yüzde 72.89'u, yakıtlar yüzde 8.6'sını, hayvanlar yüzde 8.32'sini, tekstil ve giyim yüzde 4.6'sını ve gıda ürünleri ise yüzde 1.7'sini oluşturmuştur. 2001 yılında ihraç edilen hayvanlar

yüzde 38 olarak artmış ve 2002-2016 arası dönemde ise düşmüştür. Ayrıca 2017'de yüzde 10 olarak artsa da 2018'de yüzde 8'e düşmüştür. 2007-2017 yıllarında Moğolistan madencilik ürünleri dışında deri, yün ve kaşmir vb gibi ürünler, Rusya'ya ihraç etmemiştir. Ancak, 2018-2020 yıllarında ihracat miktarı artmış ve gelecek yıllarda da artması beklenmektedir. Et ihracatı yapılmasına rağmen Rusya, ülkedeki bazı bulaşıcı hayvan hastalıkları nedeniyle et ithalatını kısıtlamıştır.

Tablo 2.14. Moğolistan'ın Rusya Federasyonu'na İhracatı (Bin USD\$)

	2014	2015	2016	2017	2018
Tüm ürünler	61,607.28	76,871.68	55,769.06	67,661.07	85,935.95
Mineraller	39,140.70	49,959.06	40,499.56	47,779.12	62,634.97
Yakıtlar	13,024.72	12,571.85	6,409.97	6,944.10	7,398.49
Hayvan	5,802.74	6,121.72	5,254.97	6,877.62	7,144.54
Tekstil ve Giyim	2,016.72	1,771.90	2,243.30	3,552.75	3,921.62
Gıda Ürünleri	310.88	635.58	550.03	934.47	1,455.19
Diğer	197.59	142.03	42.93	88.80	1,292.66
Makine elektrik	191.68	5,306.67	405.52	882.10	1,194.33
Ulaşım	23.28	68.15	24.45	14.83	408.04
Ayakkabı	86.77	116.31	104.85	183.52	264.85
Metaller	19.69	32.45	12.54	19.36	87.55
Sebze	762.57	117.60	165.28	294.28	44.62
Deriler	19.13	22.27	4.73	20.03	42.56
Ağaç	0.07	2.25	3.40	30.04	40.88

Kaynak: WITS, 2021

Moğolistan'ın Rusya dış ticaretindeki payı küçüktür. Bu, Rusya için çok önemli bir orana sahip olmadığını göstermektedir. Moğolistan, Rusya ihracatının %0.5'i ve ithalatın ise %0.7'sini oluşturmaktadır. Bunun nedeni, Moğolistan'ın ekonomik alanının dar olması, pazarın daha küçük olması, ürünün rekabet gücü az olması, ürün çeşitliliği az olması ve Rusya gibi madencilik odaklı bir ekonomik yapıya sahip olmasıdır (Adiya, 2020, s. 34).

Moğolistan'ın Rusya'ya ihraç eden ürünleri hayvansal ürünler, deri, sığır eti, at eti, fluorspar ve bakır konsantreleri ve altından oluşmaktadır. Son yıllarda Rusya pazarına erişimi kısıtlı hale gelmiştir. Moğolistan'ın geleneksel ürünlerine

uygulanan ithalat vergileri büyük ölçüde artmıştır. Üstelik Rusya'nın nakliye maliyetleri, ithalat ve ihracat mallarında uygulanan vergilerin artması Moğolistan'ın ticaretini de olumsuz etkilemiştir. Rusya'nın Moğolistan'a ihracatı artmış ve Moğolistan'ın Rusya'ya ihracatı azalmıştır. Moğolistan'ın Rusya'ya ihraç eden ürünleri çeşitlendirmekte bazı sorunlar yaşanmaktadır. Örneğin, yüksek ithalat vergileri, KDV, demiryolları tarife oranları yüksektir. Moğolistan, DTÖ'ne katılımı çerçevesinde, 2000 yılında Rus müzakerecilerle mallardaki tarifeler konusunda ikili müzakereler gerçekleştirmiş ve Temmuz 2005'te başarıyla tamamlanmıştır (V. Enkhbold, 2005).

2.3.2 Çin Halk Cumhuriyeti

Moğolistan ile Çin arasında diplomatik ilişki 16 Ekim 1949'da kurulmuştur. 1949-1962'de ikili ilişkiler yeniden geliştirilmiş, bu sürede Dostluk ve Karşılıklı Yardım Antlaşması (1960) ve Sınır Antlaşması (1962) gibi iki ülke ilişkilerinin hukuki zeminini oluşturan birçok anlaşma imzalanmıştır. 1994 yılında Moğolistan ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliği Antlaşması yenilenmiştir. Bu anlaşma, iki ülke arasındaki günümüzdeki ilişkinin yasal temelini oluşturmaktadır. 1949-2015 yıllar arasında iki ülke, ikili ilişkiler ve işbirliği konusunda 450'den fazla anlaşma imzalamış ve bunun 200 anlaşması aktif olarak yürürlükte (Ministry Of Foreign Affairs Of Mongolian, 2018).

2011 yılında Moğolistan ve Çin arasında stratejik bir ortaklık kurulmuştur. 2013 yılında iki taraf "Moğolistan-Çin Stratejik Ortaklığının Geliştirilmesi için Orta ve Uzun Vadeli Programı" organize etmiştir. Ağustos 2014 yılında iki ülkenin ilişkilerinin düzeyini Kapsamlı Stratejik Ortaklık düzeyine çıkarmak için siyasi bir karar alınmıştır.¹⁰

¹⁰ <https://mfa.gov.mn> sitesi, Moğolistan-Çin ilişkileri rehberi sayfasından alınmıştır. Erişim tarihi: 04.07.2022

İki ülke arasında yapılan bazı önemli anlaşmalar;

- ✓ Moğolistan-Çin Sınırı Demiryolu Anlaşması (1955)
- ✓ Sınır Anlaşması (1962)
- ✓ Sınır Protokolü (1964)
- ✓ Konsolosluk Sözleşmesi (1986)
- ✓ Sivil Hava Taşımacılığı Anlaşması (1989)
- ✓ Hukuki ve Cezai Konularda Adli Yardım Anlaşması (1989)
- ✓ Yatırımların Teşviki ve Karşılıklı Korunmasına İlişkin Anlaşma (1991)
- ✓ Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığını Önleme Anlaşması (1991)
- ✓ Gümrük Konularında İşbirliği Ve Karşılıklı Yardım Anlaşması (1993)
- ✓ Dostane İlişkiler ve İşbirliği Antlaşması (1994)
- ✓ Sınır Geçişleri ve Rejimleri Anlaşması (2004)
- ✓ Moğolistan Maliye Bakanlığı ile Çin Kurumu Kalkınma Bankası Arasındaki Mali İşbirliği Genel Anlaşması (2009)
- ✓ Maden kaynakları ve enerji işbirliği (2009)
- ✓ Karayolu Taşımacılığı Sözleşmesi (2011)
- ✓ Moğolistan ve Çin arasında Kapsamlı Stratejik Ortaklığın Geliştirilmesine İlişkin Ortak Bildiri (2014)

Moğolistan ve Çin arasında diplomatik ilişki başlamasından beri iki ülke arasındaki ekonomik, ticari, kültürel, spor, teknolojik ve altyapı ilişkileri hızla gelişmektedir. 1921-2019 arası Moğolistan'da kayıtlı yabancı yatırımlı işletmelerin sayısı yaklaşık 14.000'dir ve bunların yüzde 50'si Çin'den gelmiştir. Bu süreçte Çin'in Moğolistan'a yaptığı doğrudan yatırımı 5.1 milyar ABD dolarına ulaşarak ülkedeki toplam yabancı yatırımın yüzde 20.1'ini oluşturmuştur.

Çin, herhangi bir ülke ile STA yapmak için önce serbest ticaret bölgesi ile ilgili bir çalışma başlatır, ardından STA ile ilgili fizibilite başlatarak bu

çalışmanın sonucuna dayanarak STA'sı yapıp yapmayacağına karar verir. Bu çalışma en az 10 yıl sürmesi mümkündür. Çin'in son on yılda imzaladığı STA'larının hızla atmasının sebebi ülkedeki yerli üretiminin ve ihracatının azalmasıdır. Eğer yaptığı STA artarsa vergi teşviklerinin devreye girmesiyle birlikte endüstriyel hammaddeleri daha düşük maliyetle arz edebilir ve yerli üretimini destekleyebilir. Ayrıca, STA yapan ülkelerin merkez bankaları ile para takası anlaşmaları imzalayabilir böylece ulusal para birimindeki baskıyı kontrol edebilir (NISS, 2018).

12 Mayıs 2017'de Moğolistan ve Çin, STA'nın ortak çalışmasını başlatmak için bir mutabakat imzalamıştır. Eylül 2018'de Moğolistan ve Çin arasında STA yapma olasılığını incelemek için ikili ortak araştırma ekibinin ilk toplantısı Moğolistan'ın başkentinde yapılmıştır.

Moğolistan tarafından iki ülke arasında STA kurulmasının fizibilitesi üzerinde bir çalışma yapılmış ve bu çalışmada Moğolistan için ekonomik verimliliği düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Çünkü Moğolistan'da gıda ve hafif sanayi büyük risk taşımaktadır. Çin STA yapmadan önce ülkelerle serbest ticaret bölgesinde işbirliğini yoğunlaştırmakta ve ardından yaklaşık 10 yıllık bir süre araştırma yapıldıktan sonra STA imzalamaktadır. Bu kural Moğolistan için de geçerli olmakla birlikte 2015 yılında "Moğolistan, Çin Zamyn-Uud-Erlian Sınır İşbirliği Bölgesi Ortak Genel Planı" imzalanmıştır.

Moğolistan ve Çin'in STA'ları araştırmasının yürütmesi uzun sürebilir. Fakat Moğolistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ile STA kurma talebi iletmesi nedeniyle Moğolistan ve Çin arasında STA'sı kısa sürede gerçekleşmesi mümkündür. 2016 yılında Moğolistan, AEB ile arasındaki ticari ve ekonomik işbirliğini geliştirmek için STA yapma olasılığını incelemek, araştırmak ve ortak bir çalışma yapmak için bir talep sunmuştur. Bunun sonucunda Avrasya Ekonomik Komisyonu Konseyi'nin 11 Eylül 2020 tarihinde gerçekleşen toplantısında, Moğolistan ile AEB arasında STA yapma olasılığını incelemek için ortak bir araştırma çalışma grubunun kurulmasını kabul etmiştir.

5 Ekim 2020'de Moğolistan ile AEB arasında STA yapma olasılığını inceleyen ortak çalışma grubunun ilk istişare toplantısı, online olarak gerçekleştirilmiştir. Toplantıda taraflar, STA'nın imzalanması olasılığını incelemek için ortak çalışma grubunun görev tanımı ve kapsamı hakkında görüşler ve fikirlerde bulunmuşlar ve resmi bir ortak çalışma başlatmak için gereken bazı konular üzerinde anlaşmışlardır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, ikili ve çok taraflı STA'ların kurulması yoluyla dış ticareti geliştirmek ve ekonomik büyümeyi istikrarlı bir şekilde artırmak istemektedirler. Bu da altyapı ve lojistik gelişimini hızlandırabilir. Ayrıca, sanayileşmiş ülkeler için, yüksek vergiden muaf ticareti artırmak için doğal kaynak zengini ülkelerle STA'sı yapmak stratejisi izlemeye başlarlar. Çin, bugüne kadar toplam 18 ülke ile STA yapmıştır.

Tablo 2.15. Moğolistan'ın Çin'e ihracatı 2001-2019 (Bin USD\$)

	2001	2005	2010	2015	2018	2019
Tüm ürünler	231,535	512,380	2,454,382	3,897,417	6,505,530	6,772,663
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; maden...	1,947	36,421	1,043,675	920,422	3,169,614	3,412,500
Cevherler, cüruf ve kül	146,995	371,709	1,189,807	2,602,044	2,644,376	2,664,583
Yün, ince veya kalın hayvan kılı; at kılı ipliği ve dokuma kumaş	17,179	52,211	147,239	230,008	303,716	324,053
Tuz; kükürt; toprak ve taş; sıva malzemeleri, kireç ve çimento	1	934	14,366	28,590	126,924	156,350
Bakır ve bunlardan mamul eşya	653	547	20,358	19,178	44,613	57,667
Et, gıda eti	38	32	2,788	3,899	58,816	57,024
Yağlı tohumlar ve yağlı meyveler; çeşitli tahıllar, tohumlar ve meyveler; endüstriyel veya tıbbi ...	38	162	67	19,444	9,572	11,659
Ham postlar ve deriler (kürkler hariç) ve deri	56,174	28,853	25,671	23,467	11,479	9,518
Diğer ürünler	8,510	21,511	10,411	50,365	136,420	79,309

Kaynak: International Trade Centre, 2020

Tablo 2.15'te Moğolistan'ın Çin'e yaptığı ihracatı en çok ihraç edilen ürünlere göre gruplandırılarak gösterilmiştir. Moğolistan'ın piyasa ekonomisine geçişinden önce, sosyalist rejim tarafından düzenlenen Rusya Federasyonu ile yaptığı ticareti fazlayken 1990'lardan sonra ticaret miktarı azalarak Çin ile yaptığı ticareti aksine artmaya başlamıştır. Çin'e yapılan ihracat ürünlerin çoğu

mineral yakıtlar, mineral yağlar, maden ürünleri, cevherler, cüruf ve kül, yün, ince veya kalın hayvan kılı; at kılı ipliği ve dokuma kumaşlardan oluşmaktadır. Bu ürünler aynı zamanda Moğolistan ihracatının başlıca ürünleri sayılmaktadır. 2005-2010 yılları arasında ihracat 1.942.002 bin dolar ile artış gösterirken 2015-2018 yılları arası ise 2.608.113 bin dolar olarak artış göstermiştir. Çin'e yapılan ihracat miktarı artış yönündedir. 2001'de Çin'e yaptığı toplam ihracatı 231.535.000 dolar iken 2019'da 6.772.663.000'e yükselmiştir. 2019 yılında yapılan ihracat bir önceki yıla göre %4 artış göstermiştir. 2019 yılı ihracatında en çok artış gösteren ürün ise alüminyum ve bunlardan mamul eşyalar yüzde 217, bakır ve bunlardan mamul ürünler ise yüzde 29 artmıştır. Fakat et, gıda ürünlerinin ihracatı ise 2019 yılında önceki yılı göre yüzde 3 düşmüştür ve ham postlar ve derilerde yüzde 17 düşüş görülmüştür. Bu ürünlerin ihracatındaki düşüşe ülkede bazı bulaşıcı hayvan hastalıkları neden olmuştur.

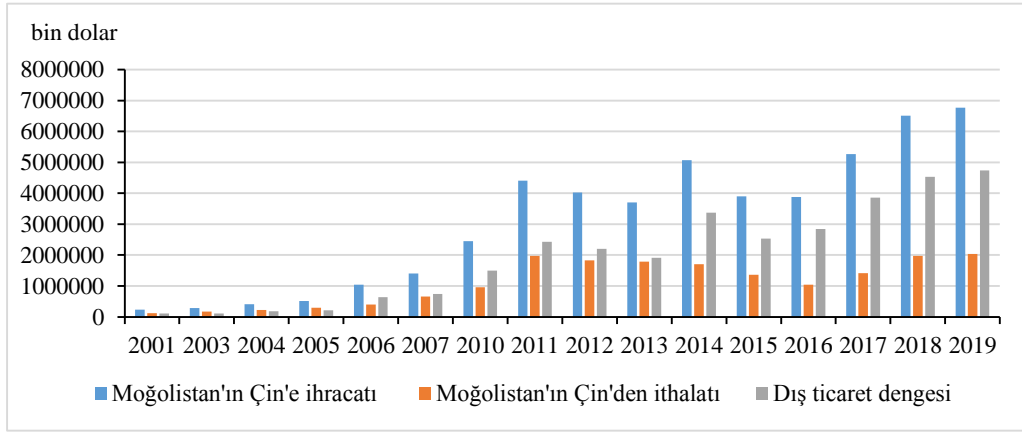
Tablo 2.16. Moğolistan'ın Çin'den ithalatı, 2001-2019 (Bin USD\$)

	2001	2005	2010	2015	2018	2019
Tüm ürünler	119,620	295,037	956,455	1,360,707	1,968,833	2,036,805
Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların parça ve aksesuarları	3,842	9,232	176,663	50,118	242,842	378,796
Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, parçaları	8,199	31,390	137,211	279,171	327,559	329,208
Demir veya çelikten eşyalar	3,148	20,350	89,636	147,634	259,035	219,590
Elektrikli makine ve teçhizat ve bunların aksam ve parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon ...	3,499	30,328	94,368	142,321	276,192	189,860
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; maden...	7,165	18,806	12,956	129,200	128,352	157,511
Demir ve çelik	850	8,116	30,949	86,533	76,842	116,743
Plastikler ve bunlardan mamul eşya	2,082	8,930	35,475	57,397	87,435	92,602
Kauçuk ve bunlardan mamul eşya	595	1,276	17,416	12,511	32,417	39,979
Taş, alçı, çimento, asbest, mika veya benzeri maddelerden ürünler	2,739	6,051	15,470	29,283	24,323	34,570
Cam ve cam eşyalar	1,633	4,608	16,474	26,304	32,425	34,107
Mobilya; yatak takımları, şilteler, şilte destekleri, minderler ve benzeri pelüş mobilyalar; ...	920	5,257	37,453	32,671	59,158	32,518
Çeşitli yenilebilir müstahzarlar	162	1,714	10,399	17,218	30,313	32,292
Diğer ürünler	84,786	148,979	281,985	350,346	391,940	379,029

Kaynak: International Trade Centre, 2020

Tablo 2.16’da Moğolistan’ın Çin’den yaptığı ithalatı en çok ithal edilen ürünlere göre gösterilmektedir. En çok ithal edilen ürünler demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların parça ve aksesuarları, makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, parçaları, demir ve çelikten yapılan ürünlerden oluşmaktadır. Moğolistan’ın Çin’den yaptığı ithalatından Çin’e yaptığı ihracatı daha fazladır. Fakat genel olarak ithalatın çoğunu Çin’den yapmaktadır. 2005-2010 yılları arası ithalat yüzde 200 artış göstermiş, 2010-2015 yılları arası yüzde 42, 2015-2018 yılları arası yüzde 44 ve 2019 yılında ise önceki yıla göre yüzde 3 artış göstermiştir.

Grafik 2.9. Moğolistan ve Çin’in Dış Ticareti, 2001-2019 (Bin USD\$)

Kaynak: International Trade Centre, 2020

2000-2007 yılları arasında Moğolistan ve Çin ticareti artmıştır. Fakat 2009 yılında ise mali kriz nedeniyle iki ülkenin arasındaki ticaret azalmasına rağmen 2010 yılında Moğolistan, madencilik sektörünü geliştirmek ve iyileştirmek için DYY’ın artması ve gelişmesi için reform politikaları uygulayarak ekonomiyi iyileştirmiş ve iki ülkenin ticaretini de arttırmıştır. 2012 ve 2013 yıllarında ise dünyadaki küresel hammadde fiyatının düşmesinden dolayı Moğolistan’ın dış ticareti ve Moğolistan-Çin ticareti gerilemiştir. Çin ekonomisi büyüdükçe odun, kömür ve petrol gibi enerji kaynaklarına olan talebi artmakta ve ülke içindeki arzı talebi karşılayamamaktadır. Moğolistan mineraller ve hammaddeler açısından zengin bir ülkedir. Dolayısıyla Moğolistan-Çin ticareti hızla gelişirse Moğolistan, Çin’e kömür ve maden kaynakları tedarik edebilecektir.

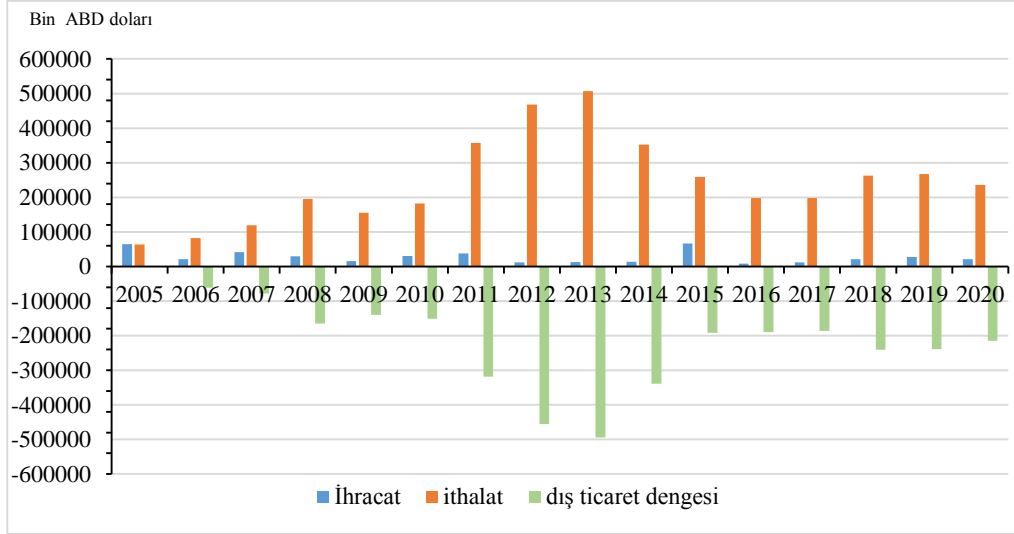
2020 yılına göre Moğolistan'ın toplam ihracatının yüzde 75'ini ve toplam ithalatının yüzde 45'ini Çin oluşturmaktadır. Moğolistan, ham petrol, demir cevheri, bakır ve çinko konsantrelerinin yaklaşık yüzde 90'ını ve inek, at derileri, küçük hayvanların derileri, yıkanmış kaşmirlerin yüzde 98'ini Çin'e ihraç etmektedir. Ayrıca bu ürünlerin yüzde 90'dan fazlası Moğolistan'ın toplam ihracatını oluşturmaktadır. Özellikle madencilik ihracatının büyük kısmını oluşturmakta ve bu da ekonomiyi bir sektöre aşırı derecede bağlı olduğunu göstermektedir.

Çin'e yapılan ihracatının yaklaşık yüzde 90'ını mineral ürünleri oluştururken, Moğolistan'ın ihracatı Çin'in toplam ithalatının sadece yüzde 2'sini oluşturmakta ve bu da Moğolistan ihracatı Çin'in ithalatı içerisindeki payı oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Üstelik mineral ürünleri, Çin'in toplam ithalatının yaklaşık yüzde 24'ünü oluşturmaktadır (N. Otgonsaikhan, 2018).

2.3.4. Güney Kore

Moğolistan, Güney Kore ile siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel ve diğer alanlarda ilişkilerini genişletmektedir. Dünyada teknoloji üretiminde önde gelen, ticaret ve ekonomi oyuncuların da önemli rolü olan ve büyük DYY kaynağı olan Güney Kore ile ticaret, yatırım ve iki ülkenin işbirliğini daha da derinleştirmenin yollarından biri de STA yapmaktır. Moğolistan için Güney Kore ile Ekonomik Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması, ülkenin maden ürünleri ihracatına bağımlı ve emtia fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı hassas olan ekonominin çeşitlendirilmesi, imalat sektörünün geliştirilmesi ve ihracat çeşitliliğinin artırılması açısından önemlidir.

Tablo 2. 17. Moğolistan'ın Güney Kore ile ticareti, 2005–2020 (Milyon ABD Doları)

Kaynak: International Trade Centre, 2020

2005 yılında Güney Kore ile ihracatımız 65.085,6 bin ABD doları iken 2020 yılında ise 21.421,4 bin ABD doları olarak azalmış ve en yüksek ihracat 2015 yılında 66.571,9 bin ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında ithalatımız 63.723,8 bin ABD doları iken 2020 yılında 235.769,1 bin ABD doları olarak yükselmiş ve en yüksek ithalat 2013 yılında 507.359,7 bin ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Moğolistan'ın Güney Kore'den yaptığı ithalat miktarı ihracatından daha fazladır. Bu yüzden Güney Kore'ye olan ihracatımızı artırmamız gerekmektedir. Güney Kore, Moğolistan'ın dördüncü büyük ithalat ortağıdır. İthal ürünlerinin çoğu otomobiller, inşaat malzemeleri, petrol ürünleri, tütün, kozmetik ve gıda ürünlerinden oluşmaktadır. Moğolistan ve Güney Kore arasındaki ikili ekonomik işbirliğinin son 30 yıla bakılırsa siyasi, sosyal ve kültürel işbirliğinde çok geride kalmıştır. İki ülke arasındaki ticaret sayılı mallar üzerindedir ve çeşitlendirilmenin zayıf olduğu görülmektedir. Ayrıca Güney Kore'den Moğolistan'a yapılan DYY diğer ülkelere göre düşüktür (NSO, 2021).

Moğolistan ekonomisi küçük olmasına rağmen Güney Kore için tamamlayıcı bir ülke olmaktadır. Güney Kore, ileri teknolojilere sahip enerji ithal eden bir ülke iken, Moğolistan doğal kaynak açısından zengindir. Güney Kore,

Moğolistan'ın dördüncü en büyük ticaret ortağıdır. Üstelik Çin ve Rusya Federasyonu'ndan sonra üçüncü büyük ortağı olmayı hedeflemektedir.

Güney Kore, ülkemiz için bağışçı bir ülkedir. 2018 yılı itibariyle Moğolistan, Güney Kore'den yaklaşık 239 milyon dolar hibe yardımı ve 143 milyon dolar kredi ve sermaye yatırımı almıştır. COVID-19 pandemisinin başlamasından sonra Güney Kore, Moğolistan'a 10.000 test kiti bağışlamıştır. Moğolistan Ulusal İstatistik Ofisi'ne göre, 2019 itibariyle Moğolistan'daki toplam doğrudan yabancı yatırım stokunun yüzde 2.1'ini (yaklaşık 437 milyon dolar) Güney Kore oluşturmuştur (Sainbuyan & Mendee , 2020, s. 10-11).

İki ülkenin ilişki ve iş birliğin genişlemesine engel olan sorunlardan biri yasal ortamın istikrarsızlığı, iç piyasanın darlığı ve alt yapı gelişiminin zayıf olmasından dolayı lojistik maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Ayrıca coğrafi olarak hava koşullarının farklı olması ve bankacılık sektörünün hasas olmasından dolayı Kore'deki işletmeciler ülkemize yatırım yapmaktan çekinmektedir. Üstelik Moğolistan'ın üretkenliği düşük olduğu için rekabet gücü zayıf ve Kore'li işletmeciler için piyasa bilgilerine erişim eksikliği ve iki ülke arasındaki hava yolculuğunun yüksek maliyeti, iki ülke arasındaki ikili ilişkilerin ve ekonomik işbirliğinin genişlemesi sorun yaratmaktadır.

LEE Jae-Young ve GWUN Ka Woen göre iki ülke arasındaki ekonomik bağları güçlendirmek ve derinleştirmek için, Kore ve Moğolistan düzenli olarak görüşmeler yapması gerektiğini ifade etmiştir. İkili görüşme, siyasi ve ekonomik işbirliğine ilişkin uzun vadeli stratejiler için kurumsal bir çerçeve sağlar ve bu nedenle düzenli olarak yapılmalıdır. Üstelik vize muafiyeti anlaşması ve STA müzakere edilmesi gerektiğini de ihmal etmemiştir. Ayrıca, Koreli STA uzmanlarının geçmiş deneyimlerini ve uzmanlıklarını Moğolistanlı uzmanlarla paylaşması önem arz etmektedir (Lee & Gwun, 2016, s. 5).

Kore-Moğolistan STA yapma sürecinde beklenen sorunları azaltmak için önlemler alınmalıdır. Her iki taraf da artan ticaret, yatırım ve istihdam yoluyla daha fazla refah getirecek olan Kore-Moğolistan STA'sını hazırlamak için kısa

bir süre içinde tarifeleri ve tarife dışı engelleri kaldırarak pazara erişimin basit bir şekilde geliştirilmesi gerekmektedir (Shim, 2013, s. 88).

2016 yılında iki ülkenin başbakanları STA yapmak amacıyla bir ortak araştırma çalışmasını başlatmıştır. Ortak çalışma sonucunda, ekonomiye olan etkisini Hesaplanabilir Genel Denge Modeli (Computable General Equilibrium Model – CGE) ile analiz etmiştir. Bu modele göre iki ülke arasındaki ticari engelleri kaldırır veya azaltırsa ülkeler arasındaki ilişkiler gelişir ve imalat sektörleri arasındaki ticaretin artması sonucuna varılmıştır. Analize göre her iki tarafın dış ticareti yüzde 12.1-14 artacağı sonucu elde edilmiştir. Üstelik Moğolistan'ın tarım sektörünün büyümesi dışında imalat ürünleri, mineraller, metaller ve tekstil ihracatının 1.4 milyon dolar artması beklenirken Güney Kore mallarının ihracatı 45.8 milyon dolar artması ve en büyük artış hammadde, işlenmiş mineral, ekipman, makine, kauçuk, kimyasallar ve metaller olmaktadır. Moğolistan'daki Kore'li işletmeciler, özellikle hizmet sektörlerine daha çok yatırım yapmakta ve modele göre madenlere, imalat sanayiye, tarıma ve altyapıya yatırım yapmak yerine küçük ve orta ölçekli işletmelere yatırım yapması halinde daha avantajlı olacağını ortaya koymuştur. Yukarıdaki araştırmanın sonuçlarına dayanarak, Mart 2018'de Güney Kore Hükümeti anlaşmanın imzalanmasına ilişkin çalışmanın bulgularını tekrar değerlendirilmekte olduğunu ifade etmiştir. Güney Kore Dışişleri Bakan Yardımcısı Joe Hyun, ortak çalışmanın sonuçlarının karşılıklı olarak faydalı olduğunu, ancak Güney Kore'nin şu anda bir STA kurmak için diğer ülkelerle müzakere içerisinde olduğunu ve yakın gelecekte Moğolistan ile yeni bir anlaşma söz konusu olmadığını söylemiştir. STA'nın kurulmasına ilişkin müzakerelerin zamanlaması konusunda Moğolistan hükümeti ile bir daha görüşmeleri gerektiğini ifade etmiştir (Ministry Of Foreign Affairs Of Mongolian, 2018).

Bugüne kadar diğer ülkelerle imzaladığı toplam 17 STA'sı bulunan Güney Kore ortaklarının fikirlerini dikkate almalıdır. Kendi pazarının daha da serbestleşmesini sağlamalı ve daha fazla ülke ile STA yapmalıdır. Bu, Güney Kore'nin dünyada rekabet gücünü artıracaktır. Bu nedenle Moğolistan ile STA

yapması büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla STA yapılması Moğolistan için Kore'den yapılan yatırımın artmasına yol açacaktır (Shim, 2013, s. 86).

27 Kasım 2020'de Kore Cumhuriyeti Ticaret, Sanayi ve Enerji Bakanlığı, Serbest Ticaret Anlaşması Politika Planlama Bölümünün talebi üzerine iki ülkenin arasında 2017'de yapılan ortak çalışmayı güncellemek bir daha değerlendirmek ve yeni bir araştırma yapma konusu için bir sanal toplantı gerçekleştirmiştir. Çalışma 1 Ocak 2021'de başlamış ve Moğolistan ile Güney Kore arasındaki ekonomik ilişkilerin mevcut durumunu, ikili ticaretin analizini ve STA yapılması durumunda ekonomiye etkisini araştırmıştır. 29 Haziran 2021'de Moğolistan ile Güney Kore arasında bir STA imzalama olasılığını incelemek için yürütülen ortak bir çalışma tamamlanmıştır. Fakat araştırmamanın sonucu sonraki Bakanlar Konseyi toplantısında sunulması planlanmıştır. Moğolistan ve Kore Cumhuriyeti arasında STA'nın kurulması, iki ülkenin hizmet sektörlerini serbestleştirecek ve STA içindeki fikri mülkiyetin korunmasını ve kamu alımlarını güçlendirecektir (Ministry Of Foreign Affairs Of Mongolian, 2021).

N. Otgonsaikhan, M. Doljin & Sup (2014) çalışmasında iki ülkenin STA yapma fırsatını değerlendirmiş ve araştırmaya sonucunda iki ülkenin mesafesi Moğolistan'ın dış ticaretini olumsuz etkilediğini ve her 1km için Moğolistan'ın dış ticareti %1-1.8 oranda azaldığını tespit etmiştir. Ayrıca Moğolistan, Güney Kore ile STA kurarsa bu mesafenin olumsuz etkileri 4 kat azalacağını ve ticaretin %2.3 oranında artacağını açıklamıştır.

2.3.3 Avrasya Ekonomik Birliği (Eurasian Economic Union - EAEU)

Rusya, Kazakistan ve Belarus devlet başkanları 29 Mayıs 2014'te Almatı'da yaptıkları toplantıda eski gümrük birliğini genişletmek için Avrasya Ekonomik Birliği'ni kurmuş ve 2015 yılında Ermenistan ve Kırgızistan üye olmasının ardından EAEU, 15 Ocak 2015 yılında yürürlüğe girmiştir. EAEU üye ülkeler arasındaki ekonomik işbirliği ve rekabeti geliştirmek, yaşam standartlarını yükseltmek, kapsamlı ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için kurulmuştur.

Avrasya Ekonomik Birliği, üye ülkeleri ile diğer ülkeler arasındaki ikili anlaşmalarda mal ticareti alanında STA'lar yapmıştır. EAEU bugüne kadar Vietnam, Singapur, Sırbistan ve İran ile STA imzalamıştır. Çin ile STA da imzalamış fakat şu anda tarife indirimi üzerinde anlaşmaya varılmamıştır. EAEU'nın en büyük pazarı olan Rusya ve Çin ikili ticaretini artırmayı ve 2024 yılına kadar iki katına çıkarmayı hedeflemektedir (Devonshire-Ellis, 2021). EAEU, STA yapmak için Mısır, İsrail ve Hindistan ile ortak araştırma çalışmaları yapmaktadır.

Moğolistan, 2015 yılında Avrasya Komisyonu ile resmi işbirliğine başlayarak bir işbirliği mutabakatı imzalamış ve EAEU Komisyonu ve Moğolistan Hükümeti arasında işbirliği çalışma grubu kurulmuştur. Moğolistan, EAEU ile STA kurmak için diğer üye ülkelerin makroekonomik ve ticari etkilerini araştırmıştır. 2016 yılında Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan çalışmanın sonucunda:

- ✓ Moğolistan ile EAEU arasında STA'nın kurulmasının, mal pazarını genişletme, ulusal üretimi geliştirme ve madencilik sektörü dışında diğer sektörlerde DYY'yi artırmak için uygun koşullar yaratacağı beklenmektedir. Ayrıca bu pazarda, Moğolistan ürünlerine yönelik talep artacağı sonuca varmıştır.
- ✓ EAEU ile STA kurulması durumunda Moğolistan'ın yerel serveti %6.5 artacaktır. Nedeni yerli üretimin gelişmesi düşük yurtiçi fiyatlardan ve gelir artma yoluyla halka daha çok fayda sağlandığı gösterilmiştir.
- ✓ Moğolistan EAEU ile STA kurması halinde GSYİH büyümesinin yüzde 1 artacağı tahmin edilmiştir. Bu, dünyada STA yapan ülkeler için ortalama bir rakamdır (Ministry Of Foreign Affairs Of Mongolian, 2018).

Moğolistan uluslararası ticareti ve ekonomik işbirliğinin iki komşu ülkeye aşırı bağımlılığını azaltmak için EAEU ile bir STA yapması gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MOĞOLİSTAN VE JAPONYA’NIN STA ÖNCESİ VE SONRASI DIŞ TİCARET DURUMUNUN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde iki ülkenin ticari gelişimi ve STA'nın Moğolistan dış ticareti üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Ayrıca Moğolistan'ın Dünya'da hangi üründe açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ve Moğolistan ile Japonya arasında yapılan STA öncesi ve sonrası ülkenin dış ticaretinde ürünlerin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksine sahip olup olmadığı bağlamında analiz edilecektir.

3.1 LİTERATÜR TARAMASI

Balassa ve Noland (1989), çalışmasında Japonya ve ABD'nin karşılaştırmalı üstünlüğü araştırmıştır. Bu çalışmada 1967-1983 yılları arası 57 temel ve 167 imalat sanayi malları verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucuna göre doğal kaynaklar konusunda Japonya dezavantajlı olduğu ve ABD avantajlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca iki ülkenin de yüksek teknoloji alanında ayrı endüstriyel ürün kategorilerinde karşılaştırmalı üstünlüğünün yüksek olduğu görülmüştür.

Altay ve Gürpınar (2008), Türkiye'nin mobilya sektörünün rekabet gücünü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ve rekabet gücü endekslerini kullanarak analiz etmiştir. Çalışmada 2001-2006 yılları arası mobilya sektörünün ithalat ve ihracat verilerini kullanarak açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi ve göreceli ihracat ve ithalat avantaj endekslerini hesaplayarak dış ticaretteki rekabet gücünü değerlendirmiştir.

N. Otgonsaikhan, M. Doljin ve Sup (2014), Moğolistan ve Güney Kore ile STA kurma fırsatlarını analiz etmiştir. Araştırma için Balassa'nın karşılaştırmalı üstünlük endeksi ve çekim modeli kullanılmıştır. Değişkenler olarak iki ülkenin GSYİH'sı talebi ve mesafesi alınmıştır. Araştırmanın sonucuna

göre Moğolistan'ın GSYİH'sının artması dış ticareti de arttırmaktadır. Ticaret ortağı ülkenin GSYİH'sı arttığında da Moğolistan'ın dış ticareti de arttığını tespit etmiştir. Ayrıca mesafenin ülkenin ticaret maliyetlerini arttırdığını ve ticaret hacimini olumsuz etkilediğini de tespit etmiştir. Eğer Moğolistan Güney Kore ile STA imzalarsa mesafenin olumsuz etkisi 4 kat azalacağını da ortaya koymuştur.

B. Tsengvjav ve B. Minkhul (2015), Moğolistan'ın dış ticaret yapısını çeşitlendirme fırsatları araştırmasında ürünleri tüketiciler için endüstriyel ürün ve üreticiler için endüstriyel ürün olarak iki gruba ayırarak ürünlerin karşılaştırmalı üstünlükler endeksini analiz etmiştir.¹¹ Analiz sonucunda ülke tüketici ürünleri açısından karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığını fakat üreticilere yönelik ürünler veya ara ürünler açısından karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu tespit etmiştir.

Nomin Enkhbold (2015), Moğolistan'ın ticaretine Kuzeydoğu Asya bölgesindeki ülkelerin etkisini araştırmıştır. Moğolistan'ın ticaretinin çekim modeli faktörlerinden etkilenip etkilenmediğini ampirik olarak açıklamak için çalışmada çekim modeli kullanılmıştır. Çalışmada 2001-2013 yıl arası verileri kullanmış değişkenler 12 ülkenin GSYİH, nüfus, ticaret ortakları arasındaki mesafeler ve ticaret maliyetleri alınmıştır. Çalışmanın sonucuna göre Moğolistan ve diğer ortak ülkelerin GSYİH'nin artışı Moğolistan'ın dış ticaretini arttırmakta ve Moğolistan'ın ticaret ortağı ülkelerle sınırı varsa Moğolistan'ın dış ticaretini olumlu etkilediğini ve değilse olumsuz etkilediğini ve Moğolistan ile ticaret yaptığı ülkeler arasındaki mesafe artarsa, Moğolistan'ın ticaret akışının azalttığını tespit etmiştir.

Kalaycı (2017), STA'ların Türkiye'nin dış ticaretine etkileri adlı çalışmasında Türkiye'nin STA'sı yapan ülkeler ile dış ticarete ülkenin karşılaştırmalı üstünlükler analizi yapılmış ve çalışmada 2012-2016 yıllar arası

¹¹ Ürün sınıflandırmaları ile ilgili bir çok çalışma bulunmaktadır. Gary Hufbauer ve Chilas ürünleri amacına göre tüketiciler için yani nihai ürün ve üreticiler için yani ara ürün olarak sınıflandırmıştır.

veriler kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre Türkiye'nin dış ticaretinde bazı ürünler üstünlüğe sahipken bazı ürünler ise dezavantaja sahip olduğu tespit edilmiştir. Örneğin canlı hayvanlar ve gıda maddeleri, çeşitli mamul eşyalar üstünlüğe sahipken hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar ve diğer başka mal grubun ürünleri de dezavantaja sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Baasandulam (2019) Moğolistan ve Çin'in ticaret rekabeti ve tamamlayıcılık üzerine bir analiz yapmıştır. Bu çalışmada Çin ile Moğolistan arasındaki ekonomik ve ticari işbirliğinin ve ticari tamamlayıcılığın mevcut durumunu analiz etmiştir. Analizde 2000-2017 yılları arası veriler kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre Çin ile Moğolistan ihracat ürünlerinde karşılaştırmalı avantajlara sahip olduğu ortaya koymuştur. Moğolistan'ın ihracatı, Çin'in ticaretiyle yüksek oranda bağlı ve iki ülke ticarete oldukça tamamlayıcı olduğu tespit edilmiştir.

Yavuz (2019) Türkiye ve Güney Kore STA'ların dış ticarete olan etkisini açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi ile analiz etmiştir. Bu çalışmada 2009-2017 yılları arası 99 ürün grubun verileri kullanılmış Türkiye ve Güney Kore'nin dünya ile yaptığı ticareti ayrıca iki ülke arasında yapılan dış ticarete de karşılaştırmalı üstünlükler analizleri yapılmıştır. Sonuca göre Türkiye'nin emek yoğun olduğu üretimlerinde ve mal ve mal ürün gruplarında daha avantajlı olduğu tespit edilmiştir.

Tumur, Heijman, Gurjav, Agipar, ve Heerink (2020) Moğolistan'ın hayvancılık sektörü ihracatını artırma seçenekleri adlı çalışmasında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü kullanarak et ve diğer seçilmiş hayvansal kökenli ürünlerin karşılaştırmalı üstünlüğünü araştırmıştır. Çalışmada 81 ürünün 9 yıllık verisi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre Moğolistan'ın et ihracat politikasının kısa vadede nispeten daha düşük işlem seviyeli ürünlere odaklanması gerektiğini ve uzun vadede ise farklılaştırılmış katma değerli ürünlere geçmesi gerektiğini ortaya koymuşlardır.

Bayarmaa Ganbaatar, Juan Huang, Chuanmin Shuai, Asad Nawaz ve Madad Ali (2021), Moğolistan ve Çin arasındaki ikili ticareti etkileyen faktörleri ticaret çekim modeli, temel bileşen analizi, birim kök testi, sınır testi ile 1996-2019 yılları arasında bir panel veri setinde katsayıların tahminini kullanarak analiz etmiştir. Değişkenler olarak ihracat, GSYİH, nüfus, coğrafi mesafe, kültürel mesafe, ticari anlaşmalar, tarifeler, Çin'in ticareti kolaylaştırma endeksi ve Moğolistan ve Çin ticaret maliyeti olmak üzere toplam 9 değişken dikkate alınmıştır. Araştırmanın sonucuna göre her iki ülkenin GSYİH katsayısı pozitif ve ihracat ile istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ve ticaretin kolaylaştırılması, her iki ülkenin ihracatı üzerinde önemli ölçüde olumlu etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Üstelik tarifeler değişkeni Moğolistan'ın ihracatını olumsuz etkilemiş olduğunu ve Moğolistan'ın GSYİH'sını arttırmak için bir STA yapılması gerektiğini önermiştir.

3.2 MOĞOLİSTAN VE JAPONYA ARASINDAKİ TİCARETİN GELİŞİMİ

1972'de iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Japonya, ülkemizin ekonomik bağımsızlığını kazanması, ülkemizin ekonomisinin canlanması ve serbest piyasa ekonomisine girmesi için sonuna kadar destekleyen tek ülkedir.

Sosyalist Moğolistan'da demokratik devrimine kadar dış ülkelerden sağlanan yardımlar ve ülkenin kalkınma projeleri sınırlı ve kısıtlama altındaydı. 3 Ocak 1977'de iki ülke arasında ekonomik işbirliği anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmadan sonra Japonya, Moğolistan'ın başkent Ulan Batur'da hibe olarak 17 milyon dolarlık 'Gobi' yün ve kaşmir fabrikasını kurmuştur. Bu fabrika 1981'de faaliyete geçirilmiştir.¹²

Japonya, 1989 yılına kadar Moğolistan'a teknik işbirliği ve hibe yardımlarını sınırlı tutmuştur. 1990'ların başında Moğolistan sosyalist sistemden

¹² <https://mn.wikipedia.org/wiki> sitesinden alınmıştır. Erişim tarihi: 26 Ocak 2022

piyasa ekonomisine geçmiştir. Bu dönemden sonra Japonya'nın Moğolistan'a yaptığı hibe ve yardımlar artmıştır. Japonya, Moğolistan'a ODA (Japan's Official Development Assistance) kredileri ve hibe yardımları sağlamaya başlamıştır. Japonya tarafından sağlanan ODA yardımları Moğolistan'ın mali durumunun iyileşmesine büyük ölçüde katkı sağlamıştır (Hayashi & Minato, 2021, s. 14).

Şubat 1990'da bakanlar kurulu başkanımız Japonya başbakanı ile görüşmesinde iki ülke arasındaki ticaret anlaşmasını imzalamıştır. Japonya, 1991 yılından bu yana Demiryolu Taşımacılığı Yenileme Projesi (I ve II), Ulan Batur'daki 4. Termik Santral Yenileme Projesi ve Baganuur ve Shivee-Ovoo Kömür Madeni Geliştirme gibi yatırımlarla Moğolistan'ın ulaşım, enerji ve madencilik sektörlerini finanse etmektedir. Dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkiler sosyal ve finansal olarak da güçlenmektedir.

2010 yılında Moğolistan ve Japonya, diplomatik hedefleri doğrultusunda stratejik ortaklık ilişkisi kurulmuştur.

Mart 2013'te Japonya Başbakanı Moğolistan ziyareti sırasında diplomatik ilişkileri üç alanda geliştirmeyi hedeflediğini dile getirmiştir (Lkhaajav, 2017).

- 1) Moğolistan-Japonya-ABD üç taraflı ilişkiyi başlatmak
- 2) Moğolistan-Japonya ekonomik ortaklığını orta ve uzun vadeli stratejik ortaklık olarak uygulamak
- 3) Eğitim ve kültür alanlarında çalışmak

Japonya Moğolistan'ın kalkınmasında her zaman desteklemiştir. Moğolistan da Japonya'nın zor günlerinde destek sağlamıştır. 2011 yılında yaşanan Fukushima krizi sırasında, Moğolistan hükümeti Miyagi ve Ivate illerine 1 milyon dolar ve kurtarma malzemeleri yardımında bulunmuş ve 300 asker göndermiştir.¹³ Moğolistan hükümeti'nin ekonomik ve mali zorlukları aşmak, ekonominin orta ve uzun vadede büyüme ve istikrarı sağlamak çerçevesinde,

¹³ ABC news, www.abc.net.au sitesinden alınmıştır. Erişim tarihi: 26 Ocak 2022

Aralık 2017'de Japonya, bütçe desteği şeklinde esnek Yen kredisi konusunda hükümetler arası bir mutabakat imzalanmıştır. Bunun yanı sıra Japonya aynı ay içerisinde Moğolistan'a 32 milyar yen transfer etmiştir.

Tablo 3. 1. Moğolistan-Japonya Dış Ticareti (Bin USD\$)

Yıl	İhracat	Değişim %	İthalat	Değişim %	Denge
1996	2210,9	-	52806,34	-	-50595,44
1997	26435,95	1095,7	34647,35	-34,4	-8211,4
1998	9091,3	-65,6	59202,46	70,9	-50111,16
1999	10884,36	19,7	114373,9	93,2	-103489,5
2000	8107,57	-25,5	73323,73	-35,9	-65216,16
2001	15790,35	94,8	55799,07	-23,9	-40008,72
2002 ¹⁴	-	-	-	-	-
2003	8509,33	-46,1	63416,36	13,7	-54907,03
2004	19781,3	132,5	74962,8	18,2	-55181,5
2005	5797,85	-70,7	75500,91	0,7	-69703,06
2006	7113,2	22,7	97596,6	29,3	-90483,4
2007	15088,5	112,1	140217,7	43,7	-125129,2
2008	27589	82,8	238526,7	70,1	-210937,7
2009	4564,2	-83,5	97053,5	-59,3	-92489,3
2010	2669,7	-41,5	196488	102,5	-193818,3
2011	10963,9	310,7	490225,7	149,5	-479261,8
2012	5602,6	-48,9	501618,2	2,3	-496015,6
2013	10534,3	88,0	444201,8	-11,4	-433667,5
2014	24451,2	132,1	367789,5	-17,2	-343338,3
2015	20315,3	-16,9	274641	-25,3	-254325,7
2016	14031,7	-30,9	330618,7	20,4	-316586,967
2017	14816,47	5,6	363150,7	9,8	-348334,223
2018	26468,5	78,6	561042,3	54,5	-534573,8
2019	15517	-41,4	585477,3	4,4	-569960,3
2020	9684,4	-37,6	406708,2	-30,5339	-397023,8

Kaynak: wits.worldbank.org

Tablo 3. 1'de Moğolistan-Japonya dış ticareti görülmektedir. Moğolistan 1996'dan bu yana hep cari açık vermiştir. İhracat konusunda 2011'den sonraki yıllarda artış sergilemektedir. Ama ithalatta ise 20 sene içerisinde sadece 8 yıl düşüş olmuştur. Moğolistan ithalatı genel olarak artış yönündedir. İthalat ne kadar

¹⁴ 2002 yılına ait veriler bulunamamıştır.

fazla olsa da ihrac edilen ürün çeşidi ve miktarının artacağı beklenmektedir. Moğolistan'ın Japonya'dan yaptığı ithalat, otomobil ve taşıt araçlarından oluşurken ihracat ise giyim, kumaş ve küçük boyutlu ürünlerden oluşmaktadır.

3.3 SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ MOĞOLİSTAN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Moğolistan'ın ilk ikili STA'sı 2016 yılında imzalanıp 2017 yılında yürürlüğe girmiştir. Anlaşmada Moğolistan'ın 97 ürün grubundan 5700 çeşit üründe, Japonya'nın 97 ürün grubundan 8000 çeşit üründe tarife indirimi uygulanmış ve bazı ürünlerde tarifeleri kaldırılmıştır. Bu anlaşmanın Moğolistan'ın dış ticareti üzerindeki etkisini görebilmek için STA önceki üç yılın ve sonraki yılların ihracat ve ithalat verileri incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca iki ülkenin ticaretinde en çok ihrac ve ithal edilen başlıca ürünlerin anlaşma sonrası incelenmiştir.

Tablo 3. 2. Moğolistan - Japonya Dış Ticareti (Bin USD\$)

	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2014	24451,2	367789,5	392240,7	-343338
2015	20315,3	274641	294956,3	-254326
2016	14031,7	330618,7	344650,4	-316587
2017	14816,5	363150,7	377967,2	-348334
2018	26468,5	561042,3	587510,8	-534574
2019	15517	585477,3	600994,3	-569960
2020	9684,4	406708,2	416392,6	-397024

Kaynak: NSO.mn

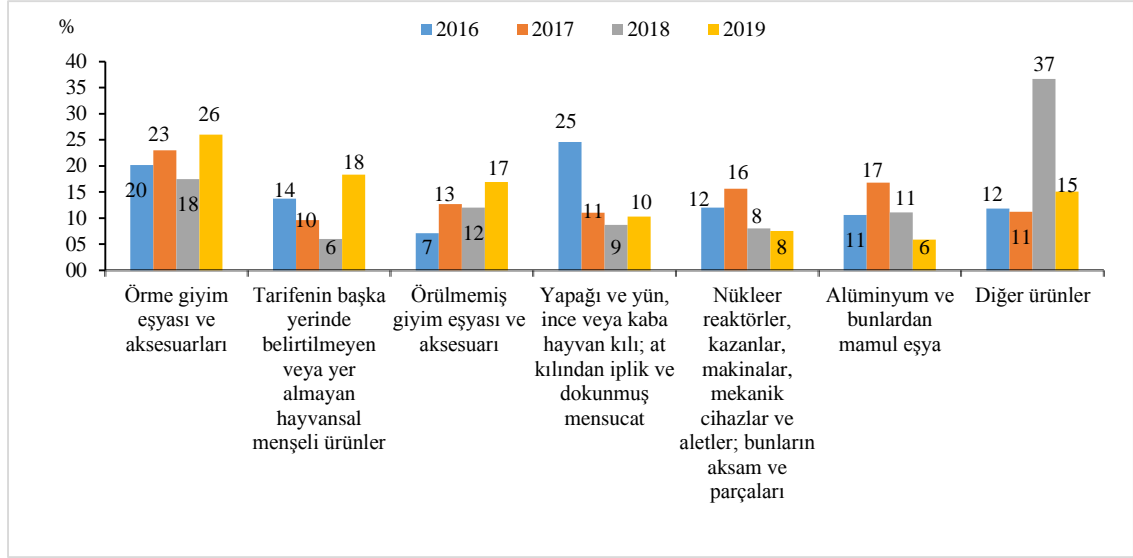
Moğolistan Japonya ile olan dış ticaretinde hep açık vermiştir. Ticaret hacimi 2015'ten beri artış yönündendir. Bu yıllar da ihracatın artmasıyla beraber ithalat da artmıştır. Ama dış ticaret dengesi her yıl açık vermiştir. STA dış ticarete olumlu etki gösterse de bu etkinin çok fazla olmadığı görülmektedir. Japonya'ya yapılan ihracat 2017'de önceki yıla göre yüzde 5 oranında artmış, 2018'de bir önceki yıla göre yüzde 78 artmıştır. Fakat 2019'de yüzde 41 düşüş göstermiştir. Ayrıca 2020 yılında yüzde 37 artmıştır. Japonya ile yapılan ihracat miktarı artış gösterse de bu artış çok fazla olmamış ve bazı yıllarda düşüş yaşanmıştır. Fakat

Japonya'nın Moğolistan'a yaptığı ihracat anlaşmanın yapıldığı (2016) yıldan sonra düşüş yaşanmamıştır. Yalnızca 2020 yılında pandemiden dolayı yüzde 30 azalmıştır.

Anlaşmadan önceki yılların verileri ve anlaşma sonrası verileri arasında büyük bir fark olmadığı görünmektedir. Ancak anlaşma sonrası toplam ticaret hacmi artmıştır. Fakat bu artışın büyük kısmı ithalattan kaynaklanmaktadır. STA sonrası iki ülke arası ticaretin artması özellikle Japonya'ya olan ihracatın artması ve bu artışın da toplam ticaret hacmini etkileyeceği beklentisi kısa vadede gerçekleşmemiştir. Anlaşmadan sonraki yıllarda Moğolistan'ın Japonya'ya olan ihracatı bazı yıllarda azalsa da ithalatında 2019 yılına kadar düşüş yaşanmamış ve 2020 yılında yüzde 30 düşmüştür. Bu düşüşe ise covid-19 salgını yol açmıştır. Salgından dolayı ülke sınırı devamlı olarak bir süre kapalı kalması nedeniyle ihracat ve ithalat mallarının ülkeye giriş ve çıkışının yavaşlanması ve maliyetin de artmasından dolayı ticarete genel olarak bir düşüş yaşanmıştır.

Ayrıca STA'nın Moğolistan ekonomisine beklendiği pozitif etkisi kısa vadede gerçekleşmemiştir. Fakat kısa vadede pozitif etki beklenmesi yanlış olabilir. Çünkü STA yeni üretilen ürün ve hizmeti pazarlamak için yeni piyasaya girme fırsatı sağlamakla beraber gelecekte yeni bir ürün üretme avantajı oluşturur. Dolayısıyla uzun vadede pozitif etkisi olacaktır.

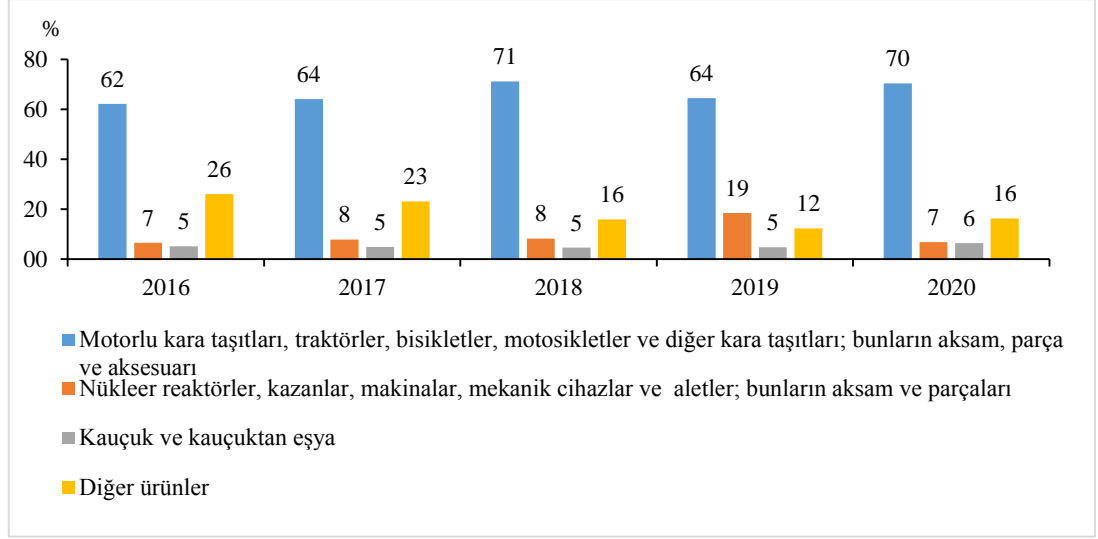
Grafik 3. 1. Moğolistan'dan Japonya'ya En Çok İhraç Edilen Ürünler (Toplam İhracatın Yüzdesi)

Kaynak: International Trade Centre, 2020

Grafik 3. 1'de Japonya'ya en çok ihraç edilen ürünler, toplam ihracattaki oranı ile gösterilmiştir. 2016 yılında Japonya'ya yapılan ihracatın yüzde 25'ini yün ve hayvan kılı oluştururken bu oran sonraki yıllarda yüzde 10'un altına düşmüştür. Örne giyim ve aksesuarları 2016 yılında toplam ihracatın yüzde 20'sini oluştururken 2019 yılında yüzde 26 artmıştır. Örülmemiş giyim ve aksesuar ise 2016 yılında toplam ihracatın yüzde 7'sini oluştururken 2019 yılında bu oran yüzde 17'ye yükselmiştir. Grafikte çoğu ürünlerin ihracatı 2016 yılından sonra daha az bir artış olduğu görülmektedir. 2017 yılında STA yürürlüğe girmesi ile birlikte bazı ürünlerin ihracatında artış yaşanmıştır.

**Grafik 3. 2. Moğolistan'ın Japonya'dan En Çok İthal Ettiği Ürünler
(Toplam İthalatın Yüzdesi)**

Kaynak: International Trade Centre, 2020

Japonya'dan ithal edilen ürünlerin çoğu otomobil arabalar, büyük inşaat araçları ve kamyonlardan, mekanik cihazlardan ve kauçuk eşyalardan oluşmaktadır. Grafik 3. 2'de görüldüğü gibi ithalatın büyük bir kısmını 87 fasıllı motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtlarından oluşmakta ve bunların içinde en çok ithal edilen 8703 pozisyonlu binek otomobillerdir. 2016'da bu ürünün ithalatı toplam ithalatın yüzde 62'sini (172bin dolar), 2020'de toplam ithalatın yüzde 70'ini (239bin dolar) oluşturmuştur. Japonya'nın Moğolistan'a ihracatı 1995 yılında 41 milyon dolarken 2020'de 340 milyon dolara yükselmiştir.

Moğolistan'ın ilk bölgesel ticaret anlaşması APTA ile yapılmıştır. Moğolistan 2020 yılında APTA'ya katılmıştır. Anlaşma ise 1 Ocak 2021'de yürürlüğe girmiştir. Moğolistan APTA'nın üye ülkeleri ile 10000'den fazla üründe %5-%100 arası tarife uygulanarak ticaret yapmaktadır. APTA anlaşmasının Moğolistan ekonomisine etkisi ve bununla ilgili beklentisi DYY ve yerel üretimin artması, üye ülkelerle olan ticaretin genişlemesi ve gelişmesidir. APTA'nın üye ülkeleri Moğolistan'ın toplam dış ticaretinin yaklaşık yüzde 70'ini, ihracatının yüzde 90'ını ve ithalatının yüzde 30'una yakın payını

oluşturmaktadır. Anlaşmanın yakın zamanda yürürlüğe girmiş olması nedeniyle etkileri ile ilgili şu an için değerlendirme yapmak mümkün değildir.

APTA üyesi olan Çin'e kömür, kaşmir, yün, deri ve bunlardan yapılan kıyafet ve diğer 2323 çeşit ürünün ticaretinde %5-%100 arası tarife indirim uygulanmaktadır. Güney Kore'ye ilaç, şifalı bitki, bazı inşaat malzemeleri, kömür, kaşmir ve diğer 2902 çeşit ürünün ticaretinde %10-%50 tarife indirim uygulanmaktadır. Hindistan'a yapılan ticaretin 2353 çeşit ürününde %10-%100 tarife indirim uygulanmaktadır. Laos ile yapılan ticarete 1081 çeşit üründe %10-%35 arası tarife indirim uygulanmaktadır. Bangladeş ile yapılan ticarete 608 çeşit üründe %10-%70 arası tarife indirim uygulanmaktadır. Sri Lanka'ya yapılan ticarete ise 568 çeşit üründe %5-%50 arası tarife indirim uygulanmaktadır.¹⁵

3.4 VERİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada Harmonize Mal Tanımı Ve Kodlama Sistemi (The Harmonized Commodity Description and Coding System) olarak bilinen dış ticaret sınıflandırma sistemi uygulanmıştır. HS kodu (GTİP-Gümrük Tarife İstatistik Pozisyon) bu sistemi Dünya Gümrük Örgütü tarafından geliştirilmiştir. Armonize sistemi 01-99 arasındaki sayılarla başlamaktadır. HS numaralandırması 6 haneden oluşmaktadır. Ürünün ilk 2, 4, ve 6'lı kodları her ülkede aynıdır. İlk 2 haneli kod fasıl, sonraki iki haneli kod yani 4 haneli kod pozisyon son olarak 6 haneli kod ise alt pozisyon olarak bilinmektedir.

Çalışmada kullanılan veriler Uluslararası Ticaret Merkezi'nin (ITC) istatistiki veri tabanı olan Trademap'tan alınmıştır. Çalışmada 2013-2020 yıllar arası veriler kullanılmıştır.

Söz konusu bu verilerle Moğolistan'ın yaptığı ticaretteki rekabet gücü analiz edilecektir. Bu analiz Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler

¹⁵ Ministry of Foreign Affairs of Mongolia sitesi, Asia-Pacific Trade Agreement sayfasından alınmıştır. Erişim tarihi: 04.09.2022

Endeksi (Revealed Comparative Advantages Index - RCA) ile yapılacaktır. Çalışmada ilk iki haneli kodlu fasıl verileri kullanılarak 01-97 arası tüm ürünler için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri hesaplanacaktır. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi bir ülkenin ve bir ürünün rekabet gücünü veya karşılaştırmalı üstünlüğü en iyi açıklayan endekslerden biridir.

3.4.1 AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER (RCA)

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük kavramının temelini ilk Liesner (1958) atmış ve sonradan Balassa (1965) bir ülkenin dış ticarete hangi mal grubunda daha güçlü veya zayıf olduğunu belirlemek için daha geniş hale getirerek geliştirmiştir. Bu RCA endeksi uluslararası ticarete en çok kullanılan endekslerden biri olup çalışmalarda da çok kullanılmaktadır. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük, bir ülkenin belirli bir ürünü uluslararası ticarete avantajlı veya dezavantajlı olduğunu hesaplamak için kullanılan bir endektir.

RCA endeksi, uluslararası ticarete ülkelerin dış ticarete hangi sektörde veya hangi mal grubunda uzmanlaştığını belirlemek için ölçme kriteri olarak kullanılmaktadır (Laursen, 1998) .

Liesner'in denklemi belirli bir ülkenin herhangi bir ürün ihracatının o ülkenin toplam ihracata oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Bu hesaplama;

$$RCA = X_{ij} / X_{nj}$$

Çalışmada kullanılacak olan Balassa'nın endeksi şu şekildedir;

$$RCA_{ij} = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{wj} / X_{wt})$$

Denklemden; RCA_{ij} , i ülkenin j malı için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksini ifade etmektedir.

X_{ij} : i ülkenin j malın ihracatı

X_{it} : i ülkenin toplam ihracatı

X_{wj} : dünyanın j malı ihracatı

X_{wt} : dünyanın toplam ihracatı

RCA > 1 çıktığı durumunda i ülkesi j malı için avantajlı ve karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ifade eder aynı zamanda RCA < 1 çıktığında ise i ülkesi j malı için dezavantajlı olduğu, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı sonucunu vermektedir (Balassa, 1965, s. 33). Üstelik Hinloopen ve Marrewijk (2001) Balassa indeksini 4 sınıfa bölerek daha detaylı bir şekilde açıklamıştır. Bunlar;

1. Sınıflandırma: $0 < \text{Balassa index} \leq 1$;
2. Sınıflandırma: $1 < \text{Balassa index} \leq 2$;
3. Sınıflandırma: $2 < \text{Balassa index} \leq 4$;
4. Sınıflandırma: $4 < \text{Balassa index}$

Bu durumda, 1. Sınıflandırmada endeksi sıfır ve bir arasında olması durumunda herhangi bir üstünlüğe sahip olmadığını, 2. Sınıflandırmada ise zayıf, 3. Sınıflandırmada orta ve 4. Sınıflandırmada güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ifade etmektedir.

3.5 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada Moğolistan'ın Japonya'ya en çok ihraç edilen 17 ürünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi ve STA yapılmadan önce ve sonrası yıllarına ait ürünlerin endeksine yer verilmiştir. Tüm ürünler için hesaplanmış açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi çalışmanın Ek-1 tablosunda yer almaktadır.

Tablo 3.3'de Moğolistan'ın Japonya'ya yaptığı ticarete en çok ihraç edilen 17 ürünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü, 2016-2020 yıllarına ait RCA endeksi verilmiştir. Moğolistan'ın 2016-2020 yıllar arasındaki ticarete açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ürünler 2, 5, 25, 26, 8 ve 51. fasıl ürünlerden oluşmaktadır. 2. fasıl ürün et ve yenilen sakatat, 2016 ve 2020 yıllarında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı ve RCA endeksinin 1'den küçük ve diğer yıllarda ise üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. 5. fasıl hayvansal menşeli ürünlerin RCA endeksi 1'den büyüktür. Bu fasıldaki ürünler 2016-2020 yıllar aralığında hep üstünlüğe sahipti ve bundan sonraki yıllarda da üstünlüğünün devam etmesi mümkündür. Çünkü Moğolistan

halkı hayvancılık ile ilgilenmektedir. Ülkenin toplam hayvan sayısı yaklaşık 67 milyon ve hayvancılıkla uğraşanan nüfus sayısı 300.000'den fazladır.¹⁶

Tablo 3. 3. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeks Değerleri (RCA)

Ürün kodu	Ürün Etiketleri	2016	2017	2018	2019	2020
02	Et ve yenilen sakatat	0,47	1,25	1,85	1,53	0,76
04	Süt ürünleri; kuş yumurtaları; doğal bal; hayvansal kökenli yenilebilir ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış...	0,01	0,05	0,02	0,00	0,00
05	Tarifinin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan hayvansal menşeli ürünler	3,87	2,85	3,44	2,60	3,81
08	Yenilebilir meyve ve kuruyemişler; turuncgillerin ve kavunlarınve karpuzların kabuğu	0,99	1,37	0,25	0,00	0,01
23	Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için	0,12	0,13	0,18	0,14	0,12
25	Tuz; kükürt; toprak ve taş; sıva malzemeleri, kireç ve çimento	4,98	5,67	11,04	11,13	6,89
26	Metal cevherler, cüruf ve kül	44	31,12	34,29	27,54	27,34
42	Deri eşya; saraciye eşyası ve eyer ve koşum takımları; seyahat eşyası, el çantaları ve benzeri mahfazalar; hayvan bağırsağından mamul eşya (ipek böceği guddesi hariç)	0,26	0,03	0,01	0,02	0,02
51	Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından iplik ve dokunmuş mensucat	68,69	62,40	68,43	72,73	83,05
57	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	0,42	0,37	0,38	0,18	0,10
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	0,41	0,45	0,44	0,52	0,51
62	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	0,03	0,04	0,07	0,07	0,10
63	Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; kullanılmış giyim eşyası ve dokumaya elverişli maddelerden kullanılmış eşya	0,04	0,07	0,04	0,05	0,05
64	Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksanı	0,03	0,03	0,03	0,02	0,02
65	Başlıklar ve aksanı	0,24	0,27	0,26	0,27	0,27
73	Demir veya çelikten eşyalar	0,04	0,01	0,01	0,01	0,00
76	Alüminyum ve bunlardan mamul eşya	0,04	0,06	0,07	0,09	0,09

Japonya'nın gıda uzmanları Moğolistan'ın gıda ürünleri üzerine araştırma yapmıştır. Japonya'ya ihraç edilen etlerin çoğu at etidir. Dana ve sığır eti fazla ihraç edilmemektedir. Çünkü ülkede sığır hastalığı olduğunu öne sürerek ve buna

¹⁶ Hayvan sayısı ve hayvancılık ile uğraşan nüfus sayısı nso.mn sitesinden alınmıştır. Erişim tarihi 03.26.2022

dayanarak, Japonya Sağlık Teftiş Kurumu ithalatını onaylamamıştır. Ancak Moğolistan et ihracatı için gereksinimleri tam olarak karşılayabilirse dana ve sığır eti ihraç etmek mümkün olacaktır. 8. fasıl yenilebilir meyve ve kuruyemişler; turunçgiller, kavun ve karpuzların kabuğu 2017’de RCA endeksinde 1.37 değerini elde etmiştir. Sonraki yıllarda ise bu değer düşmüştür. 25, 26 ve 51. fasıl tuz, kükürt, toprak ve taş, sıva malzemeleri, kireç ve çimento, metal cevherler, cüruf ve kül, yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı, at kılından iplik ve dokunmuş mensucat ürünlerin RCA endeksi 2016-2020 yılı aralığında 1’den büyük değer olarak üstünlük kazanmıştır. Ayrıca bu ürünlerin RCA endeksi gelecek yıllarda da değeri 1’den büyük olması mümkündür. Çünkü 1989 yılında Japonya’nın Moğolistan’dan ithal ettiği 51. fasıl yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı, at kılından iplik ve dokunmuş mensucat ürünleri içinde kaşmir yünü o dönemde Moğolistan ihracatının büyük kısmını oluşturmuştur.

57, 61, 62, 63, 64, 73 ve 76. fasıl ürünlerin RCA endeksi 1’den küçük çıkmıştır. Fakat bu ürünlerin RCA endeksi önümüzdeki yıllarda 1’e yükselmesi öngörülmektedir. Çünkü bu ürünlerin Japonya’ya ihraç miktarı her yıl artış göstermektedir. Japonya, Dünyadan en çok 27, 26, 29, 30, 39, 62, 84, 85, 87 ve 90. fasıl ürünleri ithal etmektedir. Bu ürünlerden Moğolistan’dan ithal edilen 29, 62, 84, 85, 87 ve 90. fasıl ürünlerdir. Ayrıca 26 ve 62. fasıl ürünlerin ihracatındaki artışın yükselmesi beklenmektedir. Bu endekste kullandığımız verilerin zaman aralığı kısıtlı ve ürünlerin ticari miktarlarının artması ileriki zamanlarda olumlu etki yaratacaktır.

Tablo 3. 4’te iki ülke arasında STA yapılmadan önce ve sonraki yılların ticarete Moğolistan’ın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip veya sahip olmayan ürünlerin RCA endeksi değerleri verilmiştir. 2013-2016 yılları arası anlaşma yapılmadan önceki yılların ortalaması ve 2017-2020 yılları arası anlaşma yapıldıktan sonraki yılların ortalaması esas alınmıştır.

Tablo 3. 4. Moğolistan - Japonya STA Yapılmadan Önce Ve Sonraki RCA

Ürün Kodu	Ürün Etiketi	2013-2016	2017-2020
02	Et ve yenilen sakatat	0,332	1,357
04	Süt ürünleri; kuş yumurtaları; doğal bal; hayvansal kökenli yenilebilir ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış...	0,002	0,016
05	Hayvansal menşeli ürünler	4,129	3,151
08	Yenilebilir meyve ve kuruyemişler; turuncgillerin ve kavunlarınve karpuzların kabuğu	0,426	0,371
10	Hububat	0,032	0,047
11	Products of the milling industry; malt; starches; inulin; wheat gluten	0,057	0,002
15	Hayvansal veya bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri; hazır yemeklik yağlar; hayvansal ve bitkisel mumlar	0,008	0,015
20	Sebze, meyve, sert kabuklu yemişler veya bitkilerin diğer kısımlarının müstahzarları	0,023	0,009
23	Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için	0,202	0,141
25	Tuz; kükürt; toprak ve taş; sıva malzemeleri, kireç ve çimento	5,781	8,912
26	Metal cevherler, cüruf ve kül	44,374	29,819
42	Deri eşya; saraciye eşyası ve eyer ve koşum takımları; seyahat eşyası, el çantaları ve benzeri mahfazalar; hayvan bağırsağından mamul eşya (ipek böceği guddesi hariç)	0,087	0,018
51	Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından iplik ve dokunmuş mensucat	72,605	70,605
57	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	0,412	0,261
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	0,392	0,480
62	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	0,014	0,070
63	Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; kullanılmış giyim eşyası ve dokumaya elverişli maddelerden kullanılmış eşya	0,056	0,052
64	Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı	0,025	0,024
65	Başlıklar ve aksamı	0,253	0,267
73	Demir veya çelikten eşyalar	0,026	0,009
76	Alüminyum ve bunlardan mamul eşya	0,053	0,075
84	Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler; bunların aksam ve parçaları	0,086	0,024
85	Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları; ses kaydetmeye ve kaydedilen sesi tekrar vermeye mahsus cihazlar	0,014	0,003
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça ve aksesuarı	0,034	0,020
90	Optik alet ve cihazlar, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, tıbbi veya cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	0,013	0,009
94	Mobilya; yatak takımları, şilteler, şilte destekleri, minderler ve benzeri pelüş mobilyalar;	0,030	0,021

Et ve yenilen sakatat ürünü anlaşmadan önceki yıllarda endeks değeri 1'den küçük iken anlaşmanın yürürlüğe girdiği yıldan itibaren endeks değeri artmaya başlamıştır. Endeks değeri 1'den büyük olan diğer ürünler 5. fasıl hayvansal menşeli ürünler, 25. fasıl tuz, kükürt, toprak ve taş, sıva malzemeleri, kireç ve çimento, metal cevherler, cüruf ve kül, 26 fasıllı yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı, at kılından iplik ve dokunmuş mensucat ürünlerdir. Ayrıca gelecek yıllarda bu ürünlere ek olarak 61, 84, 85, 87, 90. fasıl ve diğer ürünlerde endeks değerinin yüksek olması beklenmektedir.

Yaptığımız bu endekste zaman aralığının kısıtlı olması nedeniyle anlaşmanın etkisini net bir şekilde yansınamamaktadır. Sonraki yıllarda ise iki ülkenin ticaretinde genişleme olması, ihraç ve ithal edilen ürün miktarının artması ile beraber açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ürünlerde artacaktır. Japonya ile yapılan anlaşma Moğolistan'ın ilk serbest ticaret anlaşmasıdır. Bu nedenle anlaşmanın ticaretteki etkisi çok daha yavaş ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu anlaşma Moğolistan için önemli bir deneyim ve tecrübe kazandırmıştır.

Lovells (2017), Japonya ile yapılan STA kapsamında yatırımcıların korunmasının Moğolistan'da iş yapma riskini azaltacağı beklenmektedir. Ancak STA'yı etkili bir şekilde uygulamak ve istenen sonuçların elde edilmesi uzun zaman gerektirmektedir. Gelecekte yapılacak olan ticaret anlaşmalarının ekonomi üzerindeki etkisinin olumlu olması beklenmektedir. İki ülke arasında yapılan bu anlaşmanın ekonomi üzerindeki etkisinin fazla görülmemesine bazı sorunlar neden olmuş olabilir. Örneğin iki ülke arasındaki mesafe. Bu mesafe 3075 km'dir.¹⁷ N. Otgonsaikhan, M. Doljin ve Sup (2014) ve Nomin Enkhbold (2015) Moğolistan'ın ülkeler ile arasındaki mesafe artarsa, ticaret akışın azaldığını tespit etmiştir. Bunun yanı sıra gelenek farklılığı, yemek farklılığı ve insanların iki ülke hakkında bilgilerinin az olmasıdır. Japonya halkı Moğolistan halkı hakkında az bilgiye sahiptir. Japonya halkı genellikle deniz ürünleri daha

¹⁷ Japonya ile Moğolistan arası mesafe 3,075 kilometredir. Bu hava yolculuğu mesafesi 1.911 mile eşittir. <https://www.distancefromto.net/> sitesinden alınmıştır. Erişim tarihi 03.28.2022

çok kullanırken, Moğolistan halkı süt ürünleri ve et ürünleri daha çok kullanmaktadır.

Japonya'nın 2021 yılında ithal ettiği bazı ürünlerin önceki yıla göre; demir cevheri yüzde 85.1, alüminyum yüzde 73.2, bakır yüzde 62.8 ve kömür yüzde 54.8 artış göstermiştir. Bu ürünlerin çoğu Moğolistan'dan ithal edilmektedir. Örneğin alüminyum Japonya'ya ihrac edilmekte ancak RCA endeksi değeri düşüktür. Fakat sonraki yıllarda artması mümkündür. Çünkü Japonya'nın yaptığı toplam alüminyum ithalatı artmaktadır. Ayrıca Japonya ile yapılan STA'nın Moğolistan ekonomisi üzerinde etkisi kısa vadede olumlu olarak görülmüştür. Anlaşmanın üzerinden fazla zaman geçmemesine rağmen bu sürede iki ülke arasındaki ticaret hacmi ve ticarete konu olan ürünlerin çeşidi de artmıştır. Ayrıca anlaşmanın uzun vadede de olumlu etki göstereceği beklenmektedir. Ancak 2017 yılından beri Moğolistan ekonomisi üzerinde etkisi fazla görünmemesine Moğolistan politikasının zayıf olması, ülkenin denize kıyısı olmaması, alt yapının zayıf olması, gümrük işlemlerinin yavaş olması, anlaşma hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması ve anlaşmadan kısa bir süre sonra araya covid 19 salgınının girmesi neden olmuştur.

Moğolistan ileriki yıllarda başka ülkeler ile de STA imzalamayı hedeflemektedir. Moğolistan'ın yakın zamanda STA imzalaması muhtemel ülkeler ile anlaşma yaparsa anlaşmanın ekonomi üzerindeki etkisi Japonya ile yapılan anlaşmaya göre daha kısa sürede ortaya çıkması mümkündür.

Nomin Enkhbold (2015), çalışmasında Kuzeydoğu Asya bölgesindeki ülkelerin Moğolistan'ın ticaretine etkisini araştırmıştır. Bu çalışmaya göre bölgedeki ülkelerin GSYİH artışı Moğolistan'ın dış ticaretini etkilemekle beraber bu ülkeler ile sınır varsa olumlu ve sınır yoksa olumsuz etkilendiği sonucu elde edilmiştir. Kuzeydoğu Asya bölgesinde Japonya, Çin, Güney Kore ve Kuzey Kore bulunmaktadır. Dolayısıyla Bayarmaa Ganbaatar, Juan Huang, Chuanmin Shuai, Asad Nawaz ve Madad Ali'nin (2021), çalışmalarının sonucuna göre Moğolistan ve Çin'in GSYİH katsayısı pozitif ve iki ülkenin ihracatı üzerinde

önemli ölçüde olumlu etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca iki ülkenin arasında STA'sı yapılması gerektiğini öne sürmüştür.

Moğolistan eğer Çin ile STA yaparsa ekonomi üzerindeki etkisi Japonya'ya göre daha hızlı ve kısa sürede ortaya çıkması mümkündür. Moğolistan ile Çin arasında 3 bölgede ortak sınır geçişi bulunmaktadır. Bu da maliyetlerin düşük olmasına neden olmaktadır. Moğolistan ihracatının yüzde 75'i, ithalatının yüzde 45.5 Çin ile yapılmaktadır. Çin, Moğolistan'ın büyük bir ticaret ortağıdır. Moğolistan Çin'e ihraç ettiği mineral, cevherler, yün ince veya kalın hayvan kılı, tuz kükürt, bakır, et ürünleri, ham postlar ve derilerin ihracatını artırabilir ve daha fazla ürün ihraç edebilir ve ekonomi üzerinde olumlu etki yaratabilir. Bu, Baasandulam (2019) çalışmasında Moğolistan, iki ülkenin ihracat ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ve Moğolistan'ı Çin'in ticaretiyle yüksek oranda bağlı ve iki ülke ticarete oldukça tamamlayıcı olduğu tespit edilmiştir.

Moğolistan eğer Güney Kore ile STA yaparsa ekonomi üzerinde pozitif etkiler yaratacağını N. Otgonsaikhan, M. Doljin ve Sup (2014) çalışmasında ortaya koymuştur. İki ülkenin ticaretinin artması ekonomi üzerinde olumlu etki göstermektedir. Fakat Nomin Enkhbold (2015) çalışmasının sonucuna göre, mesafe uzun olursa ve ortak sınır yok ise dış ticaretin ekonomiye olumsuz etki yarattığını N. Otgonsaikhan, M. Doljin ve Sup (2014) çalışmasında da doğrulamıştır. Ayrıca eğer Moğolistan Güney Kore ile STA imzalarsa mesafenin olumsuz etkisi 4 kat azalacağını da ifade etmiştir.

SONUÇ

Dış ticaret dünyadaki tüm ülkelerin gayri safi yurtiçi hasılasının büyük bir kısmını oluşturur. Sanayileşme, küreselleşme, çok uluslu şirketler ve dış kaynak kullanımı, uluslararası ticaret sistemi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dünyadaki bir çok ülkenin ekonomik büyümesi dış ticaretine bağlıdır.

1920-1960 yıllar arasında Moğolistan'ın dış ticareti Sovyetler Birliği'ne bağlıydı. 1960-1990 yıllar arası ise ülkenin dış ticareti Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi ile sınırlıydı. Bu dönemde ülkenin dış ticaretinin yüzde 90'ını Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi ülkeleri oluştururken bunun yüzde 79'unu Rusya Federasyonu oluşturmuştur. Kalan yüzde 10'unu Çin, Japonya, İsviçre, Avusturya, İngiltere ve İtalya oluşturmuştur. 1991 yılında Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi dağıldıktan sonra ülkemizin bu konseyin üye ülkeleri ile yapılan dış ticaretimiz yüzde 90'dan yüzde 57'ye düşmüş ve ülkemiz diğer ülkeler ile ticaret ortaklığı kurmuştur. Bu değişimden sonra Moğolistan rekabetçi piyasaya girmesi ile ülkenin dış ticaretini geliştirmek ve genişletmek bunun yanı sıra dış piyasaya girmek amacıyla DTÖ'ye 1997 yılında katılmıştır. Böylece Moğolistan dünya piyasasına kolaylıkla ulaşması ve diğer ülkeler ile ticaret anlaşmaları yapmasına yönelik imkan elde etmiştir.

1990'lı yıllardan sonra 2000'li yıllardan başlayıp ülke ekonomisinin ana sektörü madencilik ve hayvancılık olmuştur. Moğolistan doğal kaynaklar açısından zengin olduğu nedeniyle ülkenin toplam ihracatının yaklaşık yüzde 90'ı maden ürünlerinden oluşmaktadır. Ülkenin ekonomisi madencilik, tarım ve hayvancılık sektörüne bağlıdır. Günümüzdeki Moğolistan'ın ticaret ortaklığında yer alan önemli ülkeler Kanada, Çin, İngiltere, Rusya Federasyonu, Almanya, İtalya, Japonya, Güney Kore ve ABD'dir.

İkili ve çok taraflı anlaşmalar 19. yüzyılda Avrupa ülkeleri, İngiltere İsviçre, İtalya ve Hollanda da kullanılmaya başlamıştır. Avrupa 1870'lerden itibaren, İngiltere ise 1820-1880 yıllar arası serbest ticaret politikasını kullanmaya başlamıştır. STA açık piyasada, ticaret engeli olmaksızın, ithalat ve ihracat kotalarında kısıtlama olmaksızın birbirleriyle ticaret yapabilmektir.

Serbest ticaret anlaşması, iki ülke arasındaki tarifeleri, kotaları, özel ücretleri, vergileri ve işletmeler arasındaki ticaret engellerini kaldırmayı kabul eden bir anlaşmadır. STA'sı yapan ülkelerin hiçbiri egemen değildir. Bu nedenle ülkeler ürünlerini uluslararası piyasada satmakta ve miktar kısıtlaması veya tarife olmaksızın satın almakta serbesttir. Serbest ticaret anlaşmasının amacı, her iki ülkenin ya da bölgenin daha hızlı ve daha verimli iş yapmalarında, ekonomilerini canlandırmada katkı sağlamaktır. 1990'lı yıllardan itibaren BTA'nın sayısı artmıştır ve anlaşmaların içerikleri de değişmeye başlamıştır. Günümüzdeki anlaşmaların içerikleri eski anlaşmalarda yer almayan konuları içermekle daha kapsamlı hale gelmiştir. Bu anlaşmalara derin ticaret anlaşması denmektedir. Bu anlaşmalar önümüzdeki yıllarda daha da kapsamlı olması mümkündür. Çünkü bugünkü anlaşmalarda bazı konuları içermediği ve eksik olduğu tartışılmaktadır.

Ticaret anlaşmaları, dış ticaret politikasının önemli bir aracıdır. BTA gelişmiş ülkelerde daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak çoğu gelişmekte olan ülkelerde ise daha az kullanılmaktadır. Bunlardan biri Moğolistan'dır. BTA olmamasının nedeni kısmen Moğolistan'ın dış ticaret politikasının eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Moğolistan'ın Rusya, Çin, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada ile serbest ticaret anlaşmalarının yapma olasılığı üzerine 2012 yılından bu yana araştırma çalışmaları yürütülmektedir. Güney Kore, Çin ve Rusya ile anlaşma yapma olasılığı en kısa süre gerçekleşmesi beklenmekteydi. Fakat Rusya Federasyonu ile STA yapma süreci günümüzdeki Rusya ve Ukrayna savaşından dolayı askıya alınmış durumundadır. Ayrıca Moğolistan Rusya'dan yakıt ve gıda ürünleri ithal etmekte ve mineral, hayvan ve et ürünleri ihraç etmektedir. Moğolistan ithalatının büyük kısmı Rusya'dan sağlanmaktadır. Rusya ve Ukrayna savaşı bir çok ülkenin ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Moğolistan uluslararası sorunlarda ve çatışmalarda tarafsız davranmaya özen göstermektedir. Ayrıca Moğolistan, Güney Kore ile STA kurarsa ticaretin %2.3 oranında artacağını N. Otgonsaikhan, M. Doljin & Sup (2014) çalışmalarında açıklamıştır. Çin ile STA anlaşması kurarsa iki ülke arasındaki ticaret iki katına

çıkması beklenebilir. Bunun nedeni iki ülke arasındaki mesafe az, kültür yakın ve Çin ülkenin ihracat ve ithalatın büyük bir kısmını oluşturmaktadır. dolayısıyla bu çalışmaların sonucunda ilk olarak Japonya ile 2016 yılında STA'sı imzalanmış ve 2017 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma iki ülke arasındaki dış ticaretin gelişmesini ve ticaretin tercihli koşullarla yürütmesini sağlamıştır.

Moğolistan ve Japonya STA'sı yapılması üzerinden fazla bir zaman geçmemesine bağlı olarak anlaşmanın etkisi henüz tam olarak ortaya çıkmamıştır. Bunun başlıca nedeni ise Covid-19 salgınının dış ticarete yarattığı olumsuz etkiler olmaktadır. Anlaşmanın yapılması üzerinden 5 sene geçse de iki ülkenin ekonomisi üzerindeki etkileri beklendiği gibi gerçekleşmemiştir. Ayrıca iki ülke arasındaki ticaret hacminde az miktarda artış görünse de son yıllarda düşüş yaşanmıştır. Yaptığımız RCA endeksinde çok az ürünün değeri 1'den büyüktür. Anlaşmadan önceki endeks değeri 1'den küçük olup anlaşmadan sonra değeri 1'den büyük olan ürünlerde bulunmaktadır. Bu, anlaşmanın az da olsa olumlu etki göstermeye başladığı anlamına gelmektedir. Anlaşma yapıldıktan sonra ticarete düşüş olmamış ve ticareti olumsuz şekilde etkilememiştir. İleriki zamanlara anlaşmanın ekonomi üzerine olumlu etkisi net bir şekilde görülebilmekte ve dolayısıyla üstünlüğe sahip ürünlerin sayısının artması beklenmektedir.

Bir ülke ticaret anlaşması yaparken tacirlerin, işletmecilerin ve yetkililerin anlaşma hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Moğolistan açısından bakılırsa bazı işletmeciler ve yöneticiler anlaşma hakkında bilgiye sahip olup olmadıkları tartışılmaktadır. Japon araştırmacılar Moğolistan'daki küçük ve orta ölçekli işletmecileri BTA hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmiştir. Araştırmacılar bu sorunu gidermek için dış ticaret danışmanlarına tanıtım seminerleri, eğitimler ve etkinlikler düzenlemek önerisinde bulunmuştur. Japon işletmeciler, tacirler ve yetkililer ticari ilişkiler konusunda daha tecrübelidirler. Dolayısıyla işletmecilerimizin bu bilgi ve tecrübelerden faydalanarak yönetim ve uluslararası ticaret ilişkilerinde de gelişme sağlayabilmektedir.

BTA iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri genişletmek ve geliştirmek için en iyi araçlardan biridir. Fakat bunun için sadece işletmeciler ve tacirler değil aynı zamanda Moğolistan Hükümeti'nin ve Ticaret geliştirme organizasyonunun destekleyici olması gerekmektedir.

Tezin analiz bölümünde Moğolistan'ın Japonya ile yapılan ticaretinde, ihracatı yapılan ürünlerin avantaj ve üstünlüğe sahip olup olmadığı RCA endeksi ile hesaplanmıştır. Bu endekste 5 yıllık veri kullanılmıştır. 2016-2020 yılların endeksi ve anlaşmadan önceki üç yılın ve sonraki üç yılın ortalaması alınarak RCA endeksi hesaplanmıştır. Buna göre olarak Moğolistan'ın Japonya'ya ihraç ettiği ürünlerin bazılarında üstünlüğe sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Bunlar; et ve yenilen sakatat, tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan hayvansal menşeli ürünler, yenilebilir meyve ve kuruyemişler; turunçgillerin, kavunların ve karpuzların kabuğu, tuz, kükürt, toprak ve taş, sıva malzemeleri, kireç ve imento, metal cevherler, cüruf ve kül, yapağı ve yn, ince veya kaba hayvan kılı, at kılından iplik ve dokunmuş mensucattır. Anlaşmanın yapılmasından önce avantaja sahip olmayıp anlaşmadan sonra avantaja sahip olan ürünler ise et ürünleridir. İleriki yıllarda makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar ve parçaları, alüminyum ve bunlardan mamul eşya, demir veya çelikten eşyalar üstünlüğe sahip olması beklenebilir. Çünkü son yıllarda bu ürünlerin ticaret miktarı artmış ve anlaşmanın etkisi olumlu yönde olmuştur. Bu nedenle ileriki yıllarda söz konusu etkinin boyutu daha da artacağı beklenmektedir. Çalışmamızda zaman aralığı kısıtlı olup ve gelecekteki daha geniş bir zamanda daha fazla ürünün dış ticaretteki üstünlüğünün artması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Abaz, Ö. (2021). *Türkiye'de İller Arası Ticareti Çekim Modeli Çerçevesinde Analizi; Kastamonu Örneği*. Kastamonu: Kstamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Abe, K. (2007). Assessing the Economic Impacts of Free Trade Agreements: A Computable Equilibrium Model Approach. *Research Institute of Economy, Trade and Industry*, 2. doi:10.1142/9789814271394_0005
- Acar, M. (2010). Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler ve Refah. *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(53), 4. <http://turkoloji.yesevi.edu.tr/> adresinden alındı
- Acharya , R. (2017). Regional trade agreements: recent developments. 1-18.
- ADB. (2018, September 26). *Mongolia's Economic Recovery Continues on Strong Growth — ADB*. Mayıs 05, 2021 tarihinde Asian Development Bank: <https://www.adb.org/news/mongolias-economic-recovery-continues-strong-growth-adb> adresinden alındı
- Adiya, N. (2020). Монгол-Оросын Улс Төрийн Харилцаа: Монголын Эдийн Засаг ба Төмөр Змын Хөгжилд Нөлөөлөх нь. *Олон Улс Судлал*, 1(110), 34. doi:10.5564/10.5564/jis.v1i110.1340
- Alan, A. (2017, 04 05). *İhracat İthalat Bilgi Platformu*. Mart 21, 2021 tarihinde www.ihracat.co: <https://www.ihracat.co/2017/04/ikili-ticaret-serbest-ticaret.html> adresinden alındı
- Altay, B., & Gürpınar, K. (2008). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Ve Bazı Rekabet Gücü Endekslerđ: Türk Mobdlya Sektörü Üzerdne Bđr Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, i.i.B.F. Dergisi*, 262-268.
- Asian Development Bank. (2020). *Mongolia: Developing the Economic Cooperation Zone Project*. ADB. Ağustos 01, 2021 tarihinde alındı
- Aslan, N., & Terzi, N. (2006). Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) Teorisi Ve Teorinin Değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 2-3.
- Ataseven, R. (2019). *Avrupa Birliği 'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmaları Ve Türkiye'ye Etkileri*. Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, Uluslararası Ticaret, Sakarya.
- Atik, H. (2006). Tercihlerde Benzerlik Teorisi: Türkiye ve Bazı Komşu Ülkelerin Dış Ticareti Üzerine Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(2), 34-35. <https://www.acarindex.com> adresinden alındı
- Ayran Cihan, K., & Sandalcılar, A. (2021). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türk Dış Ticaretine Etkileri. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*(33), 37-52.
- B. Serjav. (2017). Монгол, Японы Дипломат Харилцаа: Гүнзгийрэл Чиг Хандалага. *Олон Улс Судлал*, 1(107), 9-10.
- B., Т., & В., М. (2015). *Монгол Улсын Гадаад Худалдааны Бүтцийг Төрөлжүүлэх Боломжууд*. МОНГОЛ Банк.
- Baasandulam, M. (2019). Analysis And Research On China Mongolian Trade Competition And Complementarity. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, 21-25.

- Balassa, B. (1965). Trade Liberalisation and “Revealed” Comparative Advantage. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 33, 99-123.
- Balassa, B. (1991). Economic Integration. J. Eatwell, M. Milgate, & P. Newman içinde, *The World of Economics* (1 b., s. 176-177). Palgrave Macmillan, London. doi:10.1007/978-1-349-21315-3
- Balassa, B. (1994). The Theory of Economic Integration: An Introduction. B. Nelsen, & A. Stubb (Dü) içinde, *The European Union* (s. 125-126). Palgrave, London. doi:10.1007/978-1-349-23984-9
- Balassa, B., & Noland, M. (1989). Revealed Comaparative Advantages in Japan and United States. *Journal of International Economic Integration*, 4(2), 8-22.
- Balıkçioğlu, N. (2019). Türkiye'nin Dış Ticaret Hacminin Çekim Modeli İle Tahmini. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 769-786.
- Bank Of Mongolia. (2020). *Валютын Ханин*. Улаанбаатар: МОНГОЛ УЛСЫН ТӨВ Банк. <https://www.mongolbank.mn/> adresinden alındı
- Barda, S., & Alkin, E. (1978). *Dış Ticaret Teorisi* (1 b.). İstanbul: Mentesh Matbaası.
- Bayraktutan, Y. (2003). Bilgi Ve Uluslararası Ticaret Teoriler. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 177.
- Brenton, P. (2011). *Preferential Rules of Origin*. 10 ocak 2021 Tarihinde: <https://pdfs.semanticscholar.org/240e/a6c14213feb0122c1fdb2dc8119055d26e7d.pdf> adresinden alındı
- Çelgin, A., Gökçü, M., & Özel, Ö. (2019). *İhracat ve İthalatta Gelir ve Göreli Fiyat Etkilerinin Ayrıştırılması*. Ekonomi Notları. <https://www.tcmb.gov.tr> adresinden alındı
- Çınar, S. (2015). Doğal Kaynaklar Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 37(3). doi:10.14780/iibd.20480
- Coulombe, S. (2003). International Trade, İnterprovincial Trade And Canadian Provincial Growth. *Industry Canada Research Publications Program*, 2-22.
- D, Ganochir; B., Tsenguunjav; D, Tsenddorj; B., Munkhbayar. (2017). *Монгол Улсын Эдийн Засгийн Мөчлөг, Түүнд Нөлөөлөгч Хүчин Зүйлс*. МОНГОЛ Банк. <https://www.mongolbank.mn/> adresinden alındı
- Deviren, N. V. (2004, 09). Yeni Dış Ticaret Teorileri. *Mevzuat Dergisi*(81). <https://www.mevzuatdergisi.com/> adresinden alındı
- Devonshire-Ellis, C. (2021, Haziran 28). *Russia Briefing*. Ekim 16, 2021 tarihinde Russia Briefing: <https://www.russia-briefing.com/news/eurasian-economic-union-plans-for-more-free-trade-agreements.html/> adresinden alındı
- Doğan, A., & Uzun, A. (2014). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkiler. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 327-328.
- Doğan, B., & Tunç, Ş. (2016). Türkiye'nin Orta Asya Ülkeleri İle Ticaretinin Panel Çekim Modeli İle Analizi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 140-152.

- Dura, C. (2000). Yeni Dış Ticaret Teorileri : Genel Bir Bakış. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(16), 6-7.
- Embassy of Japan . (2018). *Япон улсаас Монгол улсад үзүүлсэн Хөгжлийн албан ёсны тусламж (ХАЭТ)*. Haziran 14, 2021 tarihinde Япон Улсын Элчин Сайдын Яам: https://www.mn.emb-japan.go.jp/itpr_mn/econcoop_odaguideline.html adresinden alındı
- Enkhbold, N. (2015). *Mongolia's pattern of Trade with Northeast Asian countries: The Gravity Model Approach*. Graduate School of Public Administration . Graduate School of Public Administration Seoul National University.
- Ergönül, Ş. (2010, 09 28). Serbest Ticaret Anlaşması Neye Yarar. *Dünya gazetesi*.
- Eric J. , P., & Marie M., S. (2011). Regional İntegration And Trade: A Panel Cointegration Approach to Estimating The Gravity Model. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 20(1), 53-65. doi:doi.org/10.1080/09638199.2011.538184
- Ertürk, E. (2001). *Uluslararası İktisat; Teori-Politika İktisadi Birleşmeler-Parasal İlişkiler* (2 b.). Bursa: Alfa Aktüel Kitabevi.
- ESCAP. (2020, Kasım). *APTA*. Ağustos 30, 2021 tarihinde Economic and Social Commission for Asia and the Pacific: https://www.unescap.org/sites/default/files/Brochure-of-the-APTA_Nov-2020.pdf adresinden alındı
- European Union. (2018). Guidance on Non-Preferential Rules of Origin. *European Union*.
- Facchini, G., Willmann, G., & Silva, P. (2013). The customs union issue: Why do we observe so few of them? *Journal of International Economics*, 90(1), 136. doi:10.1016/j.jinteco.2012.09.004
- Freund, C., & Ornelas, E. (2010). Regional Trade Agreements. *Annual Review of Economics*, 2, 140-141. doi:10.1146/annurev.economics.102308.124455
- Gallo, J. (2014). *Free Trade Agreements: Selected Analyses From NAFTA to the Trans-Pacific Partnership*. New York: Nova Science Publishers. <http://www.novapublishers.com> adresinden alındı
- Ganbaatar, B., Huang, J., Shuai, C., Nawaz, A., & Ali, M. (2021). Empirical Analysis of Factors Affecting the Bilateral Trade between Mongolia and China. *Sustainability*, 13(7), 2-17. doi:10.3390/su13074051
- Gomez Herrera, E. (2012). Comparing Alternative Methods to Estimate Gravity Models of Bilateral Trade. *Empirical Economics*, 44(3), 8-13. doi:10.1007/s00181-012-0576-2
- Gülerdinamik. (2010). *DIGITAL CUSTOMS SERVICES*. 09 ocak 2021 tarihinde: <http://www.gulerdinamik.com.tr/index.php/component/content/article/93-duyuru.html> adresinden alındı
- Gülsün İşseveroğlu, Ümit Gücenme Gençoğlu. (2018). Araştırma Geliştirme (Ar-Ge) Giderlerinin Faaliyet Sonuçlarına Ve Piyasa Değerine Etkisi: Panel Veri Analizi İle Borsa İstanbul Uygulaması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(3), 882.
- Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması. (2021). *tr.wikipedia.org*. 13 Ocak 2021 Tarihinde: <https://tr.wikipedia.org/wiki/> adresinden alındı

- Gürlelel, C., & Alkin, K. (2010). Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları'na Türkiye'nin de Dahil Edilmesi. *İstanbul Ticaret Odası Yayınları*, 18, 14-15.
- H. Bergstrand, J., & L. Baier, S. (2002). Economic Determinants Of Free Trade Agreements. *Journal of International Economics*, 64(2004), 30-62. doi:10.1016/S0022-1996(03)00079-5
- Hartmann, M., & Frohberg, K. (1997). *Comparing Measures Of Competitiveness*. Discussion paper // Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe, NO. 2. Germany: IAMO.
- Hayashi, K., & Minato, K. (2021). *Evaluation of Japan's ODA to Mongolia*. Foundation for Advanced Studies on International Development. Ocak 28, 2022 tarihinde alındı
- Hekim, D. (2020). Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (BTA)'nın Gelişimi Ve Derin Ticaret Anlaşmaları: Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) Açısından Bir Analiz. *TESAM Akademi Dergisi*, 7(1), 45-48.
- Hekim, D. (2020, Mart). Bölgesel Ticaret Anlaşmaları: Çok Taraflı Ticaret Sistemine Bir Tehdit Mi? Tamamlayıcı Mı? T. Seçkin (Dü.) içinde, *Fen Bilimleri ve Matematik Alanında Akademik Çalışmalar* (1 b., s. 385-386). Gece Kitaplığı.
- Helble, M., Hill, H., & Magee, D. (2020). *Mongolia's Economic Prospects Resource-Rich And Landlocked Between Two Giants*. Mandaluyong: Asian Development Bank. <https://www.adb.org/> adresinden alındı
- Hiç Gencer, A., & Öngel, V. (2011). Serbest Ticaret Bölgesi Çerçevesinde Türkiye ile Suriye, Ürdün Ve Lübnan Arasındaki Potansiyel Dış Ticaret Hacminin Uluslararası Çekim Modeli Yoluyla Tahmini. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 73-74.
- Ho, Catherine S. F. (2013). *Evaluating the Determinants of International Trade Competitiveness of Emerging ASEAN5 4 Countries*. China. doi:<https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2202716>
- Hofmann, C., Osnago, A., & Ruta, M. (2019). The Content of Preferential Trade Agreements. *World Trade Review*. doi:10.1017/S1474745618000071
- Honorary Consulate of Mongolia in Fukuoka. (2021). *Хоёр орны харилцаа*. Haziran 14, 2021 tarihinde Honorary Consulate of Mongolia in Fukuoka: <http://www.mongolia-fukuoka.org/mn/relationship> adresinden alındı
- Hua Gu, Z., & Shen, Y. (2014). Political And Economic Determinants Of Free Trade Agreements In The Presence Of Foreign Lobbying. *Journal of Chinese Economic and Foreign Trade Studies*, 7(2), 122. doi:10.1108/JCEFTS-09-2014-0016
- Hur, J. (2012). Do Free Trade Agreements Increase Economic Growth of the Member Countries? *World Development*, 4-5.
- İmer, H., & Utkulu, U. (2009). Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Avrupa Birliği Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü Karşısındaki Rekabet Gücünün Alt Sektörler Düzeyinde Ölçülmesi. *Rekabet Dergisi*(36), 31.
- IMF. (2017, December 21). *IMF STAFF COUNTRY REPORTS*. Mayıs 05, 2021 tarihinde International Monetary Fund: <https://www.imf.org/> adresinden alındı

- IMF. (2019, January 31). *Discussion on the Sixth Evaluation of the IMF's Extended Fund Facility in Mongolia*. Mayıs 06, 2021 tarihinde International Monetary Fund: <https://www.imf.org/> adresinden alındı
- International Trade Centre. (2020). *Bilateral trade between Mongolia and China*. May 06, 2021 tarihinde International Trade Centre: <https://www.trademap.org/> adresinden alındı
- İTKİB. (2020). *DTÖ Anlaşmaları*. İstanbul Tekstil Ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği: <https://www.itkib.org.tr/tr/default.html> adresinden alındı
- İyibozkurt, E. (2001). *Uluslararası İktisat Teori Politika Uygulama* (4 b.). Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Kalaycı, C. (2017). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi Uygulaması. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(2), 134-135.
- Karaca, N. (2003). GATT'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne. *Maliye dergisi*(144), 85. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/gatt.pdf> adresinden alındı
- Kartal, Z., & Acaroğlu, H. (2017). Küresel Ekonomi Ve Türkiye: Küresel Ekonomiye Entegrasyon Süreçlerinde Küreselleşmenin Derecesi, Niteliği Ve Büyümeye Etkisinin Ölçülmesi, 1961-2013. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(26), 155. doi:10.5505/pausbed.2017.32448
- Kemer, O. B. (2005). *Dış Ticaret Teknikleri Teori Uygulama* (1 b.). Bursa: Alfa Aktüel.
- Kibritçiöğlü, A., & Kibritçiöğlü, B. (2004). *Türkiye'de Uzun-Dönem Reel Döviz Kuru Dengesizliği, 1987-2003*. Ankara: Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Koçtürk, O., & Kocaefe, A. (2014). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türk Dış Ticareti Üzerine Etkileri. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 20(2), 66-67.
- Krugman, P., Obstfeld, M., & Melitz, M. (2015). *International Economics: Theory And Policy* (10 b.). USA: Pearson Education Inc.
- Küçükahmetoğlu, O., Çeştepe, H., & Tüylüoğlu, Ş. (2006). *Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım* (3 b.). Bursa: Ekin Kitavevi Yayınları.
- Laine, E. S. (2011). *U.S. Free Trade Agreements and Trade Policy*. New York: Nova Science Publishers, Inc.
- Lamy, P. (2020). "Foreword", in A Mattoo, N Rocha and M Ruta (eds) . *Handbook of Deep Trade Agreements*, 10-156.
- Laursen, K. (1998). Revealed Comparative Advantage and the Alternatives as Measures of International Specialisation. *DRUID Working Paper*, 1-13.
- Lee, J.-Y., & Gwun, K. W. (2016, Ağustos 17). Korea-Mongolia Economic Relations: How Can They Be Reinforced? *World Economy Brief*, 6(21), 5.
- Levent, C. E. (2020). Borsa İstanbul'da Yatırımcıların Şirket Yönetimine Katılımını Etkileyen Şirket Düzeyindeki Finansal Faktörler. (88), 276-277. doi:10.25095/mufad.801497

- Levy-Yeyati, E., & Sturzenegger, F. (2005). Classifying Exchange Rate Regimes: Deeds vs. Words. *European Economic Review*, 49(6), 1603-1635. doi:10.1016/j.euroecorev.2004.01.001
- Liesner, H. (1958). The European Common Market and British Industry. *The Economic Journal*, 68(270), 303-316.
- Liu, M. (2018). *An Analysis of Chinese Trade and FTA using Gravity Model*. Department of Economics and Finance. Applied Economics Theses.
- Lkhaajav, B. (2017, March 10). *Far East Affairs: Mongolia and Japan*. Ocak 26, 2022 tarihinde thediplomat.com: <https://thediplomat.com/2017/03/far-east-affairs-mongolia-and-japan/> adresinden alındı
- Lovells, H. (2017, Nisan 3). *Japan – Mongolia Economic Partnership Agreement*. Haziran 6, 2021 tarihinde Conventus Law : <https://www.conventuslaw.com/> adresinden alındı
- M. Altansvkh, Ts. Zayakhv, İ. Enkhbaatar, M. Uyanga, E. Batkhorloo. (2017). *Залуучуудын Ажилгүйдэл, Эдийн Засгийн Идэвхгүй Байдал. Хөдөлмөр, Нийгмийн Хамгааллын Судалгааны Институт. Улаанбаатар: Хөдөлмөр Нийгмийн Хамгааллын Яам.* <http://www.rilsp.gov.mn/> adresinden alındı
- Maliye Bakanlığı. (2012, Mayıs 28). *Budget transparency*. Mayıs 08, 2021 tarihinde Ministry of Finance, Fiscal Policy and Planning Department: <http://www.iltod.gov.mn/> adresinden alındı
- Mangır, F., & Acet, H. (2014). Serbest Ticaret ve Korumacılık, Avrupa Birliği'nde Malların Serbest Dolaşımı Ve Türkiye'nin Uyumu. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Özel Sayı*, 95.
- Mattoo, A., Mulabdic, A., & Ruta, M. (2017). Trade Creation and Trade Diversion in Deep Agreements. *Policy Research Working Paper*, 1-44.
- Mattoo, A., Mulabdic, A., & Ruta, M. (2017). Trade Creation and Trade Diversion in Deep Agreements. *Policy Research Working Paper*.
- Mete, M., & Bozgeyik, Y. (2017). An Empirical Investigation on Determinants of Foreign Trade in Turkey. *Expert Journal of Economics*, 5(1), 29-30. Economics.ExpertJournals.com adresinden alındı
- Ministry Of Foreign Affairs Of Mongolian. (2018, Kasım). *Монгол Улс, Хятад Улсын Харилцааны Лавлах*. 05 30, 2021 tarihinde Монгол Улсын Гадаад Харилцааны Яам: <http://mfa.gov.mn/diplomatic/56803/2> adresinden alındı
- Mongol Toli. (2016). *Монголын Түүхийн Тайлбар Толь*. Mayıs 03, 2021 tarihinde Эдийн Засгийн Үндсэн Бодлого: <https://mongoltoli.mn/> adresinden alındı
- Mongolian Customs. (2021, Mart 19). *General Customs Office*. Mayıs 08, 2021 tarihinde Mongolian Customs: <https://customs.gov.mn/> adresinden alındı
- Mongolian National Chamber Of Commerce And Industry. (2020, September). Ağustos 30, 2021 tarihinde www.mongolchamber.mn: <https://www.mongolchamber.mn/a/455> adresinden alındı
- MONTSAME. (2021, Mayıs 24). *MONTSAME*. Temmuz 20, 2021 tarihinde Mongolia-Japan Business Forum: <https://montsame.mn/> adresinden alındı

- N, O., M, D., & Sup, S.-U. (2014). The Opportunity Analysis of FTA between Mongolia and South Korea. *Earticle*, 56-58. <https://www.earticle.net/Article/A22747> adresinden alındı
- N. Otgonsaikhan. (2018). Монгол Улс, БНХАУ-ын Хамтарсан Хил Дамнасан Чөлөөт Бүс Байгуулах Урьдчилсан Нөхцөл, Боломж. *Олон Улс Судлал*(108), 65.
- National Statistics Office Of Mongolia. (2019). *Ажиллах Хүчний Судалгааны Үндсэн Тайлан*. Улаанбаатар: Үндэсний Статистик.
- National Statistics Office Of Mongolia. (2019). *Гадаад Худалдаа 2018*. Улаанбаатар: Үндэсний Статистик.
- NISS. (2018, Nisan 13). *Монгол-Хятадын Чөлөөт Худалдааны Хэлэлцээний Талаар*. Mayıs 30, 2021 tarihinde The National Institute for Security Studies: <https://niss.gov.mn/> adresinden alındı
- NRSS. (2017). *Валютын Ханишийг Тодорхойлогч Хүчин Зүйлсийн Суурь Судалгаа*. Улаанбаатар: 'National Research and Consulting Center' Co.,ltd. <http://nrcc.mn/> adresinden alındı
- NSO. (2017). *National Statistical Office of Mongolia*. <https://www.nso.mn/> adresinden alındı
- NSO. (2021). *National Statistics Office Of Mongolia*. Retrieved May 07, 2021, from National Statistical Committee: <https://www.en.nso.mn/>
- Özel, H. A. (2012, 03). Ticari Serbestleşmenin Teorik Temelleri Ve Yeni Ticari Serbestleşme Teorleri. *Kırklareli Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 1(1), 10-11. <https://dergipark.org.tr/> adresinden alındı
- Öztürkler, H. (2010). Türkiye, Suriye, Ürdün Ve Lübnan Serbest Ticaret Bölgesi Türkiye İçin Avrupa Birliğine Bir Alternatif Oluşturabilir Mi? *Ortadoğu Analiz*, 2(23), 52-54.
- president.mn. (2021, Eylül 10). *Монгол Улс, БНСУ-ын Харилцаа Нэг Шат Ахиж, “Стратегийн түншлэл”-ийн Түвшинд Хүрлээ*. Ekim 24, 2021 tarihinde president.mn: <https://president.mn/20654/> adresinden alındı
- Rothschild, R. (2007). The Theory of Monopolistic Competition: E.H. Chamberlin's Influence on Industrial Organisation Theory over Sixty Years. *Journal of Economic Studies*, 14(1), 35-36.
- Sachs, J. D., & Warner, A. M. (1995, December). Natural Resource Abundance and Economic Growth. *NBER Working Paper 5398*. doi:10.3386/w5398
- Sağlam, M., & Başar, M. (2016). Döviz Kuru Oynaklığının Öngörülmesi: Türkiye Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31), 24. www.kmu.edu.tr adresinden alındı
- Sainbuyan, M., & Mendee , J. (2020). *Mongolia's Balancing Act Between the TWO KOREAS*. Mongolian Institute For Innovative Policies. Ulaanbaatar: Friedrich-Ebert Stiftung Mongolia.
- Şanlı, B. (2008). Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 14.
- Santander Trade. (2020). *Mongolia: Foreign Investment*. Mayıs 24, 2021 tarihinde Santander Trade Markets: <https://santandertrade.com/> adresinden alındı
- Saygılıoğlu, N., & Gerçek, A. (2007). *Dış Ticaret Ve Gümrük Kuralları, İşlemler Ve Vergileme*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.

- Seyidoğlu, H. (1998). *Uluslararası İktisat Teori Politika Ve Uygulama* (12 b.). İstanbul: Güzem Yayınları.
- Shim, U. (2013, Eylül). Thinking About Korea-Mongolia Free Trade Agreement. *Mongolian Journal of International Affairs*, 11, 88. doi:10.5564/mjia.v0i11.108
- Tamir, S. (2021). *Инфляцид Нөлөөлөгч Улс Төрийн Хүчин Зүйлсийн Шинжилгээ*. Эдийн Засгийн Ухааны Бакалаврын Зэрэг Горилсон Дипломын Төсөл, Санхүү Эдийн Засгийн Их Сургууль. Экономиксийн тэнхим, Улаанбаатар. <http://repository.ufe.edu.mn:8080/xmlui/bitstream/handle/8524/2386/Tamir-Diploma.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı
- Telli, R. (2016). Türkiye, Transatlantik Serbest Ticaret Anlaşması Sürecinde AB – ABD ve. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 4(3), 82. <http://www.isletmeiktisat.com> adresinden alındı
- The World Bank. (2021). *The World Bank Country Mongolia*. May 07, 2021 tarihinde The World Bank: <https://data.worldbank.org/> adresinden alındı
- Ts. Dawaadorj. (2016). *Монголын Эдийн Засгийн Өнөөгийн Байдал, Ойрын Ирээдүйн Динамик, Сэтгэлгээний Парадигмыг Өөрчлөх Шаардлагууд*. <https://www.ufe.edu.mn/> adresinden alındı
- ttcwetranslate. (2020, October 30). Mart 28, 2021 tarihinde <https://ttcwetranslate.com/7-reasons-for-international-trade/> adresinden alındı
- Tumur, E., Heijman, W., Gurjav, E.-A., Agipar, B., & Heerink, N. (2020, October). Options for Increasing Mongolia's Livestock Sector Exports - A Revealed Comparative Advantage Analysis. *Mongolian Journal of Agricultural Sciences*, 30(2), 41-44.
- Tumurbaatar, O., & Oh, J. (2011). Mongolia's International Trade: Impact of Its Geographical Location. *The Journal of Econometric Study of Northeast Asia*, 7(2), 69-82.
- Tür, İ. (2016). *Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Ticaret Hacmi Üzerine Etkileri: Tarım Sektörü Örneği*. Yüksek Lisans Tez, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2021). *Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)*. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-__dto_.tr.mfa adresinden alındı
- U.S. Embassy in Mongolia. (2020, Eylül 14). *2020 Mongolia Investment Climate Statement*. Mayıs 23, 2021 tarihinde U.S. Embassy in Mongolia: <https://mn.usembassy.gov/> adresinden alındı
- UNCTAD. (2017). *World Investment Report 2017*. Geneva: United Nations.
- UNCTAD. (2020). *World Investment Report 2020 International Production Beyond the Pandemic*. New York: United Nations.
- Ünlü, H. (2016). Döviz Kuru Oynaklığı Ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*, 5(3), 18. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sid/issue/30105/324792> adresinden alındı
- Urata, S. (2002). Globalization and The Growth in Free Trade Agreements. *Asia-Pacific Review*, 9(1), 22-32.

- V. Enkhbold. (2005, Eylül 01). *Bilateral trade, economic cooperation between Mongolian and Russian Federation*. Mayıs 22, 2021 tarihinde The Economic Research Institute for Northeast Asia: <https://www.erina.or.jp/en/columns-opinion/1749/> adresinden alındı
- Viner, J. (1950). The Customs Union Issue. *Carnegie Endowment for International Peace*.
- Vollrath, T. (1991). A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 265-297.
- Whalley, J. (1998). *The Regionalization Of The World Economy*. (J. A. Frankel, Dü.) University of Chicago Press. <http://www.nber.org/books/fran98-1> adresinden alındı
- WITS. (2021, Mart 21). *World İntegrated Trade Solution*. Mayıs 05, 2021 tarihinde <https://wits.worldbank.org/> adresinden alındı
- Workman, D. (2020). *Worlds Top Exports*. Eylül 16, 2021 tarihinde www.worldstopexports.com: <https://www.worldstopexports.com/mongolias-top-10-exports/> adresinden alındı
- WTO. (2021). *World Trade Organization*. World Trade Organization Vikipedi: https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BCnya_Ticaret_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC adresinden alındı
- WTO Secretariat. (2021). *Third Trade Policy Review of Mongolia*. WTO. https://docsonline.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=274245,270283,129213,124046,51953&CurrentCatalogueIdIndex=0&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True adresinden alındı
- www.researchgate.net. (2020, 07). Ağustos 12, 2021 tarihinde www.researchgate.net adresinden alındı
- Yaman, H. (2020). Araştırma Geliştirme (Ar-Ge) Faaliyetleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisinin Meta Analiz Yöntemiyle Değerlendirmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 1248.
- Yashıkaya, R. (2019, 09 30). Yerel Yönetimlerde Ölçek Ekonomisi: Teori, Kavram ve Tartışmalar. *Liberal Düşünce Dergisi*(95), 166-167. doi:10.36484/liberal.612182
- Yavuz, Y. (2019). *Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları, Güney Kore Örneği Ve Dış Ticarete Etkileri*. İsatnbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enistitüsü. İstanbul: İsatnbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enistitüsü.
- Yi, J. (2015, March/April). Rules of Rigin and the Use of Free Trade Agreements: A Literature Review. *World Customs Journal*, 9(1), 44-45.
- Yıldırım, E. (1995). Ekonomik Yapı ve Ölçek Ekonomileri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 69-70. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/50014> adresinden alındı
- Yıldırım, H. H., Akkılıç, M. E., & Dikici, M. S. (2018). Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Ve Dış Ticaret Dengesi Üzerindeki Etkisi: G-20 Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. *İnternational Review Of Economics And*

Management, 6(2), 44. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/559567> adresinden alındı

Yücel, F. (2006). Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım. *Sosyoekonomi Dergisi*, 4(4), 49-50.

Zylkin, T., V. Yotov, Y., & Dai, M. (2013). On The Trade-Diversion Effects Of Free Trade Agreements. *Economics Letters*, 122(2), 321. doi:10.1016/j.econlet.2013.12.024

Ek 1. Moğolistan'ın İhracat Ürünlerinin RCA, 2013-2020

Ürün kodu	Ürün Etiketi	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
01	Canlı hayvanlar	0,01	0,03	0,60	0,35	0,11	0,15	0,13	0,35
02	Et ve yenilen sakatat	0,40	0,18	0,32	0,47	1,25	1,85	1,53	0,76
05	Süt ürünleri; kuş yumurtaları; doğal bal; hayvansal kökenli yenilebilir ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış...	5,48	2,78	4,90	3,87	2,85	3,44	2,60	3,81
08	Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan hayvansal menşeli ürünler	0,00	0,02	0,54	0,99	1,37	0,25	0,00	0,01
10	Hububat	0,11	0,00	0,02	0,01	0,00	0,02	0,01	0,15
15	Hayvansal veya bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri; hazır yemeklik yağlar; hayvansal ve bitkisel mumlar	0,00	0,00	0,00	0,03	0,01	0,02	0,02	0,02
16	Et, balık veya kabuklular, yumuşakçalar veya diğer suda yaşayan omurgasızlardan müstahzarlar	0,00	0,01	0,05	0,12	0,50	4,13	2,39	2,71
18	Kakao ve kakao müstahzarları	0,02	0,02	0,03	0,03	0,03	0,02	0,00	0,00
21	Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	0,02	0,02	0,33	0,06	0,11	0,10	0,07	0,10
22	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	0,05	0,01	0,01	0,04	0,02	0,01	0,02	0,02
23	Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için	0,22	0,27	0,19	0,12	0,13	0,18	0,14	0,12
25	Tuz; kükürt; toprak ve taş; sıva malzemeleri, kireç ve çimento	8,04	5,03	5,49	4,98	5,67	11,04	11,13	6,89
26	Metal cevherler, cüruf ve kül	31,82	46,15	59,66	44,00	31,12	34,29	27,54	27,34
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; maden...	2,22	1,61	1,85	2,83	3,85	3,54	4,17	3,95
40	Kauçuk ve bunlardan mamul eşya	0,02	0,01	0,01	0,12	0,03	0,02	0,01	0,00
41	Ham postlar ve deriler (kürkler hariç) ve deri	4,31	3,19	3,83	2,98	2,47	1,91	1,69	1,37
42	Deri eşya; saraciye eşyası ve eyer ve koşum takımları; seyahat eşyası, el çantaları ve benzeri mahfazalar; hayvan bağırsağından mamul eşya (ipek böceği guddesi hariç)	0,02	0,01	0,04	0,26	0,03	0,01	0,02	0,02
51	Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından iplik ve dokunmuş mensucat	78,72	70,85	73,16	68,69	62,40	68,43	72,73	83,05
57	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	0,28	0,44	0,47	0,42	0,37	0,38	0,18	0,10

61	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	0,43	0,33	0,41	0,41	0,45	0,44	0,52	0,51
62	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	0,01	0,01	0,01	0,03	0,04	0,07	0,07	0,10
63	Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; kullanılmış giyim eşyası ve dokumaya elverişli maddelerden kullanılmış eşya	0,06	0,05	0,07	0,04	0,07	0,04	0,05	0,05
64	Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı	0,03	0,02	0,02	0,03	0,03	0,03	0,02	0,02
65	Başlıklar ve aksamı	0,31	0,25	0,22	0,24	0,27	0,26	0,27	0,27
71	Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kıymetli metallerle kaplama metaller ve bunlardan mamul eşya	1,53	1,84	2,33	3,77	2,58	0,62	1,59	3,68
73	Demir veya çelikten eşyalar	0,03	0,01	0,03	0,04	0,01	0,01	0,01	0,00
74	Bakır ve bunlardan mamul eşya	0,44	0,89	1,81	2,06	1,80	1,40	1,16	1,37
76	Alüminyum ve bunlardan mamul eşya	0,06	0,07	0,03	0,04	0,06	0,07	0,09	0,09
78	Kurşun ve bunlardan mamul eşya	0,27	0,17	0,37	0,26	0,58	0,77	0,40	0,19
84	Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler; bunların aksam ve parçaları	0,07	0,08	0,09	0,11	0,02	0,03	0,04	0,01
86	Demiryolu veya tramvay lokomotifleri, vagonları ve bunların parçaları; demiryolu veya tramvay hattı armatürleri...	0,09	0,05	0,03	0,05	0,00	1,21	0,02	0,14